

Univerzita Hradec Králové
Filozofická fakulta
Historický ústav

Romská menšina v Náchodě mezi léty 1960–1968

Diplomová práce

Autor: Bc. Martina Musilová
Studijní program: N7105 Historie
Studijní obor: Historie
Forma studia: kombinovaná
Vedoucí práce: PhDr. Jan Mervart, Ph.D.

Hradec Králové, 2020

Zadání diplomové práce

Autor: Bc. Martina Musilová

Studium: F17NK0038

Studijní program: N7105 Historické vědy

Studijní obor: Historie

Název diplomové práce: Romská menšina v Náchodě mezi léty 1960 - 1968

Název diplomové práce AJ: Roma in Náchod between the years 1960 - 1968

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Právě na romské společnosti vidíme dozvuky nedávných dějinných událostí, v kterých se náš stát svíral v područí nacismu, perzekuce a komunismu. Odrazem neblahých praktik administrativního začleňování Romů do naší civilizace na přelomu let v 19. a 20. století jsou důsledky, jež jsou zřejmé v dnešní době, a i když si je novodobá generace "moderních českých" Romů nepamatuje, právě tyto konsekvence jsou v prezentované práci klíčové. Tato diplomová práce je rozčleněna do dvou, na sebe navazujících částí. V teoretické části se zabývá Romy, přímou deskripcí jejich etnika v souvislosti s dějinným vývojem romské komunity v Československu a Československé socialistické republice mezi léty 1945 1970. Výzkumná část se přímo věnuje vývoji ve Východočeském kraji, povětšinou v kontextu s rozvojem jiných samostatných krajů na území Čech, Moravy, Slezska a Slovenska.

AXMANOVÁ, K.: Státní politika vůči romskému obyvatelstvu v letech 1945-1967 na příkladu jižní Moravy. Bakalářská diplomová práce. Masarykova univerzita. Brno 2009. AXMANOVÁ, K.: Řešení romské problematiky v ČR v 70. letech 20. Století ve světle činnosti tzv. Komise vlády pro otázky cikánského obyvatelstva. Magisterská diplomová práce. Brno 2012. DANIEL, Bartoloměj. Dějiny Romů: Vybrané kapitoly z dějin Romů v západní Evropě, v Českých zemích a na Slovensku. 1. vyd. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1994, 199 s. ISBN 80-7067-395-8. DAVIDOVÁ, Eva.: Cikáni Romové v českém pohraničí po roce 1945 jejich odlišná etnicita a problém integrace s majoritní společností. In: Sborník z konference ÚEF ČSAV Etnické procesy v pohraničí českých zemí po roce 1945 (společnost a kultura), Praha ÚEF ČSAV 1986, 3, s. 3151. Dvořák, Tomáš - Regulace pohybu obyvatelstva po roce 1945 a Romové. Kontinuita nebo nové trendy?. Dvořák, Tomáš. In: Milý Bore- : profesoru Ctiboru Nečasovi k jeho sedmdesátým narozeninám věnují přátelé, kolegové a žáci / Brno : Historický ústav AV ČR : Historický ústav FF MU : Matice moravská, 2003 s. 321-325. HAIŠMAN, Tomáš. In: Romové v České republice (1945-1998). Praha: Socioklub, 1999. NEČAS, Ctibor. Romové v České republice včera a dnes. 2. dopl. vyd. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého, 1993, 99 s. ISBN 80-7067-310-9. PAVELČÍKOVÁ, Nina. Klíčové mezníky vývoje ČR po roce 1945. Vyd. 2. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2009, 84 s. ISBN 978-80-7368-710-6. SUS, J.: Cikánská otázka v ČSSR. SNPL, Praha 1961.

Garantující pracoviště: Historický ústav,
Filozofická fakulta

Vedoucí práce: PhDr. Jan Mervart, Ph.D.

Oponent: doc. PhDr. Veronika Štědová, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 13.11.2017

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala pod vedením vedoucího mé diplomové práce PhDr. Jana Mervarta, Ph.D. samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 19. 12. 2019

Poděkování

Ráda bych poděkovala především vedoucímu své práce PhDr. Janu Mervartovi, Ph.D. za jeho cenné rady, připomínky a veškerý čas, který mi věnoval. Další poděkování patří pracovníkům Státního okresního archivu v Náchodě, kteří mi byli nápomocní při zpracovávání pramenného materiálu a poskytli mi relevantní informace o daném tématu. Současně nechci opomenout mou rodinu a přátele, kterým děkuji za jejich vklad ve formě vzpomínek a prožitých zkušeností.

Anotace

MUSILOVÁ, Martina. *Romská menšina v Náchodě 1960–1968*. Hradec Králové: Filozofická fakulta, Univerzita Hradec Králové, 2019, s. 85, Diplomová práce.

Právě na romské společnosti vidíme dozvuky nedávných dějinných událostí, v kterých se náš stát svíral v područí nacismu, perzekuce a komunismu. Odrazem neblahých praktik administrativního začleňování Romů do naší civilizace na přelomu let v 19. a 20. století jsou důsledky, jež jsou zřejmé v dnešní době, a i když si je novodobá generace „moderních českých“ Romů nepamatuje. Právě tyto konsekvence jsou v prezentované práci klíčové. Diplomová práce je rozčleněna do dvou na sebe navazujících částí. První část studie se zabývá deskripcí romského etnika v souvislosti s dějinným vývojem romské komunity v Československu a Československé socialistické republice mezi léty 1945-1968. Druhá část se věnuje přímému vývoji romské komunity v Náchodě a konkretizuje asimilaci na příkladu činnosti orgánů krajské a okresní správy, především komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva.

Klíčová slova: Romové, 20. století, Česká republika, Náchod, socialismus, administrativa

Annotation

MUSILOVÁ, Martina. *Roma in Náchod between years 1960–1968*. Hradec Králové: Philosophical Faculty, University of Hradec Králové, 2019, 85 pp, Diploma Dissertation.

It is in Roma society that we see the echoes of recent historical events in which our state was in the grip of Nazism, persecution and communism. The evil practices of the administrative inclusion of the Roma into our civilization at the turn of the 19th and 20th centuries are the consequences that are evident nowadays and even though the modern generation of “modern Czech” Roma do not remember them. These consequences are crucial in the presented work. . The diploma thesis is divided into two parts. The first part of the study deals with the description of the Roma ethnic group in connection with the historical development of the Roma community in Czechoslovakia and the Czechoslovak Socialist Republic between 1945-1968. The second part deals with the direct development of the Roma community in Náchod and specifies assimilation on the example of the activities of regional and district administration bodies, especially the committee for the solution of the questions of the Gypsy population.

Keywords: Roma, 20th Century, Czech Republic, Náchod, socialism, administrative

Obsah

ÚVOD.....	9
1. ÚVOD DO PROBLEMATIKY POJMENOVÁNÍ A POJMOSLOVÍ	12
1.1. Co to je tzv. cikánská otázka?	13
2. PŘEDCHÁZEJÍCÍ DĚJINNÉ SOUVISLOSTI	14
2.1. Poválečný vývoj	14
2.2. Migrace Romů ze Slovenska.....	16
2.3. Řešení tzv. cikánské otázky za socialismu.....	17
3. ZÁKON Č. 74/1958 SB. O TRVALÉM OSÍDLENÍ KOČUJÍCÍCH OSOB	20
4. VÝVOJ OTÁZKY V ŠEDESÁTÝCH LETECH	21
4.1. Změny ve vzdělávání romských dětí a mládeže	23
4.2. Cílený rozptyl Romů mezi vybrané okresy.....	24
5. TZV. CIKÁNSKÁ OTÁZKA V NÁCHODĚ	27
5.1. Stav a situace Romů v Náchodském okrese na konci 50. let	28
5.2. Zákon č. 36/1960 Sb., o územním členění státu, vznik Hradeckého kraje a rozšíření okresu Náchod	33
6. DEFINOVÁNÍ HLAVNÍCH POTÍŽÍ V ASIMILACI ROMŮ V NÁCHODĚ NA PŘELOMU 50. A 60. LET.....	34
6.1. Návrhy na řešení.....	36
7. TZV. CIKÁNSKÁ OTÁZKA V NÁCHODĚ ZE ZÁPISŮ JEDNÁNÍ KOMISE PRO ŘEŠENÍ OTÁZEK CIKÁNSKÉHO OBYVATELSTVA.....	38
VÝVOJ V LETECH 1960–1964	38
7.1. Rozhodnutí o správním rozdělení města na tři obvody	39
7.2. Špatná bytová situace.....	41
7.3. Romové jako nové pracovní síly	47

7.4.	Trestná činnost.....	49
7.5.	Problém negramotnosti	51
7.6.	Otázka dětí a mládeže	56
	ŠKOLNÍ A MIMOŠKOLNÍ EDUKACE.....	58
8.	PŮSOBENÍ KOMISE PRO ŘEŠENÍ OTÁZEK CIKÁNSKÉHO OBYVATELSTVA V LETECH 1960–1964	59
	VÝVOJ V LETECH 1964–1967	62
8.1.	Řešení krize v bytové otázce.....	62
8.2.	(Ne)zájem Romů o další vzdělávání	65
8.3.	Stagnace v otázce nezletilých dětí	66
8.4.	Trestná činnost a ustanovení tzv. užší komise	68
9.	PŮSOBENÍ KOMISE PRO ŘEŠENÍ OTÁZEK CIKÁNSKÉHO OBYVATELSTVA V LETECH 1964–1967	70
10.	OBDOBÍ 1967–1968: PROVĚRKA STAVU PLNĚNÝCH ÚKOLŮ NA ÚSEKU PŘEVÝCHOVY „CIKÁNSKÉHO“ OBYVATELSTVA V OKRESE..	75
	ZÁVĚR.....	78
	SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK	81
	PRAMENY A LITERATURA	82
	SEZNAM PŘÍLOH.....	85

Úvod

„*Na čikni na bari, čarav tro vod'ori*“¹ – romský jazyk slýcháváme již velmi zřídka. Zájem o romskou kulturu nacházíme snad jen na vysokých školách. Přitom má romština toho tolik co říci... Úvodní věta je součástí nadpisu knihy Martina Šmause: *Děvčátko, rozdělej ohníček*. Jedná se o píseň, kterou se Romové odpoutávají od reality a bolavým nářkem vyjadřují pocity ze současného života. Proč tomu tak je?

Již řadu let jsme jako občané České republiky svědky růstu etnického napětí mezi menšinami žijícími v našem státě. Vědomě i nevědomě jsme účastníky souboje mezi většinovou společností a romskou menšinou, jejichž konflikt je primárně zakořeněný v etnicitě a neústupnosti obou radikálně odlišných skupin. Problematiku začlenění romské komunity mezi majoritní společnost vnímáme jako stále aktuální. I přes velké množství důsledků této problematiky je však velkým problémem respektovat Romy jako odlišnou, uměle integrovanou etnickou skupinu. Otázky „kdo jsou“ a „odkud pocházejí“ si mnoho lidí buď téměř vůbec neklade, anebo jsou v lidech zakořeněné pouze strohé informace ze škol. Když nevíme, čím si tato etnická skupina za svůj přepestrý dějinný vývoj prošla, položme si tedy otázku: „Mají lidé právo Romy soudit?“ Oni jsou systematickým příkladem odlišnosti našich tradic a jejich nepřizpůsobivost odmítáme odůvodňovat, nehledíce na příčiny. Prostřednictvím předkládané studie se snažíme přiblížit život „pestrých“ spoluobčanů v minulém století. Právě na romské společnosti vidíme dozvuky nedávných dějinných událostí, v kterých se náš stát svíral v područí nacismu, perzekuce a komunismu. Odrazem neblahých praktik administrativního začleňování Romů do naší civilizace na přelomu let v 19. a 20. století jsou důsledky, jež jsou zřejmé v dnešní době, a i když si je novodobá generace „moderních českých“ Romů nepamatuje, právě tyto konsekvence jsou v prezentované práci klíčové.

V prvních kapitolách se předložená studie zabývá deskripcí romského etnika v souvislosti s obecným dějinným vývojem romské komunity v Československé a Československé socialistické republice mezi léty 1945–1970 s důrazem na vývoj situace ve Východočeském kraji a jiných samostatných krajích na území Čech, Moravy, Slezska a Slovenska. Problematika romského vývoje ve 20. století a vývoj státní politiky vůči romské menšině je velmi oblíbeným tématem u řady autorů.

¹ Martin ŠMAUS, *Děvčátko, rozdělej ohníček*, Praha 2005.

Z pestré řady kvalitních historiků, romistů, lingvistů či demografů, kteří se tomuto tématu věnují, a stali se inspirací pro vytvoření této studie, uvedme jednak současné autory – Evu Davidovou², Ninu Pavelčíkovou³ a autory dobovějších publikací zabývající se tzv. cikánskou otázkou – Bartoloměje Daniela⁴, či Jaroslava Suse⁵. Autor věnující se romské otázce řadu let byl Ctibor Nečas. Ráda bych zmínila i nedávno vyšlou knihu britské autorky Celie Donert s názvem *The Rights of Roma is the best work available on the history of Roma in twentieth-century Europe*.

Ve studii je pohlíženo na vymezená léta důkladněji v kontextu demografickém a soustředí se na bývalé okresní město Náchod, jakožto pohraniční periferii. Demograficky tuto oblast začleníme do Východočeského kraje. Samostatný region Náchodsko na západní straně sousedí s Trutnovskem, na jihovýchodní straně s Královéhradeckým krajem. Sociálně zajímavý je pro nás fakt, že na východní a severní straně Náchodsko hraničí s Polskou republikou. Jedná se o hraniční oblast s podhorským charakterem a nemalým romským osídlením. Pro potřeby našeho bádání, kde je sledován vývoj romské integrace v bývalém okresním městě, byly zkoumány archiválie v náchodském Státním okresním archivu. Zejména se jednalo o prameny okresního charakteru – fond Okresní národní výbor Náchod a fond Městský národní výbor Náchod. I tato část práce je obohacena o řadu do tématu zapadajících informací z publikací již zmiňovaných autorů.

Podle dostupnosti pramenů a jejich zhodnocení byl zvolen cíl práce. Jde o komplexní průzkum, jakousi sondu do tematiky převýchovy Romů, žijících v Náchodě a řešení tzv. cikánské otázky z pohledu tehdejších orgánů státní správy, především komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva a okresní komise pro práci mezi občany cikánského původu.

Veškerá badatelská činnost začíná prvním mezníkem – rokem 1960 a končí rokem 1968, vyznačujícím se politickým uvolněním. Prakticky celá výzkumná část se zabývá postupem orgánů státní správy v řízené převýchově. Cílem práce bude tedy odpověď na tyto otázky: „*Jaké segmenty převýchovy byly u tzv. cikánské otázky v Náchodě nejvíce probírané a činily největší obtíže? Jaký byl postup státních orgánů? Jak se*

² Eva DAVIDOVÁ, *Cesty Romů - Romano drom 1945–1990: změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku*, Olomouc 2004.

³ Nina PAVELČÍKOVÁ, *Romové v českých zemích v letech 1945–1989*, Praha 2004.

⁴ Autor pojímá romské dějiny globálněji. Zásadním mezníkem je rok 1945, zde vyprávění končí, srov. Bartoloměj DANIEL, *Dějiny Romů: vybrané kapitoly z dějin Romů v západní Evropě, v Českých zemích a na Slovensku*, Olomouc 1994.

⁵ Jaroslav SUS, *Cikánská otázka v ČSSR*, Praha 1961.

projevoval v praxi“? Výzkum tvoří empirický úsek této práce. K pramenům bylo přistupováno metodou analýzy. Detailní výčet pramenů a literatury najdeme jako samostatnou kapitolu v konečné části této diplomové práce.

Romská otázka je v dnešní době poněkud nesrozumitelná, nevyjasněná a člověk sám ani neví, jaký postoj by měl k Romům zachovat. I proto by měla být tato práce přínosem a mohla by přispět k řešení celé problematiky. Pokusí se poskytnout možná překvapivé informace o Romech, a umožní tak čtenáři nezávislý náhled nejen na celou věc, ale také vývoj tzv. cikánské otázky v Náchodě v šedesátých letech minulého století. Na závěr bychom rádi podotkli, že jména všech ve studii jmenovaných osob byla v rámci ochrany osobních údajů pozměněna.

1. Úvod do problematiky pojmenování a pojmosloví

Na úvod si vysvětleme rozdíl mezi pojmenováním členů romského etnika. V práci najdeme dvě označení členů romského etnika – Rom a „cikán“. Častým problémem, se kterým se mnoho studií i odborných publikací potýká, je nepřesné označení členů romského společenství. Abychom pochopili rozdíl vztahu dvou zdánlivě podobných výrazů, které jsou veřejností považovány za synonyma, a dokázali si odpovědět na otázku, jaký je rozdíl ve slovech Rom a „cikán“? Označení „cikán“ není nadávkou, jak by se mohlo zdát. Původ slova hledejme v řeckém *athinganoi* (v překladu nedotknutelní). Tento termín využívá především majorita. Takto Romové sami sebe nenazývají. Jedná se o tzv. exonymum. Tento termín se mezi Romy nikdy zcela nevžil. Dalším výrazem je Rom. Původ slova Rom hledejme ve starém výrazu *dom*. Domové byli příslušníci staré indické kasty. Živili se jako loutkoherci, věštcí, hudebníci. Slovo Rom je tzv. endonymum. Takto nazývají Romové sami sebe. Označení Romové pak zahrnuje celý národ.⁶ Multidisciplinárním oborem zabývajícím se romským společenstvím, jeho historií, lingvistikou, politikou, náboženstvím, kulturou, folklórem a literaturou je romistika. Z řad významných českých romistů stručně jmenujme například Milenu Hübschmannovou⁷, pedagožku, která položila „české“ romistice základy. Dále Janu Horváthovou⁸, ředitelku Romského muzea kultury Brně či Ctibora Nečase⁹, muže, který se z části podílel na jeho založení. Neopomíňme roli Ctibora Nečase jako uznávaného profesora vyučujícího dlouhá léta na Masarykově univerzitě v Brně. Romistika je oborem neustále se vyvíjejícím. Vyučuje se na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze – přesněji na katedře středoevropských studií, přednáší se i na Palackého univerzitě v Olomouci, na Jihočeské univerzitě

⁶ Milena HÜBSCHMANNOVÁ, *Romové - subetnické skupiny*, dostupné online (www.rombase.uni-graz.at/cgi-bin/art.cgi?src=data/ethn/topics/naMEZ.cs.xml/), [citováno k 19. 10. 2018].

⁷ Milena Hübschmannová (†2005) byla zakladatelkou české romistiky na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Tam jako lingvistka prosadila vyučování romštiny, právě v té měla hluboké znalosti. Díky své angažovanosti v Romském muzeu kultury byla za období normalizace perzekuována. Patří mezi romisty, zkoumající oblast folklórní a lingvistickou, srov. TÁŽ, *Šaj pes dovakeras – Můžeme se domluvit*, Olomouc 2002.

Jinak byla M. Hübschmannová též známa pro zálibu ve sbírání romských rčení, hádanek a pohádek. Srov. TÁŽ, *Romské pohádky*, Praha 1973.

⁸ Jana HORVÁTHOVÁ, *Kapitoly z dějin Romů*, Praha 2002.

⁹ Ctibor Nečas se soustředil na dějinný vývoj romské menšiny na území Československa a České republiky). Jeho aprioritou je téma českých Romů v době perzekuce a holocaustu. Srov. Ctibor NEČAS, *Holocaust českých Romů*, Praha 1999. TÝŽ, *Romové v České republice včera a dnes*, Olomouc 1999.

v Českých Budějovicích, na Masarykově univerzitě v Brně, na univerzitě v Ústí nad Labem, na Západočeské univerzitě v Plzni a na Univerzitě v Pardubicích. Současná romistika prochází velkým zájmem široké veřejnosti. Čtenářova touha dozvědět se nové i staré informace o romských tématech neutuchá, ba naopak. Jde o poměrně medializované odvětví. Proto se širokospektrální obor těší velkému zájmu. Stejně, jako je oko laické veřejnosti nasyceno velkým počtem publikací.

1.1. Co to je tzv. cikánská otázka?

V první části této práci se budeme zabývat vývojem tzv. cikánské otázky v zemích Československé a Československé socialistické republiky. Analyzujeme termín tzv. cikánská otázka nebo „cikánská problematika“ jako vyjádření rozdílů a nesouladů mezi gádži (tedy neromy) a Romy v nějakém časovém vymezení. Těžko hledat kořeny sporu mezi oběma skupinami obyvatel. Obě společenství jsou velmi rozdílná, nacházejí se na odlišném stupni sociálního vývoje. Už jen označení termínu naznačuje, že pravděpodobným viníkem konfliktů jsou Romové. V opačném případě by se termín nazýval jinak. Například „problematika bílých“. Termín vymyslela majorita, jako dominantnější složka a používaly je orgány státní moci. Můžeme tedy říct, že pojem svým způsobem zlidověl a zvědečtěl (?). Zrod tzv. cikánské otázky řadíme již do přelomu starověku a novověku. Už v té době majorita Romy ze společnosti vytlačovala a stavěla je na okraj. Negativní postoj vyvrcholil během druhé světové války jejich vyhlazením. Cílem socialistické politiky bylo naopak Romy asimilovat a rozprostřít mezi majoritní společnost a to i díky cílenému rozptylu Romů ze Slovenska.¹⁰ Tato studie sleduje tzv. cikánskou otázku v Náchodě mezi léty 1960–1968. Sleduje direktivní vývoj začleňování romského etnika v Náchodě v těchto letech. Inkluzivní snahu státních orgánů, mnohá restriktivní opatření a řadu úspěšných i neúspěšných kroků na cestě za cílenou asimilací.

¹⁰ Milena HÜBSCHMANNOVÁ, *Co je to tzv. cikánská otázka?* Czech Sociological Review 6 (2), 1970, s. 105–120.

2. Předcházející dějinné souvislosti

Tato studie se soustředí především na vývoj tzv. cikánské otázky v šesté dekádě 20. století. Nicméně abychom kontextu vývoje romské menšiny v šedesátých letech správně porozuměli, je nezbytné uvést některé ze základních mezníků předešlého vývoje. Například konec druhé světové války, vnímání problematiky romského soužití socialistickým režimem a politiku asimilace. Související kapitoly věnujme historickým souvislostem. Analyzujeme vývoj romské menšiny v tehdejší Československu, počínaje prvním mezníkem – koncem druhé světové války.

Zmíňme několik publikací věnující se poválečnému vývoji romského obyvatelstva. Především *Romové v českých zemích v letech 1945–1989* od Niny Pavelčíkové podávají přehled o celorepublikovém vývoji této otázky. Také kniha historika Ctibora Nečase – *Holocaust českých Romů a Romové v České republice včera a dnes* Dalším zdrojem nám velmi cenných informací je práce Anny Jurové, autorky zaměřující se na poválečný vývoj romských menšin na území Slovenska – *Vývoj romské problematiky na Slovensku po roce 1945*. Jmenujme i Evu Davidovou a *Romano Drom – Cesty Romů 1945–1990* a Kristinu Axmanovou a její bakalářskou práci – *Státní politika vůči romskému obyvatelstvu v letech 1945–1967 na příkladu jižní Moravy*.

2.1. Poválečný vývoj

Před druhou světovou válkou žilo na území Československa odhadem 70–100 tisíc Romů, větší část z nich žila usedle a menší část kočovala. Většina Romů za války zahynula. Někteří v koncentračním táboře v Osvětimi, jiní ve „sběrných cikánských táborech“, Letech u Písku nebo v Hodoníně u Kunštátu.¹¹ Po roce 1945 se na území Čech a Moravy podle odhadu navrátilo pouhých 583 českých, moravských, slovenských a německých Romů.¹²

Právě romští navrátilci byli pro české země charakteristické. Válečná léta prožili především v koncentračních táborech. Mnozí z nich našli i jiný způsob a před válčnou

¹¹ Eva DAVIDOVÁ, *Šaj pes dovakeras – můžeme se domluvit*, Olomouc 2002, s. 25.

¹² Matěj SPURNÝ, *Nejsou jako my – česká společnost a menšiny v pohraničí (1945–1960)*, Praha 2011, s. 238.

realitou se těsnali v různých skrýších a úkrytech. Po prožitém smutku ze ztráty velké části svých blízkých a prožitých válečných útrapách se s vidinou lepších dnů malé romské skupiny postupně vracely do svých domovů. Návrat nebyl nejsnadnější a to hlavně kvůli přístupu majority. Ta se od Romů diferencovala a svým vymezeným přístupem je vědomě postavila na okraj společnosti. Romové si kvůli těmto překážkám znovu budovali své domovy velmi těžko. Majorita se Romů stranila. Situace byla o to horší po divokém přísunu stovek romských kočovníků ze Slovenska. Noví obyvatelé se zabydlovali převážně v pohraničních oblastech Československa. Tato území k přísunu Romů přímo vybízela. Po odsunu Němců bylo pohraničí liduprázdné. Pro nově příchozí tak bylo schůdné začít žít nový život právě zde.¹³

Podle prvního poválečného soupisu osob romského původu žilo na území Československé republiky 101 190 osob tohoto etnika, z čehož 16 752 připadalo na české země.¹⁴ Do svých domovských obcí se navrátili někteří z rodů Danielů, Holomků, Burianských, Kubíkových, Růžičkových nebo třeba Vrbových. Počet navrátilivších rostl a následující léta se živelná migrace proměnila v akci řízenou Československými úřady. Ty romským rodinám pomáhaly v hledání jejich původních domovů a členů rodiny. Starali se i o nově příchozí Romy, těm pomáhali především v nalezení nových pracovních příležitostí.¹⁵ Majoritní obyvatelstvo nesouhlasilo se zařazením Romů do jejich společnosti. Nepřátelský postoj však občané vyjadřovali psaním peticí a protiromských dopisů.¹⁶ I přes množství přizpůsobivých z řad majority, kteří komplikovanou situaci chápali a snažili se pomoci, bylo vše vyhrocenější. Gadžové (jak Romové majoritě říkají) neměli pochopení pro tradiční způsob romského života.¹⁷

Celá situace se pomalu měnila příchodem socialistické ideologie, zejména po únorovém převratu v roce 1948. Nový režim vnímal romskou menšinu jako oběť minulého vývoje a řešení viděl v asimilaci – přizpůsobení menšinovému obyvatelstvu většině. Asimilace se měla sestávat z několika bodů: sociální a zdravotní jistoty,

¹³ Ctibor NEČAS, *Romové v České republice včera a dnes*, Olomouc 2002, s. 83.

¹⁴ Nina PAVELČÍKOVÁ, *Romové v českých zemích v letech 1945–1989*, Praha 2004, s. 29.

¹⁵ *tamtéž*, s. 23.

¹⁶ Ctibor NEČAS, *Holocaust českých Romů*, Praha 1999, s. 173.

¹⁷ Eva DAVIDOVÁ, *Cesty Romů - Romano drom 1945–1990: změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku*, Olomouc 2004, s. 12.

stabilní práce a základního vzdělání. Tak politiku vyčleňování za dob druhé světové války nahradil úplný opak, a to snaha Romy začlenit.

2.2. Migrace Romů ze Slovenska

Velmi významným mezníkem dalšího vývoje byla migrace slovenských Romů na území Čech, Moravy a Slezska v letech 1946–1949. Ze sousedního Slovenska přicházeli do Čech, Moravy a Slezska Romové, doufající v lepší budoucnost. Přicházeli převážně do průmyslově rozvinutých měst, ale i do vylidněných oblastí v pohraničí nebo na venkov. Největší pracovní možnosti se Romům otevíraly právě ve větších městech, kde lépe našli pracovní příležitosti. Situace imigrantů byla odlišná. Romové z Čech byli jiní než ti ze Slovenska. Rozdíly byly poznatelné v mnoha aspektech. Jedním z nich bylo vzdělání. Díky nedostatku slovenských škol neuměli slovenští Romové dobře užívat slovenský jazyk a to především v jeho psané podobě, což velmi stěžovalo komunikaci s úřady. Slovenští Romové často trpěli analfabetismem. To jim nalezení práce jen stěžovalo. Země byla po válce zpustošená a nové pracovní síly se hodily. Práci nacházeli především lidé, kteří se nebáli manuální dřiny a uměli pracovat holýma rukama. Dělníci nacházeli práci ve stavebnictví, na pilách, železnicích, pískovnách, cihelnách i kamenolomech. Mnoho podniků vyslalo své náboráře s cílem nabrat brigádníky, ale nenabízely jim jistotu, pravidelnou výplatu ani solidní ubytování.¹⁸ Romové byli zvyklí těžce pracovat a dělnický způsob života jim po mnohém vyhovoval.¹⁹ Přisun Romů v červnu roku 1947 přispěl k rozhodnutí Ministerstva vnitra uskutečnit první celostátní soupis romského obyvatelstva. S tímto rozhodnutím úzce souvisela následná vyhláška ze 17. července 1947, odvolávající všechny nově příchozí Romy, nežijící v Čechách dlouhou dobu, aby se s doklady dostavili na velitelství místní stanice Sboru národní bezpečnosti (dále SNB). První poválečný soupis Romů byl proveden roku 1947. Podle něj žilo v českých zemích přesně 16 752 osob „cikánského“ původu z toho většina romské populace, celkem 11 181 osob bylo starších 14 let.²⁰

¹⁸ *tamtéž*, s. 37.

¹⁹ Nina PAVELČÍKOVÁ, *Romové v českých zemích v letech 1945–1989*, Praha 2004, s. 26.

²⁰ Autorka se v knize věnuje zjištěným cifrám s ohledem na jednotlivé okresy podrobněji. Srov. *tamtéž*, str. 29.

Čechy, Morava a Slezsko se od Slovenska citelně odlišovaly jiným školským systémem, jazykem, sociálními podmínkami, odlišným životním prostředím a spoustou dalších aspektů. Aby Romové snáze navykli zdejšímu životu, vypracovávalo se pod záštitou tehdejšího Ministerstva školství a věd mnoho projektů, majíc za úkol jim přechod zlehčit, ať už formou táborů, volnočasových aktivit, škol nebo kurzů.²¹

2.3. Řešení tzv. cikánské otázky za socialismu

Druhá polovina padesátých let dvacátého století se nesla v duchu velkých změn, zasazených v počátku romské problematiky. Změnil se přístup ke členům romského společenství. Zatímco v minulosti jsme se setkali s odmítavým postojem, který Romy oddělil od majority a tím prakticky vyjádřil nadřazenost většinové společnosti, je socialistický přístup opakem koncepce z minulých let. Socialistický systém, vědom si nesprávného přístupu k tzv. cikánské otázce, se ve snaze chyby napravit, snažil Romy s většinovým obyvatelstvem propojit – tedy **asimilovat**. Nepříliš přátelský postoj majoritního obyvatelstva se v praktickém soužití dvou skupin odrážel v opovržení etnicky menší odlišné skupiny. Skrze stížnosti a petice dávala makrosocieta najevo svůj nesouhlas se soužitím vedle „cikánské“ menšiny. Zejména ve druhé polovině padesátých let evidovaly výbory velký počet stížností na „pochmurný“ život a neobvyklé způsoby života romských obyvatel.

Snaha o usazení kočovníků za každou cenu byla takřka zbytečná a to i přes množství omezení, kterými prošli, když jim byli odkoupeni koně nebo byli vykazováni z míst dočasného pobytu. Ministerstvem vnitra, jehož ministrem byl Rudolf Barák²², byla vypracována zpráva o stavu tzv. cikánské otázky v ČSR a o celkovém vývoji situace. Ministerstvo definovalo neschopnost nápravy v řešení a došlo k závěru, že bez trvalého usazení není možno v řešení romské otázky pokračovat. Tato zpráva byla předána Ministerstvu práce a sociálních věcí. To uznalo za vhodné zajistit Romům zázemí v bydlení jednak formou dočasných ubikací, ale i kulturního a sociálního, navazujícího zabydlování. V roce 1957 byl odevzdán konečný elaborát s řadou rad a doporučení pro řešení „romské otázky“, podle něhož mělo ideologické oddělení Ústředního výboru komunistické strany Československa (dále ÚV KSČ) postupovat.

²¹ Tábory byly cíleně zaměřené na romskou menšinu a těšily se velké oblibě. Srov. *tamtéž*, s. 27–30.

²² Rudolf Barák byl ministrem vnitra v letech 1953–1961.

Změny se týkaly též legislativního charakteru. Z elaborátu vycházela cílová koncepce řešící toto téma, vyhlášena byla v usnesení ÚV KSČ 8. dubna roku 1958 o práci mezi cikánským obyvatelstvem v ČSR. Tam bylo fakticky potvrzeno, že Romové nikdy nebudou plně integrováni neboť jejich kultura a styl života se od našich zvyků značně liší.²³

Aby mohlo dojít ke změnám, bylo potřeba udělat první krok. Nejdříve romské obyvatele spočítat. Dedukce počtů začaly probíhat v únoru roku 1959 na základě přesně vypracovaných jmenných soupisových listů. Ty prováděly výkonné orgány, které měly celou akci pod dohledem.²⁴ Sčítací komisaři rodiny obcházel a shromážděné informace zapisovali. Sestávali se z proškolených tamních pracovníků. Romové vyplňovali jednotlivé položky soupisu. V případě, že byl dotazovaný ženatý, uvedla se manželka. Pokud měl děti do věku 15 let, uvedly se i ony. Další součástí byl údaj o uzavřeném pracovním nebo učebním poměru, případně kvalifikaci, školní docházce, zvláštního zdravotního stavu, hygienických opatřeních. Doplňující byly informace o majetku respondentů, dopravních prostředcích, zvířatech v domácnosti a nesměla chybět adresa. Obec, ve které byli Romové zapsáni, se stala jejich domovskou obcí. Její povinností bylo o tyto Romy pečovat. Hlavně v otázce bydlení, povinné školní docházky dětí, zdravotní péče a nalezení pracovního poměru. K domovské obci měli své povinnosti. Museli se v ní usadit. Pokud chtěli odcestovat, stěhovat se nebo změnit práci, museli zažádat o povolení úřady obou okresů (tzn. původního i budoucího). Daný pohyb byl zakázán. Někdy tak docházelo k nepovoleným přesunům.²⁵

Do soupisu bylo v celé Československé republice zapsáno 23 300 Romů. Nejvyšší počet kočovných a polokočovných osob na území českých zemí byl zaznamenán v Ústí nad Labem, Praze-venkov a Ostravě, což byla zároveň místa s nejvyšší koncentrací této etnické skupiny. Nejméně jich bylo v Jihlavském, Zlínském a Pardubickém kraji. Osoby uvedené v soupise byly podle zákona č. 74/1958 upozorněny na to, že se bez souhlasu Místního národního výboru (dále jen MNV) nesmí vzdálit

²³ Nina PAVELČÍKOVÁ, *Romové v českých zemích v letech 1945–1989*, Praha 2004, s. 61.

²⁴ *tamtéž*, s. 67–71.

²⁵ K takovým schválením nedocházelo pokaždé. Pro příklad se jen za období do konce roku 1959 ocitlo u KNV v Brně na 32 takových žádostí. Z toho jen 14 bylo vyřízeno kladně. Srov. Kristina AXMANOVÁ, *Státní politika vůči romskému obyvatelstvu v letech 1945–1967 na příkladu jižní Moravy*, Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Historický ústav, bakalářská práce, 2009, dostupné online (https://is.muni.cz/th/181720/fss_b/), citováno k [4. 3. 2019].

z místa, které uvedli jako trvalé bydliště. Pokud by se vzdálili, hrozili jim podle zákona sankce. Dalším omezením bylo odebrání předmětů, které kočování znesnadnilo, koňů, maringotek aj. Tímto způsobem mělo být zamezeno nekontrolovatelnému přemísťování respondentů. Výsledné seznamy pak byly s kopiemi karet osobních odeslány Národnímu výboru (dále NV). Označeny byly jako karty K (kočující).²⁶ Ve výsledném usnesení stálo mimo jiné to, že byli Romové po kulturní i sociální stránce prohlášeni zaostalou částí Československého obyvatelstva. Dle způsobu života byli rozděleni do tří základních podskupin:

1) usedlí

- kulturně zapadající do řad majority, se stálým pracovním poměrem i bydlištěm

2) polokočovní

- bez stálého obydlí, stěhující a tím i měnící práci

3) kočovní

- většinou bez stálého pracovního poměru i trvalého pobytu, často se přemísťující a žijící kočovným způsobem života²⁷

Na první pohled vidíme, že řízenou změnu měla postupovat hlavně nejpočetnější druhá skupina a méně početnější, avšak o to zaostalejší a méně přizpůsobivá skupina třetí. Vytvoření individuálního plánu na převýchovu nebylo nejjednodušší. Celostátní porady, která otázku řešila, se účastnili vyslanci krajů, romští aktivisté nebo učitelé.²⁸ Také se řešila situace romských dětí. Jednou z prvních oficiálních změn byla (již výše zmiňovaná) směrnice č. 110 o výchově a vzdělávání romských dětí – vydaná Ministerstvem školství v září 1958. Umožňovala vznik speciálních tříd při základních školách pro „cikánské“ děti. Hlavním cílem bylo začlenění těchto dětí mezi potomky většinového obyvatelstva. Děti se měly začleňovat už od školky, ale počítalo se i s asimilační politikou ve volnočasových zařízeních – na kroužkách a v domovech mládeže.²⁹

²⁶ Nina PAVELČÍKOVÁ, *Romové v českých zemích v letech 1945–1989*, Praha 2004, s. 67–71.

²⁷ Jaroslav SUS, *Cikánská otázka v ČSSR*, Praha 1961, s. 17–20.

²⁸ Ctibor NEČAS, *Romové v České republice včera a dnes*, Olomouc 2002, s. 84.

²⁹ Jaroslav SUS, *Cikánská otázka v ČSSR*, Praha 1961, s. 17–20.

3. Zákon č. 74/1958 Sb. o trvalém osídlení kočujících osob

Změny byly nejvíce zapotřebí v legislativě. Nejvíce obtíží činili kočovní Romové a to svým způsobem života, spjatým s tradiční kulturou. Hlavním problémem bylo právě kočování. Především proto byl 17. října 1958 schválen zákon č. 74/1958 Sb. o trvalém osídlení kočujících osob³⁰. Byl rozčleněn do pěti paragrafů, z něhož tři byly klíčové.

První vymezoval moc národních výborů jako pomocných orgánů k usazení Romů. Měl nápomoci k nalezení stálého pracovního poměru, ubytování a dále dohlížet na socializaci jednotlivých členů romské komunity. Druhý paragraf Romy definoval jako nestálé a často se, nejen za prací, přemisťující kočovné osoby. Třetí paragraf ustanovil trest v případě nedodržení daných podmínek. Osobám, kterým bylo prokázáno, že i přes pomoc příslušných orgánů a výborů budou nadále kočovat, hrozil trest odnětí svobody od šesti měsíců až po šest let.³¹

Z výsledků celostátního soupisu kočovných a polokočovných osob romského původu v roce 1959 víme, že v ČSSR žilo 46 500 takovýchto osob. Děti do 15 let bylo napočítáno 23 293 a 10 069 bylo dospělých nad 18 let. Největší počet problematických romských skupin byl na Slovensku, celkem 27 936 občanů „cikánského“ původu. V českých zemích žilo 18 564 osob romského původu – tedy výrazně nižší počet. Zanalyzujeme-li výsledky důkladněji a zaměříme-li se na počty Romů v krajích, největší romské osídlení bylo v Ústeckém kraji - 3020 polokočovných a kočovných osob romského původu. Kdežto v Královéhradeckém kraji žilo 752 osob romského původu. Výsledky však berme orientačně a s dávkou rezervy. Avšak i přesto nám dávají poměrný přehled o počtech Romů v tehdejší Československu.³²

Většina Romů se k zákonu č. 74/1958 Sb. stavěla negativně a svůj postoj dávala veřejně najevo při aktivech věnovaných právě jeho propagaci. Zejména ti radikálnější vyčítali ostatním členům etnika, jakožto spoluzakladatelům zákona z řad inteligence,

³⁰ Zákon se vztahoval i na osoby s hlášeným trvalým pobytem, jež měli nějakí polousedlí Romové.

³¹ Sbírnka zákonů republiky Československé, Praha 1958, č. 22.

³² Nina PAVELČÍKOVÁ, *Romové v českých zemích v letech 1945–1989*, Praha 2004, s. 68.

jejich neúctu k předkům a ke společné kultuře. Dokonce uvedli, že se za svůj národ stydí. Konečné datum pro přihlášení k trvalému bydlišti bylo stanoveno na 3–6. února 1959 a předcházela mu upozornění příslušného výboru. Pokud tak člověk ani po výzvě neučinil, měl se přihlásit v jiné obci nebo na jiném místě, podle toho, kde se aktuálně nacházel. Z celé akce byly vyloučeny osoby ve výkonu trestu nebo vojáci, v případě nastalých problémů mohly výbory využít pomoci VB. Osobám byly vyplňovány soupisové listy, rozdělené do několika archů s nutnými údaji – věkem (podle rodného listu, nebo odhadu přítomného lékaře), nacionalit, zaměstnáním, údaji o míře kočování (polokočovníci, kočovníci). U žen se vyplňovaly údaje o počtu dětí do 15 let. Záznam o soupisu byl proveden do občanských průkazů. V případě jeho absence obdrželi frekventanti lístek s otiskem jejich palce.³³ Vyplněné místo pobytu bylo zavazující a bez souhlasu MNV nemohlo k přesunu dojít, byly k tomu ministerstvem vydány směrnice.³⁴

4. Vývoj otázky v šedesátých letech

Pro celkovou přehlednost této práce si nyní vymezme jeden krátký odstavec a věnujme jej správní otázce. V práci zmiňujeme působnost jednotlivých výborů v řešení celé problematiky. V rámci výborů však neopomíjeme důležitost příslušných komisí pro převýchovu občanů „cikánského“ původu. Spolupracovaly s působností výborů, které měly v jednotlivých regionech jednat a mít situaci pod kontrolou – byly to krajské, okresní a městské národní výbory. Z nichž především pod ONV fungovaly speciální komise pro převýchovu občanů „cikánského“ původu. Na výbory pak navazovaly lidosprávy a organizace Národní fronty, jejíž pracovníci konali v terénu a rodiny navštěvovali.³⁵

Dne 11. července 1960 byla přijata nová ústava. S tím byla uzákoněna i změna názvu z Československé republiky v Československo socialistickou republiku. Na řadu přišly další územní změny, dle zákona č. 36/1960 Sb. o územním členění státu. Došlo

³³ *tamtéž*, s.71–72.

³⁴ Jednotlivé výnosy se týkaly znesnadnění převozu. Příkladem si uvedme například příkaz o odebrání koní, kol, vozů, nebo zákaz postavení maringotek na špalky. Srov. *tamtéž*, s. 68.

Autorka ve své knize více rozepisuje o problematice nejasných kritérií u soupisu a dalších nejednoznačností, se kterými se soupis potýkal. Srov. *tamtéž*, s. 61–67.

³⁵ Stejně tak navštěvovaly romské rodiny i pracovníci komisí pod MěstNV.

ke sloučení krajů. Ze třinácti původních vzniklo v Čechách a na Moravě a ve Slezsku sedm krajů – Středočeský, Jihočeský, Severočeský, Západočeský, Východočeský, Jihomoravský a Severomoravský. Hlavní město Praha byla (dle tohoto zákona) samostatným územním celkem. S přijetím nové ústavy se změnila kompetence jednotlivých výborů. Ústřední orgány doporučovaly vytvoření pomocných orgánů – aktivů. Aktivity spolupracovaly na řešení otázek romské problematiky v kooperaci s odbory krajských národních výborů (dále KNV). Vznikly komise a subkomise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva.³⁶ Situaci v jednotlivých krajích pravidelně kontrolovalo byro ústředního výboru KSČ pomocí zpráv o plnění usnesení o práci mezi cikánským obyvatelstvem v ČSR z 8. 4. 1958. Přehledy o plnění předkládaly i jiné instituce – příslušná ministerstva nebo Ústřední rada odborů. Zprávu psali předsedové KNV a hodnocení plnění předkládali předsedovi vlády. Tuto funkci zastával v letech 1953–1963 Viliam Široký. Ten přistupoval k celé problematice poměrně skepticky. Vedle obecných frází zhodnocoval asimilační procesy, jako ne zcela úspěšné a vytýkal jim nedostatky hlavně v oblastech bytové politiky, školní docházky, věci v oblasti hygienické zdravotní, sociální aj. Z toho vyplývá poměrně důležitá skutečnost, že vzájemná koordinace národních výborů zřejmě nefungovala podle plánů.³⁷

O nedostatečném fungování komisí informoval dokument Ústavněprávního výboru Národního shromáždění. Otázkou se zabýval konkrétněji, mimo jiné definoval funkci komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva jako aktivu rady NV a požadoval, aby byl předseda komise tzv. uvolněným členem.³⁸

Poslanci zároveň zdůrazňovali, že by příslušníci komise měli být v problematice znalí a kvalifikovaní a komise by je měla respektovat. ÚV KSČ si uvědomovalo, že celá problematika není řešena tak, jak by měla. Uvažovalo proto o ustanovení jednoho pracovníka pro romskou otázku při předsednictvu vlády. Tento nápad ale neprošel, velký problém představovala negramotnost a analfabetismus romských spoluobčanů. Bylo potřeba prohloubit základní znalost jejich jazyka. I v tom jim měla napomoci brožovaná příručka romského jazyka od J. Lípy zahrnující mluvnici romského jazyka,

³⁶ Nina PAVELČÍKOVÁ, *Romové v českých zemích v letech 1945–1989*, Praha 2004, s. 79.

³⁷ *tamtéž*, s. 80.

³⁸ Uvolněný člen komise byl takový člen, který současně s touto funkcí nevykonával žádné jiné zaměstnání. Za výkon funkce mu byla vyplácena odměna.

texty i slovník. Byla vydána ve spolupráci s Československou akademií věd (dále ČSAV) a prvoplánově byla určena spíše pro Romy. Nepřímo se tím poukázalo na nutnost vytvořit v jazykovém týmu místo pro znalce a odborníka romštiny. V lednu 1963 následovalo podchycení dalšího problému, a to vyučování romských dětí. Byly vydány směrnice o vyučování cikánských dětí a mládeže. Úřady tím podchytily návštěvnost dětí ve školských zařízeních, do kterých je jejich rodiny zřídka kdy pouštěly.³⁹ Roku 1966 byl proveden nový soupis, byl proveden z podnětu Vládního výboru pro otázky cikánského obyvatelstva. Tehdy zaznamenal 56 519 Romů v českých zemích.⁴⁰

4.1. Změny ve vzdělávání romských dětí a mládeže

V lednu 1963 byly vydány směrnice o vyučování romských dětí a mládeže. Ministerstvo školství a kultury sledovalo nedůslednost romských rodičů v otázkách výchovy a plnění školní docházky. Upraveno bylo také rozhodnutí o likvidaci „cikánských“ škol a tříd. Postupná likvidace speciálních „cikánských“ tříd je patrná ze sdělení Ministerstva školství a kultury. Podle třetí pětiletky musela být zařízení zlikvidována do konce školního roku 1964–1965. V šedesátých letech bylo celkem běžné zařazovat cikánské děti do zvláštních škol, a to i bez prokazatelné vady. Pokud bylo takové dítě zařazeno do zvláštní školy, musel jej ředitel přeřadit do základní devítiletky. Tím se postupně zvětšoval podíl dětí, které běžné školy navštěvovaly.⁴¹

Dále se navrhovalo organizovat aktivitu dětí v rámci fungujících a organizací a kroužků. Zařazovat je do pionýra⁴² nebo družiny, a tím je víc začlenit do kolektivu. Velkou změnu uvítali ti absolventi, kteří neměli splněnou základní školní docházku a vyšli školu dříve. I takové studenty mohly učňovské školy přijmout. Studenti nemající šanci dojít k úspěšné klasifikaci mohli být výjimečně přijímáni do pracovních poměrů. Romské děti byly předtím automaticky zařazovány do zvláštních škol bez ohledu na jejich intelekt a jiné důležité vlastnosti. Tak byly děti často do základních devítiletých

³⁹ Fakt byl, že stále ještě málokteré romské dítě pravidelně školu navštěvovalo. Tím víc pak holdovalo kriminální činnosti, domácí práci nebo potulování po ulicích. Srov. Nina PAVELČÍKOVÁ, *Romové v českých zemích v letech 1945–1989*, Praha 2004, s. 80–81.

⁴⁰ Eva DAVIDOVÁ, *Cesty Romů - Romano drom 1945–1990: změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku*, Olomouc 2004, s. 145.

⁴¹ Nina PAVELČÍKOVÁ, *Romové v českých zemích v letech 1945–1989*, Praha 2004, s. 81.

⁴² Pionýrská organizace Československé mládeže

škol zařazovány automaticky.⁴³ V šedesátých letech navštěvovalo školy, dětské domovy a jiná zařízení asi 40% romských dětí. Speciálně pro romské děti a děti ze zvláštních škol se měla stavět a zařizovat speciální učiliště, kde mohla mládež ve studiu pokračovat.⁴⁴

Asimilační tendence převládaly ve způsobu a stylu života Romů, dotkly se i změn ve zevnějšku. Ženy se barvily na blond, muži začali nosit okázalé drahé řetízky, drahé oblečení a pompézně poslouchat populární muziku. To bylo typické pro tzv. civilizované Romy toužící do většinové společnosti zapadnout. K dalším změnám patřilo vytvoření Vládního výboru pro řešení otázek „cikánského“ obyvatelstva v roce 1965. Výbor fungoval jako poradní orgán vlády, řízení měl převzít zástupce státní plánovací komise. Vlastní samostatnou komisi vytvořila Slovenská národní rada a na úrovni výborů se zhostil náměstek předsedy. Komise fungovala zejména v oblasti sociální a ekonomické. Její členové byli náměstci jednotlivých zapojených ministerstev, zástupců ústředních orgánů. Z jednání výboru vzešly po půl roce jeho fungování, zásady pro organizování rozptylu a přesunu cikánského rozptylu a přesunu cikánského obyvatelstva.⁴⁵

4.2. Cílený rozptyl Romů mezi vybrané okresy

I přes vznik speciálních komisí a subkomisí přetrvávala v oblasti státní „proromské“ politiky stále krize. Tu ještě více podtrhovala neúspěšnost komunikace a spolupráce jednotlivých národních výborů v krajích s ústředními orgány. Ze sousedního Slovenska přicházelo na naše území stále více romských rodin. Povinností NV bylo vést přehled osob zařazených do soupisu v roce 1959.⁴⁶ Postupně narůstalo potíží. Týkaly se nesprávného řízení, či kontraproduktivity a nespolečné NV s jinými příslušejícími orgány, aktivy, komisemi a subkomisemi. Byro ÚV KSČ se dne 19. 12. 1961 rozhodlo vydat usnesení. V něm doporučovalo rozptýlit asi 40 000

⁴³ Pokud byl případ chybného zařazení romského žáka do základní devítileté školy bez ohledu na jeho intelekt, škole dokázán, automaticky musel být přeřazen do běžné školy.

⁴⁴ *tamtéž*

⁴⁵ Kristina AXMANOVÁ, *Státní politika vůči romskému obyvatelstvu v letech 1945–1967 na příkladu jižní Moravy*, Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Historický ústav, bakalářská práce, 2009, dostupné online (https://is.muni.cz/th/181720/fss_b/), citováno k [5. 3. 2019].

⁴⁶ Nina PAVELČÍKOVÁ, *Romové v českých zemích v letech 1945–1989*, Praha 2004, s. 83.

romských obyvatel z východního Slovenska do českých průmyslově pokročilejších měst.⁴⁷

Důsledek rozptylu – problém pracovních příležitostí a s ním spojeným ubytováním

Rozptýlení mělo probíhat celostátně. „Cikáni“ se měli cíleně „rozprostřít“ mezi majoritu. Do plánu byla tedy začleněna i území na Slovensku. Tam žili Romové starým způsobem v osadách, což byl pro asimilaci velký problém.⁴⁸ Postup byl následující – z východního Slovenska, kde bylo nejvíc takto žijících romských rodin, byl vybrán jeden okres. K němu byly přiřazeny okresy české a moravské (individuálně bylo rozhodnuto o počtu českých okresů – jednoho až tří). Romové z okresu na Slovensku se měli přesunout do vybraných českých a moravských okresů. Postupně se měly likvidovat problematické romské osady na Slovensku. Pod nově vzniklou vládní komisí fungovala dohoda o přesun a určit spárované okresy. Celkově se do českých okresů stěhovalo až 1165 rodin – 9320 osob. Do okresu Náchod, Rychnov nad Kněžnou a Ústí nad Orlicí se v rozmezí let 1966–1970 přestěhovalo asi 155 rodin – 1240 osob. Akce byla pod taktovkou KNV. Byly vytvořeny skupiny slovenských a českých okresů, mezi nimiž má k rozptylu dojít. Náchod, Rychnov nad Kněžnou a Ústí nad Orlicí byly ve skupině s Popradem.

O odbourání migrací se postaralo Ministerstvo vnitra a NV. Finanční základnu obstarávalo Ministerstvo financí. Generální prokuratura a ministerstvo měly na starosti novelizaci a úpravu zákona č. 74/1958 Sb. o zákazu kočování. Samotný třetí oddíl určoval role pracovníků v devizní sféře poslanců a médií při představování dalšího postupu při rozptylu. Úkol neminul ani Československou akademii věd (dále ČSAV) Do konce roku 1968 musela připravit výzkum romského obyvatelstva v sociologické rovině, ten poslala vládě k dalšímu projednání. Nedá se říct, že by byl plán centrálně řízen, byl spontánní. Některé kraje byly zcela opomenuty. Tak tomu bylo třeba v případě severních Čech, které byly romskou menšinou už takhle hustě osídleny.⁴⁹

⁴⁷ *tamtéž*

⁴⁸ Eva DAVIDOVÁ, *Cesty Romů - Romano drom 1945–1990: změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku*, Olomouc 2004, s. 46–53.

⁴⁹ Například v Ostravě se přesunu přímo bránili, samými starostmi nad jejich početnou Romskou menšinu se dalšímu přesunu menšiny bránili. Naopak nadšení provázelo Slovenské vybrané okresy a jejich jednotlivé orgány, které nadšeně Romy z obcí vystěhovaly. Největší nápor Slovenských „cikánů“ měl přijít na okresy Východočeského a Severomoravského kraje (dle tabulky celkem 1165 rodin, 9320 osob). Srov. Nina PAVELČÍKOVÁ, *Romové v českých zemích v letech 1945–1989*, Praha 2004, s. 91.

V případě Ostravy byla romská menšina i přes svou početnost po kraji nerovnoměrně rozptýlena. Na Moravu přišlo nejvíce přistěhovalců. Opomenut byl nejen kraj Severočeský, ale i Západočeský a samotné hlavní město Praha. Některé okresy jakýkoli přísun nových osob romského původu odmítaly (takovým případem jsou Pardubice, Ostrava nebo Frýdek-Místek), ale díky okresům, které naopak pojal přistěhovalců nad rámec svého plánu, se celkový počet plánům výsledkům vyrovnal. Přistěhováním se rozptylové plány nekončily. Muselo se zajistit vhodné ubytování, pracovní poměr a v sociální rovině u nově příchozích budovat v novém bydlišti pocit začlenění a spokojenosti. Realita se od budovatelských plánů odlišovala. Bytová situace byla kvůli špatným hygienickým a zdravotním aspektům většinou nevyhovující. Asimilační proces tak v dalším stádiu řešili ve spolupráci s jinými organizacemi NV. Pracovní záštitu pak v mnohém řešily podniky, které aktivně vypisovaly nové pracovní pozice.⁵⁰ Na mnohé chyby v rozptylu, kterých si nejde nepovšimnout a které v tomto textu zmiňujeme konkrétněji, upozorňují autorky Nina Pavelčíková a Kristina Axmanová⁵¹. Ve stručnosti si uvedme několik z nich.

Za zásadní považují neznalost romského národa. Úřady nepočítaly s odlišností Romů související s jejich zvýšeným temperamentem a neschopností se trvale usadit, s přirozenou rozpínavostí a flexibilitou, kočováním a problémem s trvalým usazením. Tím spíš docházelo k přesídlování a stěhování k příbuzným nebo naopak příbuzných k nim. Mnoho nových obyvatel tak na nových místech nezůstalo. Velký počet Romů se vracel zpět do místa „před-rozptylového“ bydliště. Kvůli nashromazďujícím se problémům, s o méně gramotnými nově příchozími Romy, se kterými se tak úplně nepočítalo, se plán rozptylu v následujících letech hroutil. Romové se organizovaně nebo živelně přestěhovali, až úřady ztratily nad obrovskými čísly kontrolu. Úřady uvědomujíc si, že nad situací nemají kontrolu, se pro větší přehled a usnadnění práce rozhodly přenášet velké množství dat do tabulkových evidencí a soupisů obyvatel. S těmito údaji pomáhal od roku 1966 Vládnímu výboru pro otázky „cikánských“ obyvatel Státní úřad statistický. Ve Východočeském kraji se k 31. 12. 1968 nacházelo 1284 obcí, z toho 257 s početnou romskou koncentrací. Ve většině z nich se nacházelo cca 200 romských občanů. Pro srovnání největším počtem „cikánských“ obyvatel –

⁵⁰ Nina PAVELČÍKOVÁ, *Romové v českých zemích v letech 1945–1989*, Praha 2004, s. 86–100.

⁵¹ Kristina AXMANOVÁ, *Státní politika vůči romskému obyvatelstvu v letech 1945–1967 na příkladu jižní Moravy*, Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Historický ústav, bakalářská práce, 2009, dostupné online (https://is.muni.cz/th/181720/fss_b/), citováno k [5. 3. 2019].

1582 se chlubil kraj Jihomoravský. S počtem 1330 Romů stál v tabulce hned za ním kraj Středočeský. Ve Východočeském kraji podle soupisu žilo celkem 5295 Romů.⁵²

Jak ale správně uvádí autorka, tak jsou počty Romů v soupisech vágní. Vždyť z pozdějších soupisů a sčítání vyplouvají v druhé polovině šedesátých let napovrch nepřesnosti měření. Zřejmé tak je, že se zkoumající nevyvarovali nepřesnostem nebo dokonce chyb a sami to přiznávali.⁵³ Rozbory na konci šedesátých let výrazně přispěly k dalším evidencím a sloužili jako srovnávací materiál. Poprvé se počítalo s romskými obyvateli jako se samostatnou kategorií osoby „cikánského“ původu. Sčítací komisaři tak skrze evidenci došli k číslu 60 279. I přes opětovné nepřesnosti měření a nerespektování pravidel nám tak toto číslo něco o počtu Romů v roce 1970 vypovídá, že 68,6% z nich byli obyvateli městských obcí (68,6%), z toho ve městech žilo 18,7%, 23,8% v okresních městech a zbytek, 26,1% žil v ostatních městech a pod kraj případlých oblastí.⁵⁴

5. Tzv. cikánská otázka v Náchodě

V období první Československé republiky žilo na území českých zemí okolo 6000 Romů. Většina z nich byla za války nacisticky perzekvována a z koncentračních táborů se jich navrátilo 583. V šumu všech tehdejších poválečných událostí též probíhaly migrace, které se neomezovaly pouze s odsunem Němců a osídlováním bývalých Sudet, ale postupně se do pohraničí stěhovaly mnohočetné skupiny Romů, kteří vyhledávali zejména velká města. Navrátilví se vraceli, nevelké majetky jim byly zabaveny, a tak hledali nové záchytné body pro svoji existenci. Osídlování pohraničních oblastí probíhalo živelně. V návaznosti na faktografické údaje budeme analyzovat vývoj příslušníků „cikánského“ obyvatelstva ve městě Náchod. Výzkum vývoje romské menšiny v Náchodě byl podpořen pramenným základem, opřeným o archivní prameny ze Státního okresního archivu v Náchodě - fondy Okresní národní

⁵² Nina PAVELČÍKOVÁ, *Romové v českých zemích v letech 1945–1989*, Praha 2004, s. 94–95.

⁵³ K rozboru jednotlivých evidencí a sčítání srov. Nina PAVELČÍKOVÁ, *Romové v českých zemích v letech 1945–1989*, Praha 2004, s. 92–94.

⁵⁴ Vladimír SRB, *Některé demografické, ekonomické a kulturní charakteristiky romského obyvatelstva v ČSSR 1970*, Demografie 16, 1974, s.172–183.

výbor Náchod a Městský národní výbor Náchod. Podstatná byla především jednání a zprávy z komise a subkomise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva při MěNV a zprávy z komise pro převýchovu cikánských obyvatel při ONV.

Archivní informace jsou leckdy doplněny o údaje z odborné literatury, především z dobové stati od Jaroslava Suse⁵⁵ stručně mapující vývoj tzv. cikánské otázky v celé tehdejší Československé socialistické republice na konci padesátých a na počátku šedesátých let, nebo práce od již vícekrát citovaných autorů Niny Pavelčíkové⁵⁶, Evy Davidové⁵⁷ a Matěje Spurného⁵⁸. K demografickému vymezení tehdejšího Náchodského okresu nám posloužil *Administrativní lexikon obcí republiky Československé 1955: podle správního rozdělení 1. ledna 1955*.

5.1. Stav a situace Romů v Náchodském okrese na konci 50. let

Okres Náchod před rokem 1960 – demografické údaje a charakteristiky

Na počátku šedesátých let bylo v okrese Náchod 18 846 obyvatel. Vezmeme-li v potaz počet obyvatel jiných okresů, tak například v nedalekém Trutnově žilo v roce 1961: 25 214 obyvatel.⁵⁹ V porovnání s tím bychom Náchod přirovnali ke středně velkým okresům. Okres Náchod spadal ještě před začátkem šedesátých let pod Hradecký kraj. Patřily k němu obce Bohdašín, Borová, Brzice, Červená Hora, Červený Kostelec, Česká Čermná, Česká Skalice, Dobrošov, Dolní Radechová, Dolní Rybníky, Horní Radechová, Horní Rybníky, Hoříčky, Hronov, Jizbice, Klenny, Lhota pod Hoříčkami, Lhotky, Lipí, Litoboř, Malá Čermná, Mezilesí, Olešnice, Pavlišov, Provodov, Řešetova Lhota, Slatina nad Úpou, Slavíkov, Spyta, Starkoč, Studnice, Světlá, Šereč, Trubějov, Újezd, Vestec, Všeliby, Vysoká Srbská, Vysokov, Zábrodí, Zlích, Zlíčko, Žernov a Náchod samotný, pod který se řadila Běloves, Babí, Bražec, Kramolna, Malé Poříčí, Náchod a Staré Město nad Metují.⁶⁰

⁵⁵ Jaroslav SUS, *Cikánská otázka v ČSSR*, Praha 1961.

⁵⁶ Nina PAVELČÍKOVÁ, *Romové v českých zemích v letech 1945 – 1989*, Praha 2004.

⁵⁷ Eva DAVIDOVÁ, *Cesty Romů - Romano drom 1945–1990: změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku*, Olomouc: Univerzita Palackého 2004, s. 61–65.

⁵⁸ Matěj SPURNÝ, *Nejsou jako my – česká společnost a menšiny v pohraničí (1945–1960)*, Praha, 2011.

⁵⁹ *Historický lexikon obcí ČR 1869–2005 - 1. díl*, s. 336–337, dostupné online (<https://www.czso.cz/csu/czso/historicky-lexikon-obci-ceske-republiky-2001-8771jn6lu9>) [citováno k 5. 2. 2018].

⁶⁰ *Administrativní lexikon obcí republiky Československé 1955: podle správního rozdělení 1. ledna 1955*, Praha 1955, s. 186–187.

Severovýchodní Čechy představovaly v bývalém vymezení republiky jedno z významných center průmyslu. Renomé regionu tvořilo hlavně textilní odvětví. Jakožto pohraniční oblast se město Náchod těšil velkému zájmu nově příchozích obyvatel. Proti vanoucím se romským přistěhovalcům stála celá řada obyvatel, a to i těch, kteří doposud žádnými rasovými předsudky netrpěli. Místní začali pohraničí přirovnávat ke „smetišťům republiky“, kterým přisun „takovýchto“ lidí v už tak pokřivené pověsti jakési státní periferie rozhodně nepomůže. „Cikány“ vehementně popisovali jako tlupu cizopasníků a špínu vyhýbající se práci. O protiromském diskurzu si uděláme jasnější představu po přečtení poválečné situační zprávy, vytisknutém v dobovém časopise *Náš hraničář*.⁶¹

*„Cizopasníci se přece drží právě tam, kde se setkávají s výhodnými podmínkami pro sebe. Hojnost zlodějů nesvědčí jen o tom, že je co krást, nýbrž především o tom, že krást je snadné. Snad by bylo tedy lépe vzít si příklad z toho, jak v Rusku likvidovali tlupy bezprizorných. Je tedy třeba nechat vyumělkovaného příkrášlování přítomnosti „cikánských hord“ v pohraničí, které není o nic lepší, než vynášet zavšiveného člověka nad ty, kdo vši nemají, „protože nemají, co žrát“, a místo toho se dát do „odvšivování“. Jsou-li mezi cikány uprchlíci z cizích států, musejí býti odsunuti stejně, jako byli vystěhováni uprchlíci z jiných vrstev cizozemská k nám přišli. Ostatní musí být rozděleni tak, aby ta hrstka skutečně civilizovaných mohla žít jako každý jiný občan; ti ostatní by museli být usazeni na tolika místech, kolik je nutno, aby byli pod dokonalým dozorem a nemohli se vyhýbat práci a potulovat se v okolí. Děti pak musely by býti dokonale a navždy vytrženy ze svého prostředí a přivedeny k tomu, aby se sžily s prostředím řádně občanským. Internaci dospělých by bylo snad nejlépe zařídit v osadách při zemědělských statcích, zemských nebo také obecních statcích, na nichž by pod řádným vedením vykonávali všechny potřebné práce. Bylo by to zařízení poměrně nejlidštěji a take hospodářsky nejúčelnější při nezbytné ovšem důslednosti a přísné kázni”.*⁶²

Navzdory tomu najdeme případy, kde se Romů zastali i jejich zaměstnavatelé. Jednu takovou kauzu uvedl ve své studii Tomáš Dvořák⁶³. V zimě roku 1946 byla do

⁶¹ Matěj SPURNÝ, *Nejsou jako my – česká společnost a menšiny v pohraničí (1945–1960)*, Praha 2011, s. 238–245.

⁶² Srov. *Cikánské hordy v pohraničí - důkaz konsolidace?* *Náš hraničář*, II/1, 1947.

⁶³ Tomáš DVOŘÁK, *Regulace pohybu obyvatelstva po roce 1945 a Romové. Kontinuita nebo nové trendy?* in: Milý Bore -: profesor Ctiboru Nečasovi k jeho sedmdesátým narozeninám věnují přátelé, kolegové a žáci, Brno 2003, s. 321–325.

Stárkova v rámci osídlovacích akcí dovezena skupina slovenských Romů. Měla sloužit jako pracovní síla pro hradeckého architekta Vojtěcha Kleprlíka. Záhy po druhé světové válce byli ze Stárkova odsunuti Němci. Tím se uvolnily obytné prostory, které mohli noví přistěhovalci využít. Zaměstnavatel ale nahlásil, že u něj budou pracovat zaměstnanci ze Slovenska, nepřiznal, že by mělo jít přímo o "cikány". Místní obyvatelé se všemožně dožadovali vysídlení "živlů" z pohraničí. ONV v Broumově rozhodl o vyvezení Romů do vnitrozemí. V tomto případě byla skupina přesunuta do 13-kilometru vzdáleného Hronova. Pan Kleprlík byl místními osočován z toho, že nepřiznal tak důležitá fakta, jako byla barva pleti a také, že důležitý pojem zaměnil za otázku Česko-Slovenských vzájemných vztahů. Pro Kleprlíka Romové představovali hlavně levnou pracovní sílu a nepřikládal jejich nahlášení důležitost.⁶⁴

Stav Romů v okrese Náchod v roce 1958 ze zprávy o stavu cikánského obyvatelstva v okrese

K tomu, abychom si více přiblížili situaci ve městě, nám poslouží soupis romského obyvatelstva vytvořený v roce 1959. Více jsme se o soupisu a soupisových listech dozvěděli v předcházejících kapitolách. Proto už toto téma nebudeme více rozebírat. Pro připomenutí interpretujeme vyjádření romského pamětníka Rudolfa Dzurka: „V roce 1959 udělali komunisti oficiální soupis kočujících cikánů a já jsem do toho taky tenkrát spadnul, i když jsem nekočoval a ani nikdy jsem neseseděl v cikánském voze s plachtou. Koho tenkrát chytli na ulici, toho sebrali a odvedli na národní výbor. Slibovali, že budou dávat cikánům nové byty. Brali nám otisky prstů, fotografovali nás jako zločince a do občanky jsme dostali razítko: Vzati do celostátní evidence".⁶⁵

Ze zprávy o stavu cikánského obyvatelstva v okrese Náchod⁶⁶ víme, že v okrese bylo v roce 1958 přihlášeno k trvalému pobytu 335 Romů. Z toho bylo 169 dospělých a 166 dětí.⁶⁷ Zpráva rozčleňuje Romy do tří podskupin. Nejpočetnější skupinou v okrese byli Romové usedlí. Hlásící se zde k trvalému pobytu. Bylo jich 158. Šedesát devět z nich bylo dospělých a 89 bylo mladistvých. Z dospělých bylo 46 osob zaměstnaných v trvalých pracovních poměrech, z toho 19 lidí bylo zaměstnáno

⁶⁴ *tamtéž*

⁶⁵ Z vyprávění romského výtvarníka Rudolfa Dzurka († 2013). Srov. Rudolf DZURKO, *Vyprávění a úvahy Rudolfa Dzurka*. Praha 1995, s. 58.

⁶⁶ Státní okresní archiv Náchod (dále SOkA Náchod), fond (dále f.) Okresní národní výbor Náchod (dále ONV Náchod), inventární číslo (dále inv.č.) 1902, karton (dále kart.) 471, Zpráva o stavu cikánského obyvatelstva v okrese.

⁶⁷ *tamtéž*

převážně v dělnických profesích. Toto zjištění není nikterak zarážející, z logické dedukce je známo, že romští obyvatelé se nejvíce pracovně realizovali právě ve stavařině, a to především jako dělníci nebo i pomocná pracovní síla. Shrňme si však jeden pro nás velmi důležitý fakt, zaměstnaných Romů byla ani ne 1/7 z celkového počtu všech usedlých příslušníků tohoto etnika. Další dostupné údaje hovoří o 23 Romech nepracujících, avšak se stálým pobytem. Mezi nepracující se zařadili jednak „cikáni“ takzvaně „přestárlí“, z většiny pobírající starobní důchod, ale především ženy věnující se na plný úvazek domácnosti. Přiblížíme-li si údaje blíže z další skupiny romských spoluobčanů vyznačující se neustálým stěhováním z místa na místo, měnících bydliště, práci a neustále si zvykající na nové prostředí i podmínky. K přechodnému pobytu zde bylo přihlášeno 107 obyvatel. Nadpoloviční většina z tohoto množství – 58 osob bylo starších 18 let. Z těchto 58 dospělých bylo 37 v řádném pracovním poměru. Patnáct z nich pracovalo v dělnických profesích, ve stavebnictví nebo v těžkém průmyslu. Většinou prováděli pomocné a manuálně obtížnější úkony, například pomáhali při výkopech vodovodu aj. I přesto byla jejich pracovní morálka průměrná, jak ostatně doslovně uvádí zpráva. Zaměstnání mohli být pouze po předložení potvrzení o trvalém nebo přechodném pobytu příslušnému MNV, ten podal informaci pracovním odborům, které je na práci doporučily. Polousedlí Romové měli povětšinou hlášený trvalý pobyt mimo Náchod v zemědělských oblastech sousedního Slovenska. Šlo především o slovenské Romy, kteří se cíleně rozptýlili právě v Náchodském okrese. Mnozí z nich vlastnili v těchto oblastech dům. Přes zimu odjeli do svého „trvalého“ bydliště na Slovensku, protože se nechtěli věnovat zemědělství, tak v létě pracovali a bydleli v Náchodě, kde si našli jinou práci.⁶⁸ Většina z nich dávala přednost sezónní práci, jen malé procento bylo trvale zaměstnáno.⁶⁹

Ze zprávy je patrné, že nejvíc pozornosti odváděla skupina kočovných Romů a to i přesto, že kočovných bylo v okrese 70. Text jim věnovaný, je ze všech tří podskupin nejdelší, Zatímco charakteristiky usedlých a polousedlých „cikánů“ jsou o polovinu kratší. V okrese žilo 42 dospělých a 28 mladších 15 let. Většina nepracovala. Pět Romů bylo v pracovních poměrech a jen 11 z nich se živilo živností. Pracovali jako brusiči,

⁶⁸ Cílený rozptyl Romů probíhal především po druhé světové válce, konkrétně v letech 1946–1949. Náchod, Rychnov nad Kněžnou a Ústí nad Orlicí byly ve skupině s Popradem. Poprad leží na severovýchodu Slovenska a je to území, charakteristické rozlehlými zemědělskými pozemky a silnou romskou menšinou.

⁶⁹ Jaroslav SUS, *Cikánská otázka v ČSSR*, Praha 1961, s. 55.

opraváři deštníků nebo majitelé zábavních podniků. V celém Náchodském okrese byla pro Romy z této skupiny vydána čtyři živnostenská povolení. Odbor pro obchod málem uvedené živnosti zakázal s tím, že těmto živnostníkům doporučil, aby živnost vykonávali v místě, které uvádějí jako trvalé bydliště (většinou na Slovensku), nebo aby se usadili na různých místech náchodského okresu a zapojili se podniků spravovaných KNV. S touto variantou, ale oni sami nesouhlasili a situaci řešili po svém. Donesli lékařské potvrzení, které dokládalo, že jsou ne zcela schopni vykonávat trvalé zaměstnání, jelikož živí početnou rodinu, a kdyby byli nemocní, což by jim znemožnilo jít do práce, rodina by zůstala bez finančních prostředků a byla by nucena žít z dávek. S přihlédnutím na udané důvody se odbor národního hospodářství ve spojení s ONV rozhodnul, že jim živnostenská povolení prodlouží, ale jen do 31. 12. 1958 současně uvědomující si závažnost problému a nutnost začlenění Romů do společnosti, a to i přes uvedená opodstatnění.⁷⁰ Pro skupiny toulavých „cikánů“ bylo nepodstatné jejich momentální trvalé bydliště, protože přejížděli z místa na místo. Zcela se tak nepodařilo zachytit ani školní docházku školou povinných dětí.

Nově příchozí Romové nacházeli zaměstnání rychle. Vděčili za to jednotlivým náchodským závodům. Ty rády vypisovaly nové pracovní posty pro často nekvalifikované občany. Situaci jim tak tímto způsobem ulehčily a daly jim příležitost stálého výděлку. Závody je zaměstnávaly brigádně, ale i jako stálé pracovníky. Jednalo se většinou o větší závody s velkým počtem zaměstnanců. Mezi takové podniky v Náchodě a okolí patřily: Ingstav, Stavoslužby, TEPNA, MEZ, ČZO, RAJ, Zřídla, ZVAK, a pak i Místní podnik komunálních služeb nebo Okresní vodohospodářská správa. Zbývající dospělí neměli uvedený žádný stálý pracovní poměr. Jednalo se opět o ženy pracující v domácnosti, starající se o potomstvo. Ve skupině druhé bylo zapsáno 49 dětí. Pět dětí z nich školu nenavštěvovalo vůbec.⁷¹

Od července 1946 navíc platilo nařízení o zákazu zdržování Romů v lázeňských městech a v rozmezí 30 km od státních hranic. To fungovalo s podporou zákona č. 117/1927 Sb. o potulných cikánech. Situace byla komplikovaná a Ministerstvo vnitra, kterému byly podřízeny národní výbory, došlo brzy k rozhodnutí o evidenci „cikánského“ obyvatelstva pro ucelený přehled a obeznámení důvodů k věznění. To bylo schváleno pro osoby kočovné, bez stálého bydliště. Berme v potaz, že mnoho

⁷⁰ SOKA Náchod, f. ONV Náchod, inv.č. 1902, kart. 471, Zpráva o stavu cikánského obyvatelstva v okrese Náchod.

⁷¹ *tamtéž*

problémovějších Romů (bez stálého domova nebo nepracujících) se sčítání vyhnulo. I proto musíme vnímat výsledné cifry s opakovaným nadhledem.⁷²

5.2. Zákon č. 36/1960 Sb., o územním členění státu, vznik Hradeckého kraje a rozšíření okresu Náchod

Národním shromážděním Československé republiky byl 9. dubna roku 1960 přijat zákon č. 36/1960Sb. o územním členění státu. Rozhodnul o změně krajského rozložení na území Slovenska a Českých zemí. Původní krajské členění bylo pozměněno, a ze třinácti původních vzniklo sedm větších územních krajů (Středočeský, Jihočeský, Západočeský, Severočeský, Východočeský, Jihomoravský a Severomoravský), vyjma hlavního města Prahy. Původní Hradecký kraj byl pozměněn za kraj Východočeský. V okrese Náchod byly obce Adršpach, Bezděkov nad Metují, Bohuslavice, Borová, Božanov, Broumov, Brzice, Březová, Černčice, Červený Kostelec, Česká Čermná, Česká Metuje, Česká Skalice, Dobrošov, Dolany, Dolní Radechová, Hejtmánkovice, Heřmanice, Heřmánkovice, Horní Radechová, Hoříčky, Hronov, Hustiřany, Hvězda, Chvalovice, Jaroměř, Jasenná, Jestřebí, Jetřichov, Křinice, Lhota pod Hoříčkami, Litíč, Machov, Mezilečí, Mezilesí, Meziměstí, Náchod, Nahořany, Nové Město nad Metují, Nový Hrádek, Nový Ples, Olešnice, Otovice, Pavlišov, Pěkov, Police nad Metují, Provodov, Příbyslav, Rasošky, Rožmitál, Rožnov, Ruprechtice, Rychnovek, Semonice, Slatina nad Úpou, Slavětín nad Metují, Slavíkov, Slavoňov, Stárkov, Starý Ples, Studnice, Suchý Důl, Šestajovice, Šonov, Šonov u Nového Města nad Metují, Teplice nad Metují, Trubějov, Velichovky, Velká Jesenice, Velké Petrovice, Velký Třebešov, Vilantice, Vlkov, Vrchoviny, Vršovka, Vysoká Srbská, Vysokov, Zábrodí, Zaloňov, Zdoňov, Žďár, Žďárky a Žernov. K Náchodu patřily městské části Babí, Běloves, Bražec, Malé Poříčí, Staré Město nad Metují a Náchod-město.⁷³ Jak jsme již uváděli, v okrese Náchod žilo v roce 1961 celkem 18 846 obyvatel.⁷⁴ Podle výsledků celostátního sčítání kočovných a polokočovných osob žilo na konci padesátých let na

⁷² Nina PAVELČÍKOVÁ, *Romové v českých zemích v letech 1945–1989*, Praha 2004, s. 67–78.

⁷³ *Administrativní lexikon obcí republiky Československé 1965: podle správního rozdělení 1. ledna, sčítání lidu, domů a bytů 1. března 1961*, Praha, 1966, s. 242–317.

⁷⁴ Jiřina RŮŽKOVÁ – Josef ŠKRABAL, *Historický lexikon obcí České republiky 1869–2005 - 1. díl*, Praha, s.484–485, záznam 41, dostupné online (<https://www.czso.cz/documents/10180/20538302/13n106cd1.pdf/cf538eaa-7f70-49f6-8e76-dc88932650ef?version=1.0>), [citováno k 12.12 2018].

území Československa 46 500 občanů vykazujících romský původ, z toho se 18 564 Romů v roce 1959 hlásilo k trvalému pobytu v českých zemích.⁷⁵

6. Definování hlavních potíží v asimilaci Romů v Náchodě na přelomu 50. a 60. let

Na zprávu jsme odkazovali v návaznosti na vznik KPŘOCO. Jsou v ní však obsaženy další velmi zajímavé informace, srov. „*Sociální společnost odstraňuje jakoukoliv rasovou diskriminaci a umožňuje, aby cikáni byli plnoprávními občany*“.⁷⁶ V roce 1958 bylo v Náchodském okrese 335 Romů. I podle této zásady, pokud to bylo jen trochu možné, byly „cikánské“ rodiny začleňovány mezi majoritu. Náchodští občané dávali najevo svůj nesouhlas. Romské rodiny se často shlukovaly na společných chodbách a bujarým slovním projevem a zpěvem rušily noční klid. Budily ostatní obyvatele, kteří běžně vstávali do práce. Vadily jim časté hlasité šarvátky, výskání romských dětí. Podávali stížnosti k příslušným orgánům. I přes argumenty se MNV snažil Náchodské Romy mezi běžné obyvatele umístit a plánovitě zrušit neoblíbený fenomén „cikánských domů“. Postupně vyvstal problém v bytové otázce.⁷⁷

Další obtíží byla snížená úroveň hygieny a zdravotní péče. Těhotné „cikánské“ matky odmítaly nahlašovat své těhotenství a zamítaly možnost jakéhokoliv vyšetření už v prenatalní fázi těhotenství. Odmítaly pravidelné návštěvy obvodního lékaře nebo gynekologa. Vyhýbaly se jim a považovaly je za zbytečné. Proto byly kontrolou zdravotního stavu těhotných romských matek pověřeny vyškolené obvodní porodní asistentky. Těhotné ženy vyhledávaly a snažily se je v dobrém mínění přesvědčit o bezpečném ústavním porodu, který „cikánské“ matky taktéž odmítaly. Asistentky jezdily přímo do rodin a v nutných případech mohly dokonce brát krev. Ženy zamítaly poporodní péči. Potíž vzplanula v zásadním vztahu žena-matka-dítě. Stejně odmítaly dodržovat hygienické zásady. Nechtěly s dětmi chodit do poraden a jiných nápomocných zařízení, a tak k nim dětské sestry jezdily přímo domů, kde hlídaly

⁷⁵ Nina PAVELČÍKOVÁ, *Romové v českých zemích v letech 1945–1989*, Praha 2004, s. 70.

⁷⁶ SOKA Náchod, f. ONV Náchod, inv.č. 1902, kart. 471, Zpráva o stavu cikánského obyvatelstva v okrese Náchod.

⁷⁷ *tamtéž*

správný zdravotní stav a vývoj jejich dětí. Romské matky nechtěly své děti očkovat, nedodržovaly zásady zdravého stravovacího režimu svého dítěte. Krmily je hlavně studenou stravou, což způsobovalo stravovací potíže a častá zažívací onemocnění. Přes neochotu ustoupit ve svých zásadách, nekorigujících s životním stylem 20. století, se stavěli jejich (civilizovanější) manželé. Když bylo potřeba, neváhali svolit k návštěvě lékaře. Do ordinace fyzicky nevešli, zavolali doktora k sobě do bytu. Jelikož mnozí byli přistěhovalci ze Slovenska, a dorozumívali se hlavně slovensky, maďarsky, potažmo používali cikánskou hantýrku, vystál velký problém v dorozumívání. Naplno se projevil u dětí a mládeže ve školské výchově. Romské rodiny příliš nedbaly na pravidelnou docházku svých dětí do školy a děti většinou nechávaly doma starající se o mladší sourozence. Když už dítě školu navštěvovalo, téměř ničemu nerozumělo. Český jazyk pro něj byl cizí. Dítě stěží splnilo tehdy povinnou osmiletou školskou docházku⁷⁸ a často už v první třídě přecházelo do zvláštní školy. Ze zprávy se též dočteme informaci o tom, jak se mladí romští chlapci stavěli k povinné vojenské službě: „Z praxe je známo, že i cikáni – branci, které v rámci předvojenské výchovy individuálně učitelé vyučují, se výuce vyhýbají a musí k tomu býti všemi prostředky donucováni. Je přirozené, že jejich nepoměr k výuce nepřináší očekávané výsledky“.⁷⁹

Dozvíme se informace o nedostatečném ošacování romských dětí a neuspokojivé bytové situaci. „Sestěhovávání“ romských rodin do malého bytu, mravního narušování mládeže, brzkých pohlavních styků mezi mladistvými a dětmi, nedostatečné péči o dítě, odebrání dítěte z péče matky, zanedbávání vyživovací povinnosti ze stran otců a trestné činnosti. Ta se nejvýrazněji projevovala u skupin polousedlých Romů a jejich dětí, které dospěli k drobné krádeži navedli. Nebyla výjimečná ani u „cikánů“, kteří přijeli ke svým usazeným příbuzným na návštěvu. Místní veřejná bezpečnost (dále VB) vyšetřovala krádeže hospodářských zvířat, cihel ze stavení, cukrovinek v obchodě. Ale vyskytly se i případy pohlavního zneužívání mladistvých romských dívek⁸⁰ nebo trestná činnost pro opilství a výtržnosti. Díky takovému a jiným příčinám se Romové dostali do konfliktu s principy kultury života majoritního obyvatelstva.

⁷⁸ V roce 1958 pro základní školu ještě platila povinná osmiletá školní docházka. V roce 1960 byla zákonem č. 186/1960 Sb., o soustavě výchovy a vzdělávání, určena základní povinná devítiletá školská docházka.

⁷⁹ SOKA Náchod, f. ONV Náchod, inv.č. 1902, kart. 471, Zpráva o stavu cikánského obyvatelstva v okrese Náchod.

⁸⁰ Ne zřídka kdy bylo u 12–13letých Romek zjištěno těhotenství.

„Cikáni“ byli integrováni ve všech složkách tak, aby nevyčnívali. Aby se na ně ve výchově působilo celistvěji a podařilo se plán splnit, angažoval MNV k další akci i ostatní členy výboru, jeho rady nebo také výbory žen. Jistě by bylo k všeobecnému užítku jak orgánů, tak majority dobré, kdyby se podařilo podnítit „cikány“ ke zvýšení jejich všeobecné úrovně nebo také ke zvýšení jejich pracovních kvalifikací. Představitelé MNV v Náchodě zastávali postoj vést Romy k zlepšení kultury jejich života.⁸¹ Hlavní potíže na cestě k asimilaci způsobovala bytová situace, nedostatečná péče o děti a školská docházka

6.1. Návrhy na řešení

Posléze byla nastíněna doporučení k možnému řešení přizpůsobení nepřizpůsobivého obyvatelstva. První byla náprava ve věci bydlení. I nadále platilo pravidlo odbourávání „cikánských domů“. Úhlavně pro část menšiny, jež měla náhradní plán bydlení. Někteří „cikáni“ však byli zcela bez střechy nad hlavou a také bez zaměstnání. Proto byla situace řešena dohodou s místními podniky. Nesměly přijímat Romy do zaměstnání, aniž by pro ně neměli bydlení. S jejich ubytovacími možnostmi měl Romům pomoci MNV. V otázce školské výchovy bylo postupováno následovně: zaměřit se na početnější romské rodiny a ve spolupráci s VB a sociálními pracovníky, zjistit, zda posílají své děti do školských zařízení. V případě zanedbání zajistit dětem soudně nařízenou ochrannou výchovu.⁸² Státní orgány se bedlivěji zaměřily na rodiny pobírající důchod. Cit. „*Zda tento pobírají oprávněně a neochuzují-li státní pokladnu na úkor pracujících*“,⁸³ nebo odebírají dávky na děti, které zesnuly. Jakýmsi ponaučením byla čtyři živnostenská oprávnění, která odbor národního hospodářství musel ve spolupráci s ONV prodloužit, a to díky předložení lékařských zpráv.

Odbor školství a kultury byl při odstraňování předsudků obyvatel v okrese nápomocen tím, že pro místní uspořádával přednášky o odlišnostech romského způsobu života, jejich kultury, jazyka apod. Porodní asistentky, obvodní lékaři,

⁸¹ *tamtéž*

⁸² Ochranná výchova měla být nařízena obzvlášť u nepracujících nebo kočovným způsobem života žijících rodičů.

⁸³ SOKA Náchod, f. ONV Náchod, inv.č. 1902, kart. 471, Zpráva o stavu cikánského obyvatelstva v okrese Náchod.

hygienici, zdravotní i dětské sestry byly informovány o zvýšeném dohledu nad takovými rodinami. Byli oprávněni k návštěvám rodiny a vyšetření přímo v jejich domě. Posledním bodem bylo doporučení k obnovení vzniku stálé komise sledující a řešící problémy spojené s „cikánským“ osazenstvem ve městě.⁸⁴

Řešení „cikánské otázky“ v Náchodě počátkem šedesátých let, obnovení komise pro řešení cikánské otázky

V předešlých letech plnily komise funkci především poradního a kontrolního orgánu. Po schválení zákona č. 65/1960 sb. o národních výborech se jejich vliv posílil. Staly se iniciativními a plnomocně rozhodovacími orgány NV. Většinu členů komise tvořili poslanci NV. Zbylí příslušníci komise byli vybraní zástupci větších podniků nebo kulturních zařízení. Ústrojí ONV se sestávalo z odborů, jež spolupracovaly s radou a komisemi pléna NV. Při příslušných ONV fungovaly dle potřeb a charakteristiky okresu mnohdy zvláštní a specifické komise. V Náchodě vznikly počátkem šedesátých let hned dvě. Protialkoholní sbor a komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva (dále KPŘOCO), při MěNV v Náchodě.⁸⁵

Obnovení stálé komise pro řešení cikánské otázky bylo doporučeno už v roce 1958 ve zprávě o stavu cikánského obyvatelstva v Náchodě.⁸⁶ V řadě návrhů na opatření nalezneme návrh na ustanovení stálého orgánu, v němž by z větší části byli členové ONV i MNV, ale také zástupci významnějších podniků a pracovníci odborů rady ONV a MNV a zástupci z řad běžných občanů romského i neromského původu. KPŘOCO byla obnovena v průběhu léta roku 1960. Její členové se scházeli na Masarykové náměstí. Přesné místo konání se měnilo. Někdy se schůze konala ve druhém patře budovy nové radnice (č. p. 40), jindy i na jiných místnostech. Například v kanceláři pro oddělení výstavbu MěNV, někdy v prvním patře dveří č. 6 nebo v malé zasedací síni v odpoledne až večer. Jednání trvala zpravidla 1–2 hodiny, někdy i déle. První zvolenou předsedkyní byla Milada Samková. Paní Samková se však necítila být znalá v oblasti „cikánské problematiky“, proto se svého postu 4. srpna 1960 (velmi brzy po svém zvolení) vzdala. Na post doporučila Josefa Soukala, který v bývalé komisi působil. Zápis ze srpnové schůze tedy začíná úvodní změnou ve vedení. S jejím

⁸⁴ *tamtéž*

⁸⁵ Jana PTÁČKOVÁ – Jiří HLADÍK, *fond Okresní výbor KSČ 1945–1989* - inventář, Náchod 2006.

⁸⁶ Přesné datum sepsání zprávy není uvedeno. Srov. SOkA Náchod, f. ONV Náchod, inv.č. 1902, kart. 471, Zpráva o stavu cikánského obyvatelstva v okrese Náchod.

názorem souhlasil i MNV. Josef Soukal byl zvolen novým předsedou krátce fungujícího orgánu.⁸⁷ Komise jednala o celé řadě událostí a konsekvencí související s „cikánskou“ menšinou v Náchodě. Schůze začínala pravidelnou evidencí docházky. Standardně byli zapsáni stálí členové komise, ale i přítomní členové cizích komisí, jejichž účast byla vzhledem k projednávané problematice nutností: obvodní lékař, psycholog, člen zdravotní a sociální komise, ředitel školy aj. Součástí schůze bylo zapsání docházky členů komise. Schůzí se často účastnili aktivisté z řad místní romské elity, dlouholetí a spolehliví romští spoluobčané.⁸⁸

7. Tzv. cikánská otázka v Náchodě ze zápisů jednání komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva

Vývoj v letech 1960–1964

Mezi členy místní obnovené komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva patřili například – Břetislav Marhouský, Helena Kloudová, Josef Vokřídlo, František Kárník, Jaroslava Vránová, Josef Soukal a Josef Smejkal a zástupci náchodských Romů, aktivisté Ferdinand Charvát a Rudolf Klempár.

V zápisech z jednotlivých jednání se pokusíme podrobněji analyzovat hlavní vyvstalá témata, kterými se komise v šedesátých letech podrobněji zaobírala. Problematiku bydlení, trestnou činnost, asimilaci romských dětí, mládeže a dospělých, negramotnost a nedostatečnou péči o děti. Členi komise spolupracovali se souvisejícími příslušnými úřady a orgány – MěNV, ONV, Výborem žen, zdravotní a bytovou komisí, Československým Červeným křížem (dále ČSČK). V průběhu šedesátých let bylo ve městě přistoupeno k mnoha změnám napomáhající cílené asimilaci a přístupu města k občanům „cikánského“ původu. O tom, jak situace

⁸⁷ Státní okresní archiv v Náchodě (dále SOkA Náchod), fond (dále f.) Městský národní výbor Náchod (dále MěNV Náchod), inventární číslo (dále inv.č.)538, karton (dále kart.) 17.

⁸⁸ *tamtéž*

vyvíjela, potažmo ve kterých segmentech začleňování nastal největší problém, se rozhovoříme na následujících stranách.

7.1. Rozhodnutí o správním rozdělení města na tři obvody

Počet občanů romského původu narůstala, rozdělení mělo napomoci k vyšší kontrole jejich správy a evidencí. Podle zprávy z jednání KPŘOCO ze 14. září 1960 tehdy obývalo město Náchod asi 30 romských rodin. Nedlouho po znovuoživení KPŘOCO bylo na podzim roku 1960 rozhodnuto o správním rozčlenění celého města tzv. – „Velkého Náchoda“ na tři pracovní obvody. Již dříve bylo město rozčleněné a iniciátorem v obnovení obvodního rozčlenění města byl pan předseda Josef Soukal.⁸⁹

Náchod byl rozdělen na tři obvody:

- I.) obvod** – Plhovské sídliště ve směru od hotelu U Itálie po Běloves
- II.) obvod** – střed města směrem od hotelu U Itálie přes Hronovu ulici až ke Komenského třídě
- III.) obvod** – Komenského třída s přilehlými ulicemi až po Staré Město

Každý z obvodů byl pod kontrolou daných členů KPŘOCO. Podle třech obvodů vznikly tři subkomise. Členy první subkomise pro první obvod byli: Helena Kloudová, Břetislav Marhouský a Jaroslava Vránová. Druhý obvod měl pod patronací pan předseda Soukal společně s Františkem Kárníkem. Třetí obvod spravovali Josef Vokřídlo, Milena Straková a opět Josef Soukal.⁹⁰

Členové subkomisí dbali o Romy v některém z obvodů bydlejících. Pečovali o pořádek ve svém obvodu a kontrolovali soužití Romů a majority. Ke každé subkomisi byl do měsíce přiřazen odborný pracovník z řad učitelů, obvodních lékařů, pracovníků Okresního ústavu národního zdraví (OÚNZ) nebo z Výboru žen. Konkrétní jména poradců byla zveřejněna na příštím zasedání o měsíc později.⁹¹

⁸⁹ SOKA Náchod, f. MěNV Náchod, inv.č. 538, kart. 17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 14. 9. 1960.

⁹⁰ *tamtéž*

⁹¹ Navržením lékařů do obvodů byl pověřen MUDr. Černý. Romskou problematiku dobře znal a zajímal se o ni. Byl častým účastníkem schůzí KPŘOCO. Srov. SOKA Náchod, f. MěNV Náchod, inv.č. 538, kart. 17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 12.10 1960.

Nová evidence Romů ve „Velkém Náchodě“

Dne 14. září 1960 byly z popudu KOPŘOCO vytisknuty dotazníky, které členové subkomisí osobně roznesli ke všem rodinám a obyvatelům romského původu ve svých příslušných obvodech. K jejich vyplnění jim byli osobně nápomocní. Z vyplněných dotazníků vzešly výsledky, které vypovídaly o tom, kolik Romů žije nejenom v jakém obvodu, ale i v celém „Velkém Náchodě“.⁹² Teprve ze zápisu schůze konané 12. 10. 1960 vyplývá, že dotazníky, které měly být romskými obyvateli vyplněny a ze kterých měl být stav věci zjištěn a následně písemně zaevidován, stále k dispozici nebyly. Členové komise sice procházeli Romy ve svých obvodech, avšak forma, kterou na romské rodiny při návštěvě aplikovali a díky které potřebné informace zjišťovali, nebyla podle informací vhodná.⁹³ Den před schůzí byl předseda Soukal přizván na schůzi sociální a zdravotní komise, fungující taktéž při MěNV.⁹⁴ Na úvod byl vyzván k přednesení současného počtu Romů ve městě. Josef Soukal využil zbylý čas k referátu o špatné bytové situaci romských rodin a zároveň podtrhnul nutnost řešení tzv. cikánské otázky. V prosinci téhož roku apeloval na členy komise v přezkoumání všech Romů ve svých obvodech. „Cikán“, jež neměl nahlášený Náchod jako své trvalé bydliště, byl vykázán.⁹⁵

Přerozdělení obvodů „Velkého Náchoda“

Počátkem šedesátých let přicházeli do Náchoda noví romští přistěhovalci, kvůli lepšímu přehledu nad nimi bylo v lednu roku 1962 rozhodnuto o přerozdělení obvodů:

I.) obvod – Komenského třída, její přilehlé ulice a Staré Město

II.) obvod – střed města, ulice Hronova/Hradební, Karlovo náměstí/Kamenice

III.) obvod – třída Rudé armády, Prádnická ulice, Plhov a Kašparák

K přerozděleným segmentům byl přiložen soupis všech Romů ve městě. Zdůrazněny byly především ty osoby a rodiny, které potřebovaly zvýšený dohled a kontrolu členů komise. Přidělení členové obvodních subkomisí pak zkontrolovali

⁹² *tamtéž*

⁹³ Jakým způsobem byla forma nevhodná, se v zápise jednání nedozvídáme. Srov. *tamtéž*

⁹⁴ SOKA Náchod, f. ONV Náchod, inv.č. 1902, kart. 471, Zpráva o stavu cikánského obyvatelstva v okrese Náchod.

⁹⁵ SOKA Náchod, f. MěNV Náchod, inv. č. 538, kart.17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 20. 12. 1960.

seznamy Romů v daných obvodech. Procházeli rodiny, aby zjistili, zda nastala nějaká změna. Především, zda se někdo k rodinám nenastěhoval nebo se někdo z rodiny naopak neodstěhoval mimo Náchod.⁹⁶

7.2. Špatná bytová situace

Už ve zprávě zachycující stav cikánského obyvatelstva v okrese najdeme odstavec věnující se jednomu ze stěžejních problémů – bytové otázce. Socialistická politika si v této otázce kladla za cíl odstranění diskriminace Romů a jejich začlenění do kolektivu. Morálka trvale usídlených Romů byla v Náchodě na mnohem vyšší úrovni než u Romů, kteří ve městě přebývali jenom sporadicky. Jedním z prvních bodů bylo rozpuštění „cikánských domů“. Problematická byla zejména situace u Romů, kteří řešili situaci přespáváním u jiných spřátelených romských rodin. Těsnali se v malém nevyhovujícím bytě.⁹⁷ Ke zlepšení úrovně bydlení bylo potřeba vzájemné spolupráce KPŘOCO, odboru pro národohospodářské rady a MěNV Náchod. Člen KPŘOCO, pan Břetislav Marhouský, přišel na srpnové schůzi s doporučením, aby členové bytové komise MěNV při sestavování pořadníků se poradili nejdříve s nimi. K 4. srpnu 1960 bylo v Náchodě 24 romských rodin a řada z nich potřebovala co nejdříve bydlet.⁹⁸ Situace se výhledově nelepšila, o byty ve městě byl nemalý zájem. Mnoho mladých sezdaných párů z řad majority bydlelo v bytech s rodiči a marně čekalo na přidělení vlastního bydlení. Romové dostali byt jen výjimečně. Uvedme si pár případů. Na podzim roku 1960 byl přidělen byt občanovi romského původu Františku Janovi. Dům, ve kterém předtím žil, měl být zbourán, a proto mu byl svěřen nový byt na Parkánech (č. p. 160).⁹⁹ Členové KPŘOCO se na podzim rozhodli na bytovém odboru Místního národního výboru (dále MNV) přimluvit za Marianu Kurovou. Bydlela u svého příbuzného a na schůzích komise často přítomného romského aktivisty Elemíra Horváta.¹⁰⁰ Zajímavé jsou případy, kdy obyvatelé Náchoda z řad majority raději zatajili, že mají ve svém domě prázdnou a obyvatelnou místnost, než aby připustili, že

⁹⁶ Státní okresní archiv v Náchodě (dále SOKA Náchod), fond (dále f.) Městský národní výbor Náchod (dále MěNV Náchod), inventární číslo (dále inv.č.) 539, karton (dále kart.) 17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva ze 17. 1. 1962.

⁹⁷ SOKA Náchod, f. MěNV Náchod, inv.č. 539, kart. 17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva ze 17. 1. 1962.

⁹⁸ *tamtéž*

⁹⁹ *tamtéž*

¹⁰⁰ SOKA Náchod, f. MěNV Náchod, inv.č. 538, kart. 17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 16. 11. 1960.

místnost mohou obývat právě Romové, čímž by jim jejich nelehkou situaci ulehčili. Takových případů poměrně přibývalo. Byt o jedné místnosti a komoře vlastnila na Šafrancí (č. p. 556) i jistá paní Herdová, která už přes dva roky bydlela u své dcery v Praze. Náchod navštěvovala výjimečně a byt jí sloužil jako skladiště nepotřebných věcí. Naprostá nepřizpůsobivost a zamítnutí snahy vyjít asimilaci vstříc se v případě romských obyvatel projevovala i v případě tzv. „Škodova domu“ na Komenského třídě (č. p. 266). Z Romy obývané místnosti v domě chtěl majitel domu národní podnik „Mototechna“ učinit kancelářské prostory. Rodina se ale odmítla odstěhovat. Po celé sousední ulici členové rodiny tvrdili, že jim MěNV slíbil přidělení většího bytu a to se prozatím nestalo, tudíž jim nezbývá nic jiného, než místnost obývat dál. Na konci roku 1960 přišlo bytové oddělení MNV s návrhem na přidělení těch bytů, které byly prozatím v nevyhovujícím stavu. Romové by si je po přidělení museli za své vlastní finance do obyvatelného stavu nejprve upravit.¹⁰¹ Počátkem roku 1961 se situace zlepšila. Bylo uvolněno několik prázdných a nevyužitých místností, ve výjimečných případech i bytů. Prostory se nacházely především v centru Starého Města na Šafrancí . Bytové družstvo MěNV bylo KPŘOCO požádáno o jejich přidělení vybraným romským rodinám. Byla to jedna místnost v domě Voříškově (č. p. 368) a v „domě Höckerově“. Stavení na Šafrancí byly v těsné blízkosti, a to i přesto, že se dbalo na rozprostření romských rodin po celém městě, neboť „*Když bydlejí samostatně, sžívají se daleko lépe s ostatními rodinami ve městě*“.¹⁰² Majorita držela byty ve svém vlastnictví, ačkoli se v nich nezdržovali a bydleli třeba i zcela mimo Náchod. To se týkalo například bytu dr. Plíška nebo bytu hostinského v hostinci „U Koruny“ na Komenského třídě.¹⁰³ Nájemníci byli povinni udržovat v bytových domech pořádek. Rozdělovat si služby na úklid domu. Pokud tomu tak nebylo a ostatní nájemníci nabývali opačného pocitu, mohli na ně podat stížnost. Tak se stalo počátkem roku 1961 u dvou romských rodin z domu č. p. 358 – Lyosických a Czisarových. Jejich sousedem, panem Galčíkem na ně byla podána stížnost. Rodiny odmítaly uklízet chodbu a jiné, společné prostory- Posléze byly navštíveny členem KPŘOCO, panem Františkem Kárníkem.¹⁰⁴ Obdobné stížnosti byly přijaty i na rodinu Holomkovu,

¹⁰¹ *tamtéž*

¹⁰² SOkA Náchod, f. MěNV Náchod, inv.č. 539, kart. 17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 11. 1. 1961.

¹⁰³ *tamtéž*

¹⁰⁴ SOkA Náchod, f. MěNV Náchod, inv.č. 539, kart. 17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 24. 2. 1961.

bydlící v domě ve Starém Městě (č. p. 14.) a rodinu bydlící na ulici Matušková (č. p. 549). Postup byl podobný. Obě rodiny navštívili členové subkomisí mající tuto část města pod patronací, Josef Soukal, Milena Straková a František Kárník.¹⁰⁵ V květnu téhož roku byl na schůzi KPŘOCO přítomen zástupce místní Okresní hygienické stanice. Komisi žádal o pomoc při kontrole zdravotní a hygienické nezávadnosti přidělených bytů. Navrhl vznik evidence, vypovídající o způsobu bydlení jednotlivých rodin, a zároveň sdělil pozitivní zprávu o zlepšení zdravotní výchovy a výživy „cikánských“ dětí. Podotkl, že u dospělých jedinců tyto faktory stále stagnují.¹⁰⁶ V březnu roku 1961 bylo usneseno zvolení dvou obyvatel romského původu do bytové komise. Šlo o aktivisty, kteří se často účastnili jednání KPŘOCO – Jana Kura a Rudolfa Gažu. Romští občané byli taktéž zvoleni i do školské komise. Kvůli dalším příchozím byl na přidělování bytů sestaven pořadník. Měli kde pracovat, ale neměli kde bydlet. Proto bylo po čase na závody dohlíženo přísněji. Nesměly je zaměstnat, pokud neměli kde bydlet.¹⁰⁷ Nedostatek bytů se řešil komplexně, kontrolovala se skladiště a všelijaké prostory. Pokud byly jen trochu vhodné, předělávaly se ve zdravotně nezávadné a vyhovující byty.¹⁰⁸ V únoru 1962 se do řešení bytové otázky vložila okresní komise pro práci mezi občany cikánského původu. Časté potíže byly s byty v domě, jež vlastnil textilní podnik v Náchodě (dále TEPNA). Podniková ubytovna u teplárny (č. p. 308) měla závadnou střechu skrz níž do chodeb a místností v bytech zatékalo. Do domu nebyla zavedena voda. Obyvatelé pro ni museli chodit do 300 metrů vzdálené studně. Dům byl určen k demolici a TEPNA už do něj odmítala jakkoliv investovat. Nájemníci v něm žili zdarma.¹⁰⁹ Situace byla špatně únosná nejen kvůli závadám na domě, ale i chování zdejších Romů. Proto byl pořízen seznam všech zde bydlících obyvatel romského původu. Obdobnou prověrkou prošli romští nájemníci v domech na Plhově (č. p. 1211), v Hradební ulici (č. p. 79) a u nemocnice

¹⁰⁵ SOkA Náchod, f. MěNV Náchod, inv.č. 539, kart. 17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 14. 3. 1961.

¹⁰⁶ SOkA Náchod, f. MěNV Náchod, inv.č. 539, kart. 17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 28. 5. 1961.

¹⁰⁷ *tamtéž*

¹⁰⁸ Státní okresní archiv v Náchodě (dále SOkA Náchod), fond (dále f.) Městský národní výbor Náchod (dále MěNV Náchod), inventární číslo (dále inv.č.) 540, karton (dále kart.) 17, Zápis ze zasedání komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 28. 5. 1961.

¹⁰⁹ KPŘOCO se o tento dům obzvlášť zajímala a zjišťovala datum demolice. Srov. SOkA Náchod, f. MěNV Náchod, inv.č. 540, kart. 17, Zápis ze zasedání komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 28. 10. 1962.

(č. p. 404).¹¹⁰ Na podzim roku 1962 se do závadného bytu č. p. 308 přestěhoval bratr romského aktivisty a člena KPŘOCO Rudolfa Karala a jeho žena s jejich novorozeným dítětem. Karal jim chtěl v jejich těžké situaci pomoci. Mladá žena byla pár měsíců po porodu a manželé neměli kde bydlet. Karal dostal výtku a bylo mu důrazně připomenuto, že se situace nesmí opakovat. Členové komise zároveň pochopili, že nebýt Karala, rodina by skončila na ulici. Výjimečně se svolilo k tomu, aby přespávali ve zdravotně závadné a zcela nevyhovující místnosti. Avšak pouze dočasně (!).¹¹¹

Pořadníky na přidělování bytů

KPŘOCO v této otázce spolupracovala s bytovou komisí při MěNV. Předsedové KPŘOCO byli zváni do schůzí bytové komise, a tak se KPŘOCO v létě roku 1962 obrátila právě na komisi, aby společně vybrali tři romské rodiny, jejichž špatná bytová situace je jednou z nejdůležitějších. Byl sestaven pořadník. Na třetím místě byl Ferdinand Bakeš. Bydlel se ženou a jejich třemi malými dětmi v Náchodě už devět let. Žili však v nuzných podmínkách zdravotně závadného plesnivého bytu. Přidělení nového ubytování mělo být Bakešovou odměnou za jeho práci v KPŘOCO.¹¹² Na druhém místě byl Ferdinand Charvát. Řádný romský spoluobčan žijící v Náchodě dlouhých jedenáct let. Předešlý byt sice nebyl v dezolátním stavu, avšak pan Charvát byl řádným občanem, vyznačující se dobrou pracovní morálkou. I proto ho komise zohlednila. První místo původně zaujímal matka samoživitelka, Tereza Šamsová. Její manžel se odstěhoval mimo město a ona sama živila 6 malých dětí. Pracovala v podniku TEPNA a o děti se podle všeho starala velmi dobře, z pořadníku byla ale nakonec vyškrtuta, jelikož se zjistilo, že měla poměr s jiným ženatým Romem.¹¹³ Do pořadníku byla místo ní vložena Kateřina Kalejová, snacha romského aktivisty Elemíra Horváta. Kateřina byla slušnou občankou s dobrou pracovní morálkou, pracovala také v podniku TEPNA jako dělnice. Nebyl ji přidělen byt, a tak přespávala v bytě svého zetě na Karlově náměstí (v domě č. p. 8). Kvůli nedostatku lůžek spala

¹¹⁰ SOkA Náchod, f. MěNV Náchod, inv.č. 540, kart. 17, Zápis ze zasedání komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 22. 8. 1962.

¹¹¹ SOkA Náchod, f. MěNV Náchod, inv.č. 540, kart. 17, Zápis ze zasedání komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 10. 9. 1962.

¹¹² SOkA Náchod, f. MěNV Náchod, inv.č. 540, kart. 17, Zápis ze zasedání komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 27. 6. 1962.

¹¹³ *tamtéž*

na zemi. V případě, že by ji byl přidělen byt, spojila by se s pětičlennou rodinou Zoltána Kaleje, která by byt obývala s ní.¹¹⁴

V červnu roku 1962 vznikl další pořadník. Prvé místo zaujímal opět Ferdinand Charvát, prozatím stále bydlící v ulici Hronova, č. p. 732. V tom samém domě žil další člověk v pořadníku, Bartoloměj Gorol, se svou desetičlennou rodinou. Charvát též působil v KPŘOCO a patřil ke slušným romským občanům. Udělení bytu mu mělo být odměnou za jeho aktivitu a čestnost. Gorolova rodina bydlela v přízemí domu, kdežto Charvátův byt byl v prvním patře. Oba byty byly zdravotně závadné. Vlhkost nasávaly jako houba a rozrůstala se v nich plíseň. Ze stejného domu byl i druhý Alexandr Bakeš. Čtvrtá, tříčlenná rodina, bydlela v Purkyňově ulici (č. p. 404). Byt ale nepatřil jim, nýbrž jejich příbuznému. Oni sami bydlení neměli. Z výsledků vidíme, že osoby na prvních místech většinou spojovaly faktory jako spolehlivost, bezproblémové soužití s majoritou, politická aktivita (případ Charváta, jako člena komise) aj.¹¹⁵ V září roku 1962 se evidenční oddělení MěNV, členové KPŘOCO a jednotlivé podniky zaměstnávající Romy dohodli na postupu zařazení nových romských zaměstnanců.¹¹⁶ Z důvodu velmi špatné bytové situace se orgány rozhodly vůbec nově příchozí rodiny do města nepřijímat, jelikož jim nemohly být přiděleny byty.¹¹⁷ Do konce roku 1962 se podařilo přestěhovat jenom jednu rodinu.¹¹⁸ Proto se KPŘOCO rozhodla přimluvit na bytové komisi. Bylo přislíbeno, že se do konce ledna 1963 přestěhují další dvě rodiny. Byty procházely důslednou kontrolou, která prověřovala zdravotní nezávadnost. V tíživé situaci byla ubytovna TEPNY v ulici Rudé Armády (č. p. 308).¹¹⁹ Z kontrolní činnosti byl sepsán zápis. Při kontrole stavu domu bylo zjištěno, že se do něj stěhovali občané „cikánského“ původu zcela svévolně a dům byl přitom po stavební stránce ve zcela nevyhovujícím stavu. S příchodem roku 1963 navazovala komise větší spolupráci s bytovou a zdravotnickou komisí. Zdravotníci prohlíželi obyvatele zdravotně závadných domů a zvýšeně dbali na jejich zdraví. Spolupráce

¹¹⁴ SOKA Náchod, f. MěNV Náchod, inv.č. 540, kart. 17, Zápis ze zasedání komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 27. 2. 1962.

¹¹⁵ SOKA Náchod, f. MěNV Náchod, inv.č. 540, kart. 17, Zápis ze zasedání komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 27. 6. 1962.

¹¹⁶ Srov. kap. 7.3. *Romové jako nové pracovní síly*, s. 47.

¹¹⁷ SOKA Náchod, f. MěNV Náchod, inv.č. 540, kart. 17, Zápis ze zasedání komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 10. 9. 1962.

¹¹⁸ SOKA Náchod, f. MěNV Náchod, inv.č. 540, kart. 17, Zápis ze zasedání komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 20. 12. 1962.

¹¹⁹ Státní okresní archiv v Náchodě (dále SOKA Náchod), fond (dále f.) Městský národní výbor Náchod (dále MěNV Náchod), inventární číslo (dále inv.č.) 541, karton (dále kart.) 17, Zápis z jednání komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 29. 1. 1963.

KPŘOCO a bytové komise byla na shodě. Předseda KPŘOCO p. Josef Smejkal byl v častém kontaktu s předsedou bytové komise p. Janem Tomešem.¹²⁰ Na jaře roku 1963 řešila komise případ Ladislava Klimta a jeho družky Margarity Žochové. Oba žili v domě na Parkánech (č. p. 310) Pan Klimt byl arogantní vůči svým sousedům, a navíc neplatil nájem. Po návštěvě předsedy komise Klimt přislíbil, že se v chování a v údržbě bytu zlepší.¹²¹

Přidělování bytů v roce 1963

Ani po dvou letech nebyly byty přiděleny a to i přesto, že obyvatelé přinášeli potvrzení od lékaře, že je jejich byt zdravotně závadný (srov. případ tuberkulózou nakaženého Andreje Bangy z domu č. p. 79).¹²² Situace se výhledově nelepšila, a pokud to bylo jen trochu možné, měli si Romové byt upravit tak, aby byl lépe vyhovující. Členi KPŘOCO, pánové Kňourek, Karal, Charvát a předseda Smejkal osobně pátrali po místnostech, které bylo možné byty upravit.¹²³ Podařilo se jim najít několik vhodných míst, například byt v domě Pod Letnou – č. p. 566 nebo dva menší byty v domě ve Starém Městě – č. p. 87. Byty byly ihned nabídnuty Romům v čele poradníku - byt Pod Letnou rodině Makalově a Alexandru Bakešovi byt ve Starém Městě. Pan Bakeš jej nepřijal se slovy, že není „způsobilý k obývání“.¹²⁴ Proto mu komise nabídla byt po Makalových. Ferdinandu Charvátovi byl přidělen troj pokojový byt na Husově náměstí (č. p. 85). Do jeho předešlého bytu se nastěhovala rodina Bartoloměje Goral. Někteří z Romů přidělený byt nepřijmuli, například rodina Dunkova, které byl nabídnut byt v Domě domovské správy u nemocnice. Komisi byl rodině přidělen jiný prozatímní byt na Parkánech.¹²⁵ Navzdory snaze a spolupráci členů MěNV – bytové komise a komise pro řešení otázek obyvatelstva cikánského původu nenabyla obtížná bytová situace velkých změn. Pokrok vidíme v sestavování poradníků. Koordinace a udělování bytů tímto systémem neznamenal radikální pokrok. Malými krůčky byly udělovány byty Romům, jež byli považováni za čestné,

¹²⁰ *tamtéž*

¹²¹ SOkA Náchod, f. MěNV Náchod, inv.č. 541, kart. 17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 23. 4. 1963.

¹²² SOkA Náchod, f. MěNV Náchod, inv.č. 541, kart. 17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 25. 9. 1963.

¹²³ SOkA Náchod, f. MěNV Náchod, inv.č. 541, kart. 17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 15. 10. 1963.

¹²⁴ Zřejmě šlo o jeho subjektivní názor a vysoké nároky na bydlení. Srov. *tamtéž*

¹²⁵ *tamtéž*

spolehlivé a mnohdy angažované v řešení tzv. cikánské otázky. Velkou potíží byla zdravotní závadnost domů a bytů

7.3. Romové jako nové pracovní síly

V prosinci roku 1960 přišly úřady s velmi závažným zjištěním. Místní závody přijímaly nové romské pracovníky bez jakýchkoliv zpráv o úvodním vyšetření a potvrzení od lékařů, ale i bez doporučení jakéhokoliv příslušejícího orgánu (MNV, ONV nebo KPŘOCO). Na doporučení KPŘOCO vydal MNV rozhodnutí o tom, že podniky nesmí (!) nové pracovníky z řad Romů bez jejich doporučení přijmout. Pokud by se tak stalo, musel by daný podnik převzít za svého zaměstnance plnou zodpovědnost, a to i v otázce bydlení.¹²⁶ Na počátku roku 1961 řešila KPŘOCO případ dvou Romek, které i přesto, že pracovat chtěly, rozvázaly se svým zaměstnancem pracovní poměr. Práce pro ně byla náročná a fyzicky ji nezvládaly. Jejich žádost projednával ONV a byla jim nabídnutá práce v národním podniku TEPNA, ženy nabídku přijaly.¹²⁷ Členové KPŘOCO průběžně kontrolovali činnost Romů v podnicích a závody navštěvovali. Informovali se o pracovní morálce „svých“ Romů. Podnikům byla zdůrazněna vzájemná spolupráce s komisí a z kontroly se provedl řádný zápis. Od třech subkomisí vznikly celkem tři zápisy.¹²⁸ S KPŘOCO spolupracovali vyjma výborů i mnohé úřady, odbory, rady. Jednou z nich byla Okresní odborová rada (dále OOR), součást Revolučního odborového hnutí (dále ROH). Jedním z úkolů OOR byla kontrola a evidence veškerých zaměstnanců nehledíc na barvu pleti. V květnu roku 1961 se schůzky KPŘOCO zúčastnil předseda OOR, p. Jaroslav Světský. Ten hovořil o problematice situaci romských zaměstnanců. Ti, ačkoli o práci navenek stáli, tak se v ní dlouho neudrželi a do přiděleného pracoviště přestali po nějaké době chodit. Podle p. Světského byli Romové problematičtí i díky tomu, že se takřka okamžitě po zaměstnání dožadovali přidělení bytů, které pro ně závody neměly.¹²⁹ V roce 1961 se ze Slovenska navrátila rodina Makulova. Paní

¹²⁶ SOkA Náchod, f. MěNV Náchod, inv.č. 538, kart. 17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 20. 12. 1960.

¹²⁷ SOkA Náchod, f. MěNV Náchod, inv.č. 539, kart. 17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 11. 1. 1961.

¹²⁸ SOkA Náchod, f. MěNV Náchod, inv.č. 539, kart. 17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 24. 2. 1961.

¹²⁹ SOkA Náchod, f. MěNV Náchod, inv.č. 539, kart. 17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 28. 5. 1961.

Makulová zastávala před odjezdem práci v národním podniku TEPNA, po tom ji podnik opět zaměstnal, avšak na jinou pozici a za menší peníze. To se nelíbilo jejímu muži, který požádal dohlížejícího člena subkomise Františka Kárníka, aby se přimluvil u vedoucího podniku za to, aby ji byla přidělena práce dřívější.¹³⁰ Kvůli neustálému přísunu dalších romských rodin se na jaře roku 1961 rozhodli členové KPŘOCO u všech přešetřit jejich trvalé bydliště, zda jsou v Náchodě. Pokud by tomu tak nebylo, měli se ihned odstěhovat.¹³¹

Dne 22. 3. 1962 bylo jednohlasně přijato usnesení o tom, že se podnikům znovu připomene, aby nepřijímali nebo nepropouštěli romské pracovníky bez podání informace komisi, jelikož ta tak ztrácela tolik nutný přehled.¹³² V září téhož roku byl ve spolupráci s KPŘOCO, evidenčním oddělením MěNV a jednotlivými podniky sestaven „plán“ a postup při přijímání nových zaměstnanců z řad romských obyvatel. Zaměstnanec měl přinést potvrzení o tom, že ho závod zaměstná, společně s potvrzením, že ho také ubytuje. To se týkalo svobodných jednotlivců. Rodiny být do Náchoda přijímány i nadále neměly, nebylo pro ně bydlení.¹³³

V květnu roku 1963 řešila komise zprávy svých členů, z tzv. soudružských návštěv. Člen subkomise, pod jehož patronátem byli příslušní Romové, šel na obhlídku, aby vyšetřil, v jakých podmínkách rodina žije. Když pan Josef Vokřídlo navštívil byt Josefa Mirgy v domě č. p. 549, byl zaskočen jeho závadností. Do sklepa prosakovala podzemní voda a celým bytem byly cítit výpary ze spodní žumpy. Majitelem domu po konzultaci přislíbil, že situaci vyřeší. Sklep odvodnil a vyčistil žumpu. Mirgovým bylo podnikem přiděleno jiné prozatímní bydlení.¹³⁴ Pozoruhodný je případ Bartoloměje Dunky. Dunka pobýval v Náchodě už nějaký čas. Byl neoficiálně ubytován v jedné místnosti u Bartoloměje Goralu v ubytovně TEPNY. V podniku však nepracoval, MěNV nepřinesl ani žádná z povinných potvrzení – o práci ani o ubytování. Dunko chtěl pracovat jako polní dělník v JZD Bražec, podnik trpěl velkým nedostatkem pracovních sil, a proto měl o Dunka velký zájem, žádal

¹³⁰ SOkA Náchod, f. MěNV Náchod, inv.č. 539, kart. 17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 14. 3. 1961.

¹³¹ *tamtéž*

¹³² SOkA Náchod, f. MěNV Náchod, inv.č. 540, kart. 17, Zápis ze zasedání komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 22. 3. 1962.

¹³³ SOkA Náchod, f. MěNV Náchod, inv.č. 540, kart. 17, Zápis ze zasedání komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 10. 9. 1962.

¹³⁴ SOkA Náchod, f. MěNV Náchod, inv.č. 541, kart. 17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 28. 5. 1963.

bytovou komisí o přidělení bytu. Ta ve spolupráci s KPŘOCO žádost odmítla. Nevadilo jim, že by Dunko v podniku pracoval, ale byty byly přidělovány už tak dosti obtížně i stávajícím Romům, natož člověku, který by správně v Náchodě ani neměl pobývat, jelikož nesplnil podmínky a nepřihlásil se s potvrzeními na MěNV, proto vyslovily názor, aby podnik našel Dunkovi byt sám.¹³⁵

Stávalo se, že vedoucí podniků i tak nové zaměstnance přijali, pracovníci jim chyběli, a proto se jim nedařilo plnit výrobní plány. Svou chybu podniky uznaly a slibovaly, že se v této věci polepší a bez nutných potvrzení a souhlasu MěNV dělníka nepřijmou. Komise si od podniků na oplátku vyžádala seznamy jimi zaměstnaných Romů. Zjistilo se, že na seznamech nejsou uvedena data narození ani bydliště. Osoby nešly dohledat.¹³⁶ Pracovníci, kteří byli na MěNV vedeni jako zaměstnanci TEPNY, se v seznamu nenacházeli.¹³⁷ Jednou z největších potíží tak byla nespolupráce podniků s rozhodnutím správních orgánů? Vedoucí podniků však potřebovali zaměstnance. Museli plnit výrobní plány.

7.4. Trestná činnost

Ze zápisu schůze komise snadno určíme hlavní druhy trestné činnosti. Krádeže¹³⁸, ale i agresivní chování a vyvolávání rozepří. Při vyšetřování trestné činnosti byl nápomocen Sbor národní bezpečnosti (dále SNB), v případech zcizení mnohdy navštívil prvně „cikánské“ rodiny.¹³⁹ Nárůst trestné činnosti evidujeme především od listopadu 1960. Jedním z prvních závažnějších, projednávaných incidentů, byla rvačka v místní vinárně U Slovana. Členi SNB tehdy dbali o zvýšený dohled v nočních ulicích.¹⁴⁰ V noci na 29. srpna 1960 došlo k roztržce, při níž byla zdemolována kuchyň vinárny. Nabytá škoda se vyšplhala až k částce 1300, – Kčs. Že šlo o závažnější přestupek, usuzujeme ze vzniklých opatření. Za vyvoláním incidentu stál muž

¹³⁵ SOKA Náchod, f. MěNV Náchod, inv.č. 541, kart. 17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 26. 6. 1963.

¹³⁶ SOKA Náchod, f. MěNV Náchod, inv.č. 541, kart. 17, Zápis z mimořádného jednání komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 16. 10. 1963.

¹³⁷ SOKA Náchod, f. MěNV Náchod, inv.č. 541, kart. 17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 15. 11. 1963.

¹³⁸ Čím dál častější byly zejména krádeže topného dřeva.

¹³⁹ Na předsudky při vyšetřování si v roce 1961 stěžoval romský aktivista Elemír Horvát.

¹⁴⁰ SOKA Náchod, f. MěNV Náchod, inv.č. 538, kart. 17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 16. 11. 1960.

romského původu, Alexandr Bakeš z Náchoda. Byl ve městě známý svou agresivní povahou a patrně nešlo o první, jím vyvolanou roztržku, i přes protest ostatních náchodských Romů byl uvězněn.¹⁴¹ Bakešův syn Ferdinand byl také velmi vznětlivý, jeho chování se vymykalo kontrole. Otec se synem mařili veškerou snahu o romskou asimilaci. Ferdinandovo problematické chování bylo řešeno ústavní výchovou. S tou nesouhlasili chlapcovi příbuzní – matka a děd Alexandr Demeter.

U lidového soudu v Náchodě podali na podzim žádost o navrácení chlapce do péče. Soud požádal KPŘOCO o odborný posudek. Komise řešila celou situaci s ústavem, ve kterém se chlapec nacházel.¹⁴² Ten vydal posudek, ve kterém stálo, že se nezletilému i nadále doporučuje zůstat v dětském domově se zvýšenou péčí až do konce školního roku. Potom měli matce, která výchovu syna nezvládala, být ku pomoci strýc a děd.¹⁴³ Chlapec byl díky slušnému chování propuštěn již na podzim roku 1961, ale po svém návratu se s ostatními nezletilými romskými chlapci dopouštěl se trestných činů krádeže.¹⁴⁴

V zimě téhož roku spolupracoval PO SNB a KPŘOCO při řešení případu Romky Anny Deákové. Za rušení nočního klidu na ní její soused podal stížnost.¹⁴⁵ Trestná činnost, jejíž viníci byli „cikáni“, nebyla až tak závažná. To ostatně potvrdil i předseda lidového soudu, František Rainstauer. Podle jeho slov dosáhla převýchova „cikánských“ občanů skvělých výsledků a trestná činnost byla oproti jiným městům minimální. Podle pana předsedy mohla za zlepšení situace především silnější materiální základna, kterou stát Romům zašitoval. Díky tomu neměli zapotřebí trestnou činnost vykonávat.¹⁴⁶ Na jaře roku 1962 se projednával případ Romky Anny Čičákové, přebývala bytě své sestry v ulici Smiřických (č. p. 1211). Žena v bytě vykonávala prostituci. Podle soupisu patřila do skupiny kočujících Romů a trvalé bydliště měla až v Mladé Boleslavi. Případ byl oznámen okresní prokuratuře.

¹⁴¹ Svůj nesouhlas s odsouzením dali Romové najevo hromadnou neúčastí na listopadovém aktivu pro obyvatele „cikánského původu. Srov. SOKA Náchod, f. MěNV Náchod, inv.č. 538, kart. 17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 20. 12. 1960.

¹⁴² SOKA Náchod, f. MěNV Náchod, inv. č. 538, kart.17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 16. 11. 1960.

¹⁴³ SOKA Náchod, f. MěNV Náchod, inv. č. 538, kart.17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 20. 12. 1960.

¹⁴⁴ Romské rodiny vychovávaly své děti tak, aby byly nedůvěřivé k jiným společnostem. Často byly vedeny k trestným činům. Srov. Jaroslav SUS, Cikánská otázka v ČSSR, Praha, 1961, s. 61.

¹⁴⁵ SOKA Náchod, f. MěNV Náchod, inv.č. 539, kart. 17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 24. 2. 1961.

¹⁴⁶ SOKA Náchod, f. MěNV Náchod, inv.č. 539, kart. 17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 28. 5. 1961.

S Čičákovou mělo být naloženo podle zákona č. 74/1958.¹⁴⁷ V květnu téhož roku komise rozhodla, že proti ní bude vedeno trestní řízení pro příživnictví a potulku.¹⁴⁸ V roce 1963 byl projednáván případ netaktního a hrubého chování, jak vůči sousedům v případě Ladislava Klimta¹⁴⁹, na kterého bylo podáno trestní oznámení¹⁵⁰, ale také ke členům samotné KPŘOCO. Zmíňme i případ Ivana Hortyho. Při návštěvě členky KPŘOCO Heleny Kloudové tvrdil, že není osobou romského původu, tudíž s ním nemá co k řešení. Za hrubé chování byl napomenut a upozorněn, že bude-li se situace opakovat, případ převezme komise pro veřejný pořádek.¹⁵¹ Léta 1960–1964 můžeme považovat za relativně klidná. Romové vykazovali trestnou činnost jen výjimečně, pomineme-li případ výtržnictví, prostituce a hrubého chování.

7.5. Problém negramotnosti

7.5.1. Proromské asimilační kurzy a školení pro dospělé, děti a mládež

Problematická otázka asimilace se měla zlepšit hlavně díky pořádaným kurzům a proškolením. Akční a populární postupy se začínaly prolínat do reality právě na podzim téhož roku. V srpnu bylo ze strany členů KPŘOCO navrženo řešení v obnově kurzů pro romské ženy¹⁵², neboť právě ty se velmi špatně přizpůsobovaly většině. Úloha „cikánských“ žen byla na společenském žebříčku na spodním místě. Ženy se staraly především o děti.¹⁵³ Šlo o kurzy šití, údržby domácnosti a vaření. Komisi v organizaci kurzů napomohly členky Výboru žen. Členové zdravotnické komise a OÚNZ uspořádali zdravotnické a kulturní přednášky. Romky se ale těchto akcí účastnit nechtěly.¹⁵⁴ Opětovnou nespokojenost vyjádřil na zasedání schůze dne 12. 10. 1960 předseda KPŘOCO p. Soukal. Tentokrát ve svém projevu kladl důraz na

¹⁴⁷ SOKA Náchod, f. MěNV Náchod, inv.č. 540, kart. 17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 22. 3. 1962.

¹⁴⁸ SOKA Náchod, f. MěNV Náchod, inv.č. 540, kart. 17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 16. 5. 1962.

¹⁴⁹ Srov. kap. 7.2. *Špatná bytová situace*, s. 41.

¹⁵⁰ SOKA Náchod, f. MěNV Náchod, inv.č. 541, kart. 17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 25. 9. 1963.

¹⁵¹ SOKA Náchod, f. MěNV Náchod, inv.č. 541, kart. 17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 22. 3. 1963.

¹⁵² SOKA Náchod, f. MěNV Náchod, inv. č. 538, kart.17 Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva ze 4. 8. 1960.

¹⁵³ Jaroslav SUS, *Cikánská otázka v ČSSR*, Praha 1961, s. 49.

¹⁵⁴ SOKA Náchod, f. MěNV Náchod, inv. č. 538, kart.17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 12. 10. 1960.

nedostatečné hygienické, zdravotní a finanční aspekty u romských rodin. Nebyly schopné „šetřit“, s měsíčním rozpočtem pravidelně nevycházely. Situaci řešily formou smluvních půjček mezi členy rodiny. Základní hygienická pravidla, jako čištění zubů, každodenní očista, mytí vlasů, pro ně nebyla zakotvena. U školské mládeže se i nadále projevovala špatná znalost češtiny. Bylo navrženo utvoření vzdělávacích kurzů češtiny pro členy rodin romského původu.¹⁵⁵ Přednášky měly být součástí podzimního aktivu.¹⁵⁶ KPŘOCO a školská komise společně spolupracovali. Školské pracovnice navštěvovaly romské rodiny a hovořily s nimi o důležitosti školské docházky. Paní učitelky Semeráková¹⁵⁷ a Krmašová vedly kurzy pro negramotné Romy.¹⁵⁸ Probíhaly jak v Náchodě, tak v blízkém Hronově.¹⁵⁹

7.5.2. Přednášky a doškolovací kurzy jako součást aktivu

Pro předpoklad nízké účasti na samostatně pořádaných přednáškách se v polovině října dohodl Josef Soukal s OÚNZ, že by zdravotnická školení a jiné výchovně podněcující činnosti byla první částí pořádaného aktivu občanů romského původu.¹⁶⁰ Aktiv byl dlouho očekávanou akcí. Konal se na 28. listopadu 1960 v budově teplárny.¹⁶¹ Na hlavním programu bylo seznámení Romů s inkluzí. K účasti byly úředně pozvané osoby, jež figurují v seznamu zvláštních škol a v evidenci již uskutečněných kurzů. Aktivu předcházela informativní schůze povolaných osob, ředitelů škol, učitelů, vedoucích odboru pionýru. Následovně se ho měli zúčastnit správní náchodští zástupci za OV KSČ, městský výbor KSČ, radu ONV, radu MNV, školský odbor ONV a MNV, zástupci rady žen, OÚNZ. Za náplň a organizaci byl zodpovědný předseda KPŘOCO p. Soukal. Také aktiv zahájil. Program se skládal z několika na sebe navazujících částí:

¹⁵⁵ Státní okresní archiv v Náchodě (dále SOKA Náchod), fond (dále f.) Okresní národní výbor Náchod (dále ONV Náchod), inventární číslo (dále inv.č.) 2142, karton (dále kart.) 550.

¹⁵⁶ Kurzy měly trvat do začátku června roku 1961. Měly být oddělené. Zvlášť pro muže a zvlášť pro ženy. Srov. SOKA Náchod, f. MěNV Náchod, inv. č. 538, kart.17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 12. 10. 1960.

¹⁵⁷ Paní učitelka Semeráková byla zároveň členkou Výboru žen.

¹⁵⁸ SOKA Náchod, f. MěNV Náchod, inv. č. 538, kart.17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 4. 8. 1960.

¹⁵⁹ Státní okresní archiv v Náchodě (dále SOKA Náchod), fond (dále f.) Okresní národní výbor Náchod (dále ONV Náchod), inventární číslo (dále inv.č.) 2142, karton (dále kart.) 550.

¹⁶⁰ SOKA Náchod, f. MěNV Náchod, inv. č. 538, kart.17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 16. 11. 1960.

¹⁶¹ *tamtéž*

- aktiv se zahájil buditelským politickým projevem za doprovodu hudby v podání hudební školy a pozváním Romů na proškolení a kurzy. Jako další se uvedla témata minulých kurzů, byla zdůrazněna jejich důležitost a zhodnoceny výsledky kurzů minulých. Zároveň se připomenula činnost a výsledky bývalé i znovuobnovení komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva
- prvním bodem bylo přivítání osob romského původu
- za úvodní částí následovala debata o odreagování
- o zábavu se postarala kulturní vložka
- na závěr shrnutí a zakončení celé akce¹⁶²

I přes vysokou míru naděje a očekávání v úspěšnost akce se listopadový aktiv s kýženými výsledky neshledal. Naopak. Zúčastnili se ho pouze dva Romové – Ferdinand Charvát a Alexander Demeter. Ostatní Romové se hromadně dohodli, že na aktiv nepůjdou. Patrně šlo o protest. Dali najevo svoje zklamání v obecně panující přesvědčení o nedostatečně fungující správě KPŘOCO, která jim prozatím nedokázala pomoci v problematice jejich bydlení.¹⁶³ Další aktiv měl být svolán 12. ledna 1961¹⁶⁴ Avšak byl odsunut až na květen.¹⁶⁵

Od roku 1961 byly v budově zvláštní školy pořádány večerní doškolovací kurzy pro negramotné. Konaly se zvlášť pro muže (v úterý a v pátek) a zvlášť pro ženy (v pondělí a ve čtvrtek). Vzhledem k předchozím špatným zkušenostem navštívili členové subkomisí oblastní Romy pod svou patronací osobně a přinesli jim obsílku s výzvou k účasti na povinném kurzu. Snažili se romské spoluobčany přesvědčit o jejich důležitosti a o tom, že je vlastně jejich morální povinností kurzy navštěvovat.

¹⁶² SOkA Náchod, f. MěNV Náchod, inv. č. 538, kart.17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 12. 10. 1960.

¹⁶³ Jak uvádí zápis ze schůze komise, mohlo také jít o všeobecný protest Romů proti uvěznění Alexandra Bakeše. Srov. kap. 7.4. *Trestná činnost*, s. 49).

¹⁶⁴ Doškolovací kurzy měly být také řešeny až po Novém roce. Srov. SOkA Náchod, f. MěNV Náchod, inv. č. 538, kart.17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 20. 12. 1960.

¹⁶⁵ ¹⁶⁵ SOkA Náchod, f. MěNV Náchod, inv.č. 539, kart. 17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 24. 2. 1961.

V případě nepřítomnosti by byly, citujme předsedu KPŘOCO p. Soukala, „vyvozeny důsledky“.¹⁶⁶

I tak je navštěvovalo málo Romů. Účast bojkotovaly především ženy. Z devíti určených docházela jen jedna. Proto se věc řešila přes zaměstnavatele. Pracoviště národních podniků navštívili členové subkomisí společně se zástupci ROH. Podnikům bylo kladeno na srdce, aby Romům připomenuli jejich morální povinnosti a v případě směn jim pracovní dobu vhodně rozložily.¹⁶⁷ Kurzy celkově zaznamenaly poměrně velký úspěch.¹⁶⁸ Další aktiv se konal 28. 5. 1961 a mimo dva členy komise z řad Romů – Ferdinanda Charváta a Rudolfa Karala, se ho zúčastnili pouze dva občané „cikánského“ původu, a to i přesto, že byly Romům pozvánky doručeny osobně. Aktiv byl tentokrát uspořádán v budově jedenáctiletky na Komenského třídy a zúčastnili se ho zástupci KSČ, KPŘOCO, ONV, MěNV, soudu i bezpečnosti.¹⁶⁹ Přednášel p. Soukal. Rozhovořil se o úspěšné integraci Romů v Náchodě, ale podotkl, že v integraci jsou stále jisté rezervy, jež je třeba podnítit ke zlepšení. Někteří Romové se účastnili doškolovacích kurzů pro negramotné, ale problémem by stálý nedostatek kurzistů. Přednášet se měly „předměty III. stupně“ pro občany, jež zdařile prošli kurzy I. i II. stupně.¹⁷⁰ Ani ty se však neshledaly s příliš pozitivním ohlasem a navštěvovalo je pouze malé rozmezí. Hlavně muži.¹⁷¹

Další aktiv byl uspořádán 20. 1. 1962. Předseda Soukal shrnul působení komise za uplynulý čas – úspěchy i nezdary, následovala přestávka, kulturní vložka –

¹⁶⁶ Někteří Romové byli z návštěvy kurzů zproštěni. Celkově je mělo navštěvovat 16 Romů. Srov. SOKA Náchod, f. MěNV Náchod, inv. č. 538, kart.17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 20. 12. 1960.

¹⁶⁶ ¹⁶⁶ SOKA Náchod, f. MěNV Náchod, inv.č. 539, kart. 17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 11. 1. 1961.

¹⁶⁷ SOKA Náchod, f. MěNV Náchod, inv. č. 538, kart.17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 20. 12. 1960.

¹⁶⁷ SOKA Náchod, f. MěNV Náchod, inv.č. 539, kart. 17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 24. 2. 1961.

¹⁶⁸ Nina PAVELČÍKOVÁ, *Romové v českých zemích v letech 1945–1989*, Praha 2004, s. 86–100.

¹⁶⁹ SOKA Náchod, f. MěNV Náchod, inv. č. 538, kart.17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 28.5 1961.

¹⁷⁰ SOKA Náchod, f. MěNV Náchod, inv.č. 539, kart. 17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 24. 2. 1961.

¹⁷¹ SOKA Náchod, f. MěNV Náchod, inv. č. 540, kart.17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 26. 7. 1962.

vystoupení dětského sboru a beseda s romskými občany.¹⁷² Aktiv obyvatel romského původu nebyl jenom v Náchodě, ale konal se i v nedalekém Červeném Kostelci.

V létě roku 1962 bylo ve snaze dál řešit problém gramotnosti rozhodnuto o prověření její úrovně ve „Velkém Náchodě“. Především proto, aby se určil počet těch, kteří by měli kurzy povinně navštěvovat. Návštěvnost kurzů měla narůst i díky na to navazujícím následným náborům.¹⁷³ Prověrky a náборы probíhaly na podzim téhož roku. Ke čtyřem rodinám byl přidělen člen KPŘOCO, který zapsal výsledky na jeden arch papíru. Ke skupině čtyř rodin a členovi komise byl přiřazen aktivista z řad spolupracujících organizací (z Rady žen, členů Československého Červeného kříže – dále jen ČSČK nebo zdravotní komise).¹⁷⁴ Na vzniklých seznamech byly zvlášť zdůrazněni Romové ve věku do 45 let, obzvlášť povinni kurzy navštěvovat. K jejich jménu byla připsána poznámka o úrovni gramotnosti – negramotná/ý nebo částečně gramotná/ý. Občané s velmi špatnou dorozumívací schopností. Určení jako zcela negramotní byli shledáni jako osoby povinné navštěvovat doškolovací kurzy a v pravý čas jim byl oznámen termín. Vedla se docházka, v případě neúčasti se respondenti zodpovídali členům KPŘOCO. Úroveň gramotnosti se uváděla v jejich občanských průkazech. Kdykoliv, ale mohlo dojít k přezkoušení, které provedla kompetentní osoba – pan učitel z nedaleké školy, zprávu o výsledcích pak předal zástupcům KPŘOCO. Občanské průkazy byly dobrým zdrojem informací o trvalém pobytu. Pokud jím nebyl Náchod, měla osoba „cikánského“ původu za úkol se do třech pracovních dnů hlásit na evidenční oddělení MěNV.¹⁷⁵ Kurzy byly zahájeny 28. 10. 1962, ale ze 46 určených Romů se zahájení zúčastnilo pouhých 8, z čehož by to byli opět (!) především muži, kteří se zúčastňovali předešlých kurzů. Noví kurzisté nepřibyl. V rámci dohody mezi KPŘOCO a podnikem TEPNA bylo rozhodnuto o uspořádání nových kurzů. Kdo by se jich neúčastnil, měl být přeřazen na podřadnější a méně placenou pracovní pozici.¹⁷⁶ Vedení podniku argumentovalo, že pracovníka platí podle toho, jakou práci vykonává a ne podle toho, zda chodí nebo nechodí do

¹⁷² SOKA Náchod, f. MěNV Náchod, inv. č. 540, kart.17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva ze 17. 1. 1962.

¹⁷³ SOKA Náchod, f. MěNV Náchod, inv. č. 540, kart.17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 26. 7. 1962.

¹⁷⁴ SOKA Náchod, f. MěNV Náchod, inv. č. 540, kart.17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 22. 8. 1962.

¹⁷⁵ MěNV využil situace a při návštěvě zjistil i jiné faktory, jako byla hygiena, bydlení atd. Informace předal KPŘOCO. Srov. *tamtéž*

¹⁷⁶ SOKA Náchod, f. MěNV Náchod, inv. č. 540, kart.17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 28. 10. 1962.

kurzů pro negramotné.¹⁷⁷ Už v prosinci se situace zlepšila a přibyli noví kurzisté, ale nijak markantně. Kurzů se zúčastnilo 15 Romů.¹⁷⁸ K dalšímu zlepšení došlo poté, co bylo rozhodnuto o vydání legitimací. Díky nim byla docházka kontrolována ještě bedlivěji.¹⁷⁹ Dne 16. 10. 1963 bylo svoláno mimořádné zasedání KPŘOCO, které řešilo negramotnost obyvatel „cikánského“ původu. Dozvídáme se, že vedení podniků nadále odmítalo plnit rozhodnutí a v případech, že má dělník navštěvovat kurz pro negramotné, ale nechodí na něj, nebyla uplatněna možnost jeho sesazení z vyšší pozice.¹⁸⁰

V neděli dne 24. 11. roku 1963 byl uspořádán aktiv, jehož součástí byla přednáška na téma „*dítě a matky – umělé přerušení těhotenství*“, kterou vedl doktor Prášek a zúčastněním promítal dva filmy. Aktiv proběhl v Domě osvěty na náměstí Velké říjnové socialistické revoluce. Pozvánky byly „cikánským“ občanům doručeny osobně 6 dní před konáním akce,¹⁸¹ ale i přesto se přednášky zúčastnilo jen 15 osob „cikánského“ původu.¹⁸² Akce se neshledaly s nijak pozitivní odezvou.

7.6. Otázka dětí a mládeže

Velmi problematickou skupinou „asimilovaných“ náchodských „cikánů“ byly právě nezletilí. Jejich špatná životní situace byla opakovaně projednávána na poradách KPŘOCO. Děti pocházely z nevhodného sociálního prostředí. Jazyková schopnost byla na nízké úrovni a to jim často znemožňovalo dosahovat úspěchů ve škole. Většina „cikánských“ dětí studovala na zvláštní nebo osmileté škole. Jeden žák navštěvoval průmyslovou školu stavební.¹⁸³ Při projednávání případů byli na schůzích často přítomni členové zdravotní a sociální komise nebo pracovníci z řad orgánu péče o dítě,

¹⁷⁷ SOKA Náchod, f. MěNV Náchod, inv. č. 541, kart.17, Zápis z mimořádné schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 16. 10. 1963.

¹⁷⁸ SOKA Náchod, f. MěNV Náchod, inv. č. 540, kart.17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 22. 12. 1962.

¹⁷⁹ SOKA Náchod, f. MěNV Náchod, inv. č. 541, kart.17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 23. 4. 1963.

¹⁸⁰ SOKA Náchod, f. MěNV Náchod, inv. č. 541, kart.17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 15. 10. 1963.

¹⁸¹ *tamtéž*

¹⁸² SOKA Náchod, f. MěNV Náchod, inv. č. 541, kart.17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 19. 10. 1963.

¹⁸³ Státní okresní archiv v Náchodě (dále SOKA Náchod), fond (dále f.) Okresní národní výbor Náchod (dále ONV Náchod), inventární číslo (dále inv.č.) 2138 karton (dále kart.) 550, Zpráva o situaci na úseku převýchovy cikánského obyvatelstva v okrese Náchod, z 9. 1. 1959.

ředitelé škol, zástupci, či pedagogové, někdy i psycholog.¹⁸⁴ Na jaře roku 1961 se při besedě¹⁸⁵ s romskými občany vzbudila vlna nevole kvůli hygienickým prohlídkám dětí, ty byly každý den prohlíženy na školském odboru MěNV. Bylo kontrolováno, zda jsou u nich plněny „hygienické zásady“¹⁸⁶. Jsou-li vykoupané nebo dostatečně ošacené. Některé z dětí trpěly kožními nebo dýchacími problémy, také byly nedostatečně živeny. Rodiče se proti těmto nařízením bouřili a nebáli se dát najevo svůj nesouhlas. Vždyť také děti majoritního obyvatelstva kontrolovány nebyly. Romové svým dětem zakazovali na prohlídky chodit. Podle nich je neměli vykonávat zástupci odboru, nýbrž učitelé, kteří o dětech měli větší přehled. V případě, že by se jim něco nezdálo, zapsali by problém do žákovské knížky, kde by si o něm rodiče přečetli. Pokud by ani tak nezjednali nápravu, nahlásil by pedagog případ na MěNV a ten by s rodiči celou situací osobně projednal.¹⁸⁷ Na jaře roku 1961 přešli členi KPŘOCO k usnesení o zvolení náhodských a jinak dobře známých romských aktivistů Ernesta Slepčíka a Elemíra Horváta do školské komise, obdobně byli dva jiní Romové zvoleni i do bytové komise.¹⁸⁸ Mezi hlavní problémy u mládeže patřilo neplnění povinné školní docházky, chování, trestná činnost, především zcizování drobných předmětů a ústavní péče (např. případ nezletilého Ferdinanda Bakeše.¹⁸⁹) Jedním z takovýchto případů byl příklad dětí Gažiových. Jejich otec je ve dnech 11. – 14. září 1961 odvezl na Slovensko, kam měl cestu a podle svých slov je nemohl nechat doma samotné. Za další se projednávala stížnost na hlučné chování „cikánských“ dětí z domu v Hronově ulici (č. p. 39). Prohlídky romských dětí v kanceláři MěNV nabyly velkého úspěchu a na podzim roku 1961 už děti do kanceláře zvány nebyly. Neboť se situace těchto dětí velmi zlepšila. Děti se pravidelně stravovaly ve školní jídelně a do školy chodily čistě oblékané.¹⁹⁰ Postupně se začleňovaly do pionýra jiných

¹⁸⁴ SOKA Náchod, f. MěNV Náchod, inv.č. 539, kart. 17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 21. 9. 1961.

¹⁸⁵ Debaty a besedy s romskými občany byly součástí schůzí KPŘOCO.

¹⁸⁶ Prohlídky dětí byly povinné i proto, aby bylo sledováno, zda romští rodiče plní své povinnosti. Ať už vyživovací nebo zdravotní a zda děti nezanedbávají.

¹⁸⁷ SOKA Náchod, f. MěNV Náchod, inv.č. 539, kart. 17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 24. 2. 1961.

¹⁸⁸ Srov. kap. 7.2. *Špatná bytová situace*, s. 41.

¹⁸⁹ Srov. kap. 7.4. *Trestná činnost*, s. 49.

¹⁹⁰ SOKA Náchod, f. MěNV Náchod, inv.č. 539, kart. 17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 28. 5. 1961.

tělovýchovných organizací a školních družin. K tomu, aby se začlenily, bylo potřeba rodiče osobně přesvědčit.¹⁹¹

Školní a mimoškolní edukace

Problematiku začleňování cikánských dětí do škol měla na starosti Okresní školská inspekce (dále OŠI). Učitelům, kteří si našli čas a byli ochotní doučovat cikánské děti, byla vyplácena měsíční finanční odměna z vládní rezervy. Následně byli tito učitelé kontrolováni, zda skutečně děti doučují. Čtvrtletně pak byla vyplácena mimořádná odměna těm učitelům, kteří se pravidelně podíleli na výchově cikánských dětí. Úkolem ředitelů škol bylo zajišťovat, aby členové NV docházeli do romských rodin a plnili funkci jakéhosi výchovného poradce, který přejmul patronát nad cikánskými dětmi. Úkolem bylo pohlídat, aby děti nebyly umístovány do zvláštních škol. Ze záznamů „plánu péče o obyvatelstvo cikánského původu“ podle vlastního usnesení 502/65 vyplývá mnoho údajů, např. přesné evidence všech cikánských dětí, od mateřských škol, po základní školu, pionýrský oddíl i družinu, stav školní docházky, prospěchu chování i životních podmínek, musel být zaznamenán, ve všech vzdělávacích oblastech. Spolehlivá evidence byla nutná i v dětských domovech. Za zpracování těchto údajů byly zodpovědné různé osoby a konečné termíny od 20. 7. 1960 do 15. 9. 1960.¹⁹²

Činnost OŠI byla v začleňování těchto dětí do většinové populace důsledná. Za zmínku stojí i úkoly z oddělení péče o děti. Ze spisové dokumentace ochrany mládeže (dále OM) vyplývá, že se romské rodiny musely opatrovat pracovníky z řad oddělení péče o děti. Skutkový stav rodiny byl zaevidován ve spisech OM. Za rodinu prakticky zodpovídal ONV příslušného okresu, odkud se cikánská rodina přestěhovala. Pracovník nebo pracovnice ONV i MěNV zjišťovala skutkový stav rodiny. Na základě zjištění dané skutečnosti vykazala stav dané rodiny dokumentovým spisem. Kontroly probíhaly průběžně. Příslušná pracovnice ONV souběžně s pracovnící MěNV provedly kontrolu a hlídal stav rodiny a plnění její povinnosti vůči dětem. Dle zjištění byla navrhována výchovná opatření. Návrhy na řešení se předložily k rozhodnutí komisi péče o děti a aktivům školských a kulturních komisí a také KPŘOCO.

¹⁹¹ SOkA Náchod, f. MěNV Náchod, inv. č. 541, kart.17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 23. 5. 1963.

¹⁹² SOkA Náchod, f. MěNV Náchod, inv. č. 541, kart.17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 16. 10. 1963.

Plnění povinností v opatření a odstranění zjištěných nedostatků městských a místních NV podléhalo kontrole. V souladu s vládním nařízením č. 59/1964 Sb. musely být zjištěné nedostatky odstraněny. „Cikánské“ rodiny byly pod kontrolou komise péče o děti. Aby se jejich situace zlepšila a osvojily si základní věci, vyvstal nápad o pořádání „lekci pro Romy formou přednášek“. Mezi témata patřily především problémovější sféry asimilace, jako osvojování základních hygienických pravidel, kultura bydlení, základy rodinné výchovy, životního prostředí, správná výživa pro děti a jejich péče apod. Pro negramotnou část početného etnika byly připraveny kurzy s kvalifikovanými lektory. „Cikáni“ měli být po kulturní stránce přizpůsobováni většině. Zástupcům KPŘOCO byli k nápomoci metodikové Okresního osvětového domu. Otázka se natolik řešila, že bylo doporučeno ji přiřadit k plánu práce politicko-výchovné komise.¹⁹³ Členové KPŘOCO měli do ledna za úkol působit na sdružené závodní kluby ve městech tak, aby byly v městech realizovány různé kurzy. Cikánská otázka byla též zasazená do plánu komplexních inspekci ve všech větších sídlištích. Komunistický režim se snažil řešit problémy v soužití majority a minority, ale nehleděl přitom na přirozené aspekty, snažil se zlepšit stav nehledě na důležitost sociálních aspektů Romů. Ze šetření KPŘOCO v roce 1963 vyplývá, že se podařilo dojít k jistému zlepšení, neboť až na malé výjimky „cikánské“ děti školu navštěvovaly.¹⁹⁴

8. Působení komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva v letech 1960–1964

Už od léta roku 1962 nastaly velké organizační změny. Od června téhož roku najdeme zmínky o tom, že se na jednání komise nedostavila nadpoloviční většina (například v červnu roku 1962), čímž se schůze odkládaly na další měsíc.¹⁹⁵ V létě roku 1962 odešel z funkce předsedy Josef Soukal. Na jeho místo pan Josef Smejkal. Odvolány byly dvě členky – Jaroslava Vránová a Milena Straková. V letech 1961–1962 do města přicházeli noví spoluobčané romského původu, protože většina z nich

¹⁹³ SOkA Náchod, f. MěNV Náchod, inv. č. 541, kart.17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 20. 2. 1963.

¹⁹⁴ *tamtéž*

¹⁹⁵ Schůze KPŘOCO se v roce 1963 konaly velmi nepravidelně. Členové se nesešli jak v březnu tak ani v červenci a srpnu.

byla neevidována, ztrácel se jakýsi nutný přehled. Skrze pravidelné návštěvy a evidenci se zachycoval pohyb jednotlivců i rodin a řešit hlavní problémy v jejich problematickém soužití s majoritním obyvatelstvem. Kvůli nekontrolovatelnému přísunu nových obyvatel „cikánského“ původu bylo přistoupeno k řešení situaci skrze kontrolní šetření, soupisy a evidence a prověrky (například soupisem negramotných romských obyvatel, nebo evidencí nově příchozích Romů v létě a na podzim roku 1962 nebo prověrkami Romů na jejich pracovištích). Výsledky nově vzniklých seznamů se přirovnávaly k předešlým a podle výsledků byly vyvozeny důsledky a řešení. Byla navázána spolupráce s mnohačetnými složkami ČSČK, Radou žen, zdravotní i bytovou komisí MěNV, odborem pro služby místní výroby, eventuálně i prokurátorem. Mnohé z těchto složek jmenovaly své členy přímo do řad KPŘOCO.¹⁹⁶ Provádění prověrek se ale odkládalo a namísto původních termínů, které byly stanoveny na počátek září, byly provedeny až na přelomu září a října. I přesto gramotnost výrazně stoupla. V září 1962 nacházíme první údaje o nespokojenosti fungování náhodské komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva. Ze strany nadřízené okresní komise pro práci mezi občany cikánského původu. Ta si stěžovala zejména na nespolupráci obou složek. Členové náhodské komise měli též okresní předávat opisy ze zápisů, což však pravidelně nedělali.¹⁹⁷ V roce 1963 se komise snažila navázat vyšší spolupráci s ostatními orgány. Především bytovou a zdravotnickou komisí. Předseda KPŘOCO se účastnil schůzí bytové komise a snažil se obrátit pozornost členů na Romy, žijící v naprosto nevyhovujících podmínkách.¹⁹⁸ Spolupráce se navazovala i ze stran podniků, což se podařilo už v roce 1962. Romové bez potvrzení o tom, že jsou řádně zaměstnání a mají bydlení, město odmítlo přijmout. Závody se o přijetí nového romského zaměstnance měly nejdříve poradit s KPŘOCO. Přes snahu přidělit Romům práci, byt a zlepšit jejich negramotnost. Některým z členů se podařilo získat zdravotní sestry, které příslušné rodiny navštěvovaly.¹⁹⁹ Otázka přidělování bytů vážla i u rodin, které zabíraly první místa

¹⁹⁶ K příkladu berme v potaz vzájemné návštěvy předsedů bytové komise na zasedání KPŘOCO. Srov. SOKA Náchod, f. MěNV Náchod, inv. č. 540, kart.17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 22. 8. 1962.

¹⁹⁷ SOKA Náchod, f. MěNV Náchod, inv. č. 540, kart.17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 10. 9. 1962.

¹⁹⁸ Například domy v ulici Rudé Armády, č. p. 308 na Parkánech, č. p. 310.

¹⁹⁹ Zdravotní sestry měly též omezenou působnost. Každá z nich měla svůj rajón a přesně daný jmenný seznam Romů, kterým byla k dispozici. Velkou pilí se vyznačovala zdravotní sestra p. Žďárková, krom pravidelných prohlídek prováděla osvětu přímo v domech, kde bydlelo více Romů pohromadě. Srov. SOKA Náchod, f. ONV Náchod, inv.č. 2138, kart.550, Zpráva o situaci na úseku převýchovy cikánského obyvatelstva v okrese Náchod, z 9. 1. 1959.

v pořadníku. Přidělování bytů bylo i nadále velmi složité. Uvedme si příklad Andreje Bangy, jež trpěl vážným plicním onemocněním, a přesto setrval ve zdravotně závadném bytě, který pohlcovala vlhkost. Postupně se došlo k závěru, že by členi KPŘOCO měli lépe znát příslušnou legislativu.²⁰⁰ V květnu 1963 se konala schůze okresní komise pro práci mezi občany cikánského původu, které se předseda Josef Smejkal zúčastnit nemohl. Informace o probíraných tématech se členi KPŘOCO dozvěděli skrze pana učitele Kňourka., který se schůze zúčastnil. Podle jeho informací se diskutovalo především o bytové situace Romů v nedaleké Jaroměři.²⁰¹

Během roku 1962 se členové KPŘOCO zaměřili na práci „v terénu“. Členové komise u svých patronátních Romů vykonávali tzv. soudružské návštěvy. Po jejich uskutečnění napsaly zprávu, kterou podali KPŘOCO. Ze zápisů schůzí však víme, že mnoho z nich zprávy podávalo pozdě, někdy ji dokonce nevypracovali vůbec. Ze zápisů jednání vyplývá, že se návštěvnost schůzí snižovala. I přesto, že se většina členů řádně omluvila, bylo na místě vysokou absenci členů komise změnit.²⁰² A to i tak, že by byly z komise vyloučeny a nahrazeny jinými osobami.²⁰³ Jedním z kroků, které vedly ke zlepšení, byla dřívější zahájení jednání a to na 14. –16. hodinu odpolední. Ani to ale nepomohlo a členové účast na jednáních zanedbávali. V roce 1963 se nesešli přes celé letní prázdniny.²⁰⁴

I přes přísun dalších romských občanů bylo dbáno o přehled nad novými obyvateli. Osoby, jež v Náchodě přebývaly, ale měly jiné trvalé bydliště, byly z města vykázány. V prosinci roku 1963 bylo ze strany okresní komise pro práci mezi občany cikánského původu oznámeno, že bude činnost členů KPŘOCO kontrolována důkladněji. Nejméně jednou do měsíce měli vykonávat tzv. soudružskou návštěvu a podat z ní zprávu. Byla to jejich „hlavní pracovní náplň“.²⁰⁵ Aby se členi KPŘOCO mohli naplno věnovat „cikánským“ rodinám, které jejich dohled potřebovaly, bylo v roce

²⁰⁰ SOKA Náchod, f. MěNV Náchod, inv. č. 540, kart.17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 23. 4. 1962.

²⁰¹ SOKA Náchod, f. MěNV Náchod, inv. č. 540, kart.17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 28. 5. 1962.

²⁰² SOKA Náchod, f. MěNV Náchod, inv. č. 541, kart.17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 23. 5. 1963.

²⁰³ SOKA Náchod, f. MěNV Náchod, inv. č. 541, kart.17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 16. 10. 1963.

²⁰⁴ Dokonce i původní zářijový termín jednání musel být o dva týdny posunut.

²⁰⁵ SOKA Náchod, f. MěNV Náchod, inv. č. 541, kart.17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 15. 12. 1963.

1963 rozhodnuto o vyškrtnutí asi 15 rodin romského původu ze seznamů pravidelného dohledu.²⁰⁶

Vývoj v letech 1964–1967

8.1. Řešení krize v bytové otázce

V několika případech se stalo, že Romové pro vysoké nároky nabízené bydlení odmítali. Jako tomu bylo v případě domů č. p. 566 ve Štefkově ulici a domu č. p. 87 v městské části Náchod II. Kdo přidělené bydlení odmítl, byl v přidělení nového bytu a odsunut na poslední místo.²⁰⁷

Nadále se šířily stížnosti Romů na své hlučné sousedy. Bartoloměj Goral podal stížnost na obyvatele „cikánského“ původu v domě č. p. 732 – Horváta a Kuru. Případ se měl rokovat na únorovém jednání komise. Nikdo z předvolaných se však nedostavil, ačkoli byli oba dva urgováni romským členem komise Elemírem Horvátem.²⁰⁸ Jako nežádoucí bylo zhodnoceno udělení bytu Romce Růženě Donkové. Dočasně přebývala u jisté pí. Šenkové, ale po nějaké době se rozhodla odejít do Ostravy, s odůvodněním, že tam nemá byt, se po několika dnech do Náchoda vrátila. Komisím se však nelíbil její „ledabylý“ způsob života.²⁰⁹ Žena měla trvalé bydliště mimo Náchod, a tudíž rozhodli o jejím odchodu z města.²¹⁰ Nutností se naopak stalo co nejdříve udělit byty čtyřem romským rodinám, které i nadále žili v otřesných podmínkách domu na Plhově, v ulici Rudé Armády (č. p. 308), určeného k demolicí.²¹¹

Romské rodiny byly nadále začleňovány mezi ostatní obyvatele. Do budoucna se počítalo se zlepšením jejich životní úrovně. Pokud to šlo, byly jim dány lepší byty

²⁰⁶ Šlo o asimilované rodiny. Srov. *tamtéž*

²⁰⁷ Státní okresní archiv v Náchodě (dále SOKA Náchod), fond (dále f.) Městský národní výbor Náchod (dále MěNV Náchod), inventární číslo (dále inv.č.) 542, karton (dále kart.) 17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 15. 1. 1964.

²⁰⁸ SOKA Náchod, f. MěNV Náchod, inv. č. 542, kart.17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 12. 2. 1964.

²⁰⁹ Zdravotní stav pí. Šenkové byl špatný. Žena se o sebe téměř nebyla schopna postarat, proto jí bylo doporučeno umístění v domově důchodců. Srov. SOKA Náchod, f. MěNV Náchod, inv. č. 542, kart.17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 18. 3. 1964.

²¹⁰ *tamtéž*

²¹¹ SOKA Náchod, f. MěNV Náchod, inv. č. 542, kart.17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 12. 2. 1964.

„první jakosti“.²¹² U mnoha obydlí se neustále řešila vlhkost. Zmíňme si příklad domu na Karlově náměstí (č. p. 88). V bytě o dvou místnostech bydlelo 7 lidí. Nebo byt v domě v ulici Hronova (č. p. 600), do kterého stále zatékalo, a byla potřeba opravit střecha. Po roce 1964 vidíme velké zlepšení po stránce úklidu a údržby přidělených bytů. V tomto směru se Romové přizpůsobit snažili.²¹³ Členové komise se snažili rodiny pod svým patronátem navštěvovat. Ty jim neotevíraly a raději dělaly, že v bytě nejsou. Pokud se návštěva podařila, byla z ní sepsána zpráva. Známy deviant Zoltán Kalej žil se svou rodinou v domě v ulici Smiřických (č. p. 1211). Rodina byt i jeho zázemí demolovala, nevybíravým způsobem se také chovaly děti. Velmi hrubě a vulgárně nadávaly sousedům. Svým chováním si rodina prakticky uzavřela možnost přidělení lepšího bytu. Přezkoumání možností v přidělení bytů ubývalo. Reálným důvodem už nebyla zdravotní závadnost bytu, ale malá kapacita, nekorigující s mnohočetnou rodinou, která v bytě bydlela. Členi KPŘOCO i nadále spolupracovali se zástupci bytové komise MěNV. V potaz byly i nadále brány pořadníky. Přednost měly rodiny, které neměly fakticky vůbec kde žít. Jedním z takových byla rodina bývalého devianta a navrátilce z vězení Jana Pulky. V přeplněných bytech zase žily rodiny Bartoloměje Goral a nebo Elemíra Horváta. Romům byly přidělovány byty, ale potíže se projeví v sousedském soužití. Na nespravedlnost v přidělovacím systému si v roce 1965 stěžoval domovník z domu č. p. 727 v ulici Kramská. Podnájemníkům Kurovým byl přidělen nový byt. Měli se nastěhovat do bytu v centru po Rudolfovi Karlovi. Podle domovníka (z řad majority) si ho rodina nezasloužila, neboť se zejména paní chovala velmi nevhodně a co víc, ani nerespektovala základní hygienická pravidla.²¹⁴ Důkazem pro KPŘOCO byl přípis občanského výboru o znečišťování prostor v domě.²¹⁵ Přidělení bytu tak bylo zamítnuto a rodině byl vybrán byt, tentokrát v okrajové části města.²¹⁶ Dalším příkladem byl dům v ulici Českých bratří. Tam se

²¹² Státní okresní archiv v Náchodě (dále SOKA Náchod), fond (dále f.) Městský národní výbor Náchod (dále MěNV Náchod), inventární číslo (dále inv.č.) 543, karton (dále kart.) 17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 21. 4. 1965.

²¹³ SOKA Náchod, f. MěNV Náchod, inv. č. 543, kart.17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 31. 5. 1965.

²¹⁴ SOKA Náchod, f. MěNV Náchod, inv. č. 543, kart.17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 29. 9. 1965.

²¹⁵ SOKA Náchod, f. MěNV Náchod, inv. č. 543, kart.17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 21. 4. 1965.

²¹⁶ Státní okresní archiv v Náchodě (dále SOKA Náchod), fond (dále f.) Městský národní výbor Náchod (dále MěNV Náchod), inventární číslo (dále inv.č.) 544, karton (dále kart.) 17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 30. 3. 1966.

²¹⁶ SOKA Náchod, f. MěNV Náchod, inv. č. 544, kart.17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 31. 1. 1966.

přestěhoval Zoltán Kalej. Zejména v době nočního klidu za ním chodili jeho romští přátelé a na chodbě společně rušili noční klid. Kaleje si vzal na starosti člen KPŘOCO, pan Závora. Ten společně s předsedou panem Smejkalem a tajemníkem komise p. Doušou Kalejovu rodinu navštívil.²¹⁷

Dne 31. 1. 1965 se konala schůze rady MěNV. Byl na ní přítomen předseda KPŘOCO, pan Smejkal, který následně ostatním členům komise podal zprávu o tamních projednávaných informacích. Jedním z frekventovaných témat byla činnost bytového podniku. Konstatovalo se, že činnost městského bytového majetku je v dost špatném stavu. Byty se měly postupně opravovat. Přednost měly takové byty, které měly kvůli špatnému stavu snížené nájemné. Taktéž bylo třeba pro každý z domů zavést konto údržby. V bytě Romky Růženy Rakové přebývají její příbuzní a jiní další občané romského původu. Raková bydlela na frekventované ulici ve středu města a na společné soužití Romů si hojně stěžovali ostatní spoluobčané. Bylo rozhodnuto o přestěhování Rakové do jiné a méně rušné ulice.²¹⁸ Členi KPŘOCO však zjistili, že pí Raková je před nastoupením k trestu.²¹⁹ Jmenování občané byli upozorněni na dodržování domovního řádu a plnění pravidel občanského soužití.²²⁰ V následující době rostla možnost přidělení náhradních nebo podnikových bytů a dokonce i koupě domu.²²¹ Zaměstnanec podniku TEPNA mohl získat nabízený podnikový byt²²², avšak zaměstnanci z podniku přecházeli k Okresní vodohospodářské správě, která jim nabízela větší platové ohodnocení. Vodohospodářská správa ale byty nenabízela. Uveďme si případ ze zprávy předložené radě MěNV prosinci roku 1966. Z ní vyplývá, že se činnosti KPŘOCO dařilo a asimilace byla na dobré cestě. V Náchodě bylo okolo 40 Romů. Až na asi 3–4 rodiny, jež bydlely v přelidněném bytě. Zdravotní zázemí bytů bylo taktéž na vcelku dobré úrovni. Člen KPŘOCO, pan Petr, poukázal na početnou rodinu Goralovu. Otec p. Goral poctivě pracoval v podniku MEZ a nedávno prodal svůj dům na Slovensku. Nový domek sháněla i okresní komise pro práci mezi

²¹⁷ SOkA Náchod, f. MěNV Náchod, inv. č. 543, kart.17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 10. 12. 1965.

²¹⁸ SOkA Náchod, f. MěNV Náchod, inv. č. 544, kart.17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 31. 1. 1966.

²¹⁹ SOkA Náchod, f. MěNV Náchod, inv. č. 544, kart.17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva ze 7. 9. 1966.

²²⁰ SOkA Náchod, f. MěNV Náchod, inv. č. 544, kart.17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 30. 3. 1966.

²²¹ *tamtéž*

²²² SOkA Náchod, f. MěNV Náchod, inv. č. 544, kart.17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 29. 12. 1966.

občany cikánského původu a nebylo podmínkou, že musí být přímo v Náchodě. Důchodce Ondřej Banga chtěl v Purkyňově ulici koupit bytový dům i s devíti nájemníky. Koupě mu nebyla doporučena, jelikož by náklady domu neufinancoval. O tři měsíce později přišel s návrhem na koupi jiného činžovního domu, který chtěl jeho majitel prodat asi za 20 000,- Kčs. Dům byl v dezolátním stavu, proto byla kupní cena značně nízká. Oprava by vyšla na pětinasobek. V domě bydlelo sedm rodin, kterým by muselo být dáno nějaké jiné bydlení, jelikož by Banga do domu chtěl nastěhovat své příbuzné. Kvůli nedostatku bytů nebyla koupě ani koupě tohoto domu členy KPŘOCO doporučena. Další uvolněný domek v Bělovsi koupil člen komise, nám dobře známý Ferdinand Charvát, společně se svým příbuzným. Pozoruhodný byl též případ, kdy se Romové do domu stěhovali samovolně, bez povolení úřadů, jako tomu bylo v domě č. p. 146. Když se případ provalil, úřady se domluvily, jak budou ve věci postupovat dál. Ukázalo se, že romská rodina byla v jednání s majitelkou o jeho koupi. V roce 1966 bylo vyhověno třem „cikánským“ rodinám. Další dvě rodiny byly v bytovém pořadníku TEPNY a již čtyři rodiny bydlely v bytech první kategorie.²²³ Uvedme si případ ze zprávy, předložené radě MěNV prosinci roku 1966. Z ní vyplývá, že se činnosti KPŘOCO dařilo a asimilace byla na dobré cestě. V Náchodě bylo okolo 40 Romů a téměř všechny rodiny měly dobré bytové zázemí, až na asi 3–4 rodiny, jež bydlely v přelidněném bytě. Zdravotní zázemí bytů bylo taktéž na vcelku dobré úrovni.²²⁴

8.2. (Ne)zájem Romů o další vzdělávání

Ne přelomu let 1963–1964 prováděla členka KPŘOCO Alena Kaplická průzkum zájmu romských spoluobčanů o lékařskou přednášku. Z výsledku vyplynulo, že by zájem měli hlavně muži²²⁵, ženy byly obecně zaostalejší²²⁶ a změnám se více bránily.²²⁷

²²³ SOkA Náchod, f. MěNV Náchod, inv. č. 544, kart.17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 31. 10. 1966.

²²⁴ *tamtéž*

²²⁵ SOkA Náchod, f. MěNV Náchod, inv. č. 542, kart.17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 15. 1. 1964.

²²⁶ Jaroslav SUS, *Cikánská otázka v ČSSR*, Praha 1961, s. 117.

²²⁷ *tamtéž*, s. 119

*„Otázka školení a vzdělávání pro negramotné osoby „cikánského“ původu se nadále setkává s nedostatečným pochopením“.*²²⁸

K nalezení východiska negramotnosti romských spoluobčanů se v roce 1964 povolaly další složky, závodní organizace, ROH apod. Ze zápisu jednání komise se ale dozvídáme, že v březnu téhož roku zájem o kurzy pro negramotné opět upadl, zato zájem o kurzy pro pokročilé byl větší. Spolupráci se školským odborem MěNV měl na starosti romský aktivista, pan Alexander Demeter. Byly zahájeny v září a vedením byl pověřen učitel ze zvláštní školy p. Jindřich Mañas. Zúčastnilo se jich 6 obyvatel romského původu, většinou to byli muži, romští členové KPŘOCO.²²⁹ Zpočátku roku 1966 bylo doporučeno, aby se do řešení otázky negramotnosti zapojily větší podniky, TEPNA nebo ČEZ. Mohly pořádat skupinové lekce psaní nebo počítání. Bylo však potřeba, aby s tím zástupci podniků souhlasili a právě v tom byl bod zlomu.²³⁰

8.3. Stagnace v otázce nezletilých dětí

Otázka neuspokojivé výchovy, špatné hygieny a neplnění povinné školní docházky byla v těchto létech klíčová. Ačkoli se komise shodla na tom, že se od roku 1960 ke konci roku 1963 školní docházka zlepšila, v únoru roku 1964 řešila problém nezletilých dětí žijících bez zákonných zástupců. Děti byly umístěny v dětském domově, ten se postaral o jejich pravidelnou školní docházku a začlenění dětí do pionýra²³¹ a jiných tělovýchovných sdružení.²³² Problémem romských dětí bylo zázemí. Jejich rodiče nijak neusilovali o to, aby děti školu dokončily a potažmo se pak v nějaké profesi vyučily a dál se jí věnovaly. U dětí, které byly v posledním ročníku povinné školní docházky, se vyskytl problém v dalším vzdělání. Mnohé děti byly nadané, ale rodina s dalším učením nesouhlasila. Většinou proto, aby mohly co nejdříve vydělávat a přinést domů peníze.²³³

²²⁸ Slova předsedy KPŘOCO J. Smejkal. Srov. SOKA Náchod, f. MěNV Náchod, inv. č. 542, kart.17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 12. 2. 1964.

²²⁹ SOKA Náchod, f. MěNV Náchod, inv. č. 542, kart.17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 15. 4. 1964.

²³⁰ SOKA Náchod, f. MěNV Náchod, inv. č. 544, kart.17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 31. 1. 1966.

²³¹ Pionýrské organizace Československého svazu mládeže

²³² SOKA Náchod, f. MěNV Náchod, inv. č. 542, kart.17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 12. 2. 1964.

²³³ SOKA Náchod, f. MěNV Náchod, inv. č. 544, kart.17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 23. 2. 1966.

I přesto, že se situace po stránce kultury i školní docházky zlepšila, rodiče ve svých povinnostech dále zaostávali. V jedné z náchodských romských rodin se na jaře roku 1965 dokonce objevil svrab.²³⁴ S KPŘOCO spolupracovala školská zařízení a také školská komise. K lepší kontrole mělo napomoci přerozdělení patronátů.²³⁵

V září roku 1965 vystoupila na jednání KPŘOCO ředitelka zvláštní školy pí Šrůtková. Zvláštní školu navštěvovala většina dětí z „cikánských“ rodin. Paní ředitelka konstatovala, že v docházce romských dětí byly stále velké mezery. Rodiče docházku nehlídali, a když dítě do školy nepřišlo, nemělo ani omluvenku. Počet neomluvených absencí rostl. Výchovnou složku neplnili ani tak rodiče, jako škola. Nějaké z dětí byly nepozorné, neukázněné. K takovým dětem patřily ty z rodin Charvátových nebo Horvátových. Některé z dětí dokonce kouřily. Škola měla v plánu více spolupracovat se školskou komisí MěNV. Za účasti jejích členů byly pořádány schůzky s rodiči. Bylo jim jednoznačně nařízeno, aby na situaci dohlédli a zlepšili ji. Seznam dětí „cikánského“ původu vykazující velkou absenci byl dodán na KPŘOCO.²³⁶ Schůzek se zúčastnily dvě rodiny. Obě přislíbily, že se polepší a na docházku svých dětí dohlédnou. Další dvě se bez omluvy nedostavily. V případě, že by se děti opět do školy nedocházely, přišly na řadu trestní sankce.²³⁷

V prosinci roku 1965 se diskutovalo o otázce špatné hygieny. Častou potíží byla zavšivenost.²³⁸ Romové se odvolávali na špatné podmínky, ve kterých žijí. Některým bytům chyběly vodovody a na počet dětí jim malé koupelny nestačily.²³⁹ Ke vštípení hygienických norem měly napomoci návštěvy patronů z řad členů KPŘOCO.²⁴⁰ Na konci ledna roku 1966 podal p. předseda zprávu o jednání rady MěNV. Řešila se činnost orgánu péče o mládež. Bylo zdůrazněno, aby patroni navštěvovali své rodiny

²³⁴ SOKA Náchod, f. MěNV Náchod, inv. č. 543, kart.17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 31. 5. 1965.

²³⁵ *tamtéž*

²³⁶ SOKA Náchod, f. MěNV Náchod, inv. č. 544, kart.17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 23. 2. 1966.

²³⁶ SOKA Náchod, f. MěNV Náchod, inv. č. 543, kart.17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 29. 9. 1965.

²³⁷ *tamtéž*

²³⁸ V tomto případě nesl hlavní zodpovědnost za odvšivení matky, které dostaly za úkol vlasy dětem vyčesávat, v horším případě ostříhat. Srov. SOKA Náchod, f. MěNV Náchod, inv. č. 544, kart.17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 6. 2. 1966.

²³⁹ *tamtéž*

²⁴⁰ SOKA Náchod, f. MěNV Náchod, inv. č. 543, kart.17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 10. 12. 1965.

a více se zaměřili právě na děti a mládež. Rada jednala i o jiných záležitostech.²⁴¹ Až 80% romských dětí z Náchoda navštěvovalo zvláštní školu a to i navzdory tomu, že dítě mohlo chodit do běžné školy. Děti z „cikánských“ rodin se čím dál častěji dopouštěly trestních přestupků, proto bylo ustanoveno, že se jednání školské komise měli častěji docházet i členi KPŘOCO.²⁴² Vzájemná spolupráce mezi jednotlivými komisemi MěNV byla zdůrazněna i na dalších schůzích, neboť společně působily na rodiče žáků.²⁴³ K otázce bylo třeba přistupovat celistvě. Komise nabývala pocitu, že všechny prostředky k nápravě výchovy těchto jedinců vyčerpala.²⁴⁴ Jedním z řešení bylo umístění dětí v napravném zařízení, například v třídícím ústavě v Hradci Králové.²⁴⁵ Známým deviantem byl syn aktivisty Rudolfa Karala. Chlapec navštěvoval zvláštní školu a svou nekázní až divokostí narušoval chod hodiny. Doporučovalo se jeho prohlédnutí lékařem. Na jaře roku 1966 byl podán návrh na uspořádání nové besedy s romskými spoluobčany. O konání se poradila nejen KPŘOCO, ale i jiné komise MěNV společně s okresní komisí. Bylo usneseno, že se beseda prozatím neuskuteční. Neboť otázky, který by potenciálně padly k řeči, by nebyl schopný nikdo přesně zodpovědět (myšleno především přidělování bytů) a přitom zástupci MěNV osnovali plán k řešení. V březnu přišel předseda J. Smejkal s nápadem na dětské patrony na základních školách. Děti ve třídě si měly pod svá křídla vzít jedno romské dítě. Tím nezanedbatelným způsobem napomohly asimilaci.²⁴⁶

8.4. Trestná činnost a ustanovení tzv. užší komise

V březnu roku 1964 byla ustanovena tzv. užší komise. Její členové jednali o stížnostech a sporech a trestali přestupky, tedy pokud je podle místa bydliště neřešil občanský výbor. Svolána byla v případě potřeby.²⁴⁷ V dubnu byly ustaveny dva užší senáty. Každý z nich se skládal ze třech členů, z čehož jeden člen byl romský aktivista.

²⁴¹ SOKA Náchod, f. MěNV Náchod, inv. č. 544, kart.17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 31. 1. 1966.

²⁴² SOKA Náchod, f. MěNV Náchod, inv. č. 544, kart.17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 23. 2. 1966.

²⁴³ SOKA Náchod, f. MěNV Náchod, inv. č. 544, kart.17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 30. 11. 1966.

²⁴⁴ *tamtéž*

²⁴⁵ Kde již byl v umístěn známý romský delikvent Ridaj mladší. Srov. SOKA Náchod, f. MěNV Náchod, inv. č. 544, kart.17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 30. 11. 1966.

²⁴⁶ SOKA Náchod, f. MěNV Náchod, inv. č. 544, kart.17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 30. 3. 1966.

²⁴⁷ SOKA Náchod, f. MěNV Náchod, inv. č. 543, kart.17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 21. 4. 1965.

Trestná činnost Romů nebyla vysoká. V roce 1965 se řešilo osm takových případů. Ve většině figurovalo jméno Ondřeje Kroščen. Bydlel v minulých letech v Náchodě, pak odjel s cirkusem. Šlo o známého delikventa. Když se vrátil zpět, neměl kde bydlet a úřady mu znovu v Náchodě trvalé bydliště nepovolily.²⁴⁸

Frekvence odevzdaných zpráv ze soudružských návštěv se zlepšovala. I když Romové členům komise odmítali otevírat a dělali, že v bytě nikdo není. Jen za červenec roku 1965 bylo těchto zpráv šest. Život občanů „cikánského“ původu se zlepšil, nad některými už ani nebylo třeba dohledu. Přizpůsobili se většině.²⁴⁹ Do plánu jistě zasáhla i chystající se čtvrtá pětiletka. Díky skromně vyměřenému rozpočtu a šetření musely být plány regulovány. V dubnu roku 1966 bylo doporučeno, aby byli k řešení přestupků „cikánů“ voláni příslušníci komise, kteří jsou zároveň součástí komise pro ochranu veřejného pořádku.²⁵⁰ Členové KPŘOCO se usnesli na tom, že se trestná činnost Romů v Náchodě skutečně zlepšila. Místní lidový soud při MěNV letos řešil jen pár prohřešků. Prvním byl případ Aurelie Výpustkové, která bez důvodu napadla jinou ženu, ne „cikánského“ původu a způsobila ji zranění v obličeji. Proto jí byla uložena veřejná důtka. Tibor Karal, který neuhradil svou útratu v hotelu a nesplatil peníze vypůjčené od občanů. Karalovi byla udělena pokuta ve výši 100,– Kčs. Třetí osobou byla Pavlína Raková, dopustila se provinění v oblasti osobního vlastnictví. Od jiné osoby si vypůjčila 100,– Kčs a peřinu v hodnotě 120,– Kčs. Ani jednu z věcí nevrátila. Byla jí uložena pokuta ve výši 50,– Kčs. V době řešení byla ve výkonu trestu. Na přelomu května a června podal domovník domu č. p. 732 v Hronově ulici stížnost na známého recidivistu Jana Kura. Ten měl nevyřízené účty s jiným romským občanem a v podnapilém stavu se snažil vniknout do jeho bytu, což se mu sice nepodařilo, ale i tak vyhrožoval druhému zabitím. Zoufalý čin měl být odplatou za to, že mu byla udělena pokuta ve výši 400,– Kčs. Kuro během činu poškodil dveře, proto byl případ podstoupen SNB k podání trestního oznámení prokuratuře.²⁵¹

V druhé polovině roku 1966 bylo na občany „cikánského“ původu vzneseno několik obvinění. Řada z nich se týkala nevhodného chování a porušování občanského

²⁴⁸ SOkA Náchod, f. MěNV Náchod, inv. č. 543, kart.17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 31. 5. 1965.

²⁴⁹ SOkA Náchod, f. MěNV Náchod, inv. č. 543, kart.17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 29. 9. 1965.

²⁵⁰ SOkA Náchod, f. MěNV Náchod, inv. č. 544, kart.17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 27. 4. 1966.

²⁵¹ SOkA Náchod, f. MěNV Náchod, inv. č. 544, kart.17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 31. 5. 1966.

soužití. Šlo především o „cikánku“ Lakatašovou, provozovala prostituci, často pila alkohol a byla agresivní vůči jiným občanům a svůj trest si právě odpykávala. Jiným případem byla pře mezi sousedy Goralem a Kurou. Oba žili v Hronově ulici a vzájemně se napadali. Komise také řešila případ romské rodiny, která vyhazovala veškeré odpadky do barelu, který se nevyvážel a navíc stál před domem, takže se výpary nesly do oken všech sousedům.²⁵²

Na konci října stejného roku podal na jednání KPŘOCO předseda zprávu k projednávanému bodu trestné činnosti. Do této doby projednávala VB a komise veřejného pořádku celkem 18 případů trestné činnosti týkající se „cikánských“ občanů. Většinou šlo o provinění a přestupky, z toho čtyři obvinění byli recidivisté a jejich případy byly postoupeny k okresnímu soudu k projednání. V jednom případě došlo k odnětí svobody – u pí Lakatošové (viz výše).²⁵³

9. Působení komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva v letech 1964–1967

Od roku 1964 se jednání KPŘOCO konala vždy v 15–16 hodinu. Přesto, že byly některé z rodin cikánského původu z evidencí a správy „vypuštěny“, tak zpočátku byly u rodin pod patronací členů subkomisí velkou potíží tzv. soudružské návštěvy resp. spíše zprávy z nich. Takovou zprávu ze své návštěvy doložil například předseda KPŘOCO p. Smejkal. Díky tomu se dozvídáme, že Romové i nadále bydleli ve špatných podmínkách, jakými byl malý nebo příliš vlhký byt. Někteří z nich navíc stále nedodržovali základní hygienická pravidla. Zprávu z patronátní návštěvy rodiny Klopkoví předložila v dubnu roku 1964 i Helena Kloudová. Byla vcelku pozitivní, rodina bydlela v dobrých podmínkách a starala se dobře o své ratolesti. Zprávy z jiných návštěv nemáme. Návštěvy v rodinách i nadále vázly. V Domě osvěty byla dne 15. května zahájena večerní beseda s romskými spoluobčany. O agitaci jejich

²⁵² SOKA Náchod, f. MěNV Náchod, inv. č. 544, kart.17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva ze 7. 9. 1966.

²⁵³ SOKA Náchod, f. MěNV Náchod, inv. č. 544, kart.17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 31. 10. 1966.

účastníků se postarali členové komise, Romové Charvát, Karal a Horvát.²⁵⁴ Besedu zahájil Josef Smejkal. Na úvod zhodnotil činnost KPŘOCO a jiných, k řešení otázky napomocných orgánů a komisí. Smejkal uvedl hlavní potíže překážející začlenění. Pokusy o zlepšení negramotnosti formou kurzů shledal jako neúspěšné. Účast na besedách byla i přes snahu členů KPŘOCO minimální. Romové nejevili zájem a akce skončily naprostým nezdarem. Pro příští kurzy mělo napomoci ROH. Pan předseda uznal chyby, ke kterým se i přes snahu „cikánskou otázku“ vyřešit došlo.²⁵⁵ Velký pokrok, byl ale učiněn v bytové otázce. V tomto směru se úspěchy komise řadily na první místo v celém okresu. Několika osobám byly dokonce přiděleny byty první třídy. Mnoho věcí však zůstalo nedořešeno. Josef Smejkal apeloval členy komise z řad „cikánského“ původu, aby byli komisi při řešení problémů ku pomoci. Upozornil přítomné na přísnější hlídání pracovní morálky u občanů „cikánského“ původu v podnicích, neboť se budou upevňovat kádry. V rámci toho budou zaměstnanci a především Romové v podnicích posuzováni přísněji. Nemohou si tak dovolit nevhodné chování a neudržování dobré pracovní morálky, natož vůbec nepřijít do práce. Besedy se nezúčastnil nikdo z jiné komise nebo úřadu, a to i přesto, že pozvánku dostali. Elemír Horvát zároveň podotknul, že se besedy nezúčastnily všechny romské rodiny, zejména proto, že jim o besedě nikdo neřekl. Některé rodiny zřejmě nebyly navštíveny a na akci pozvány. Na konci besedy si vzal slovo občan romského původu, pan Kuro. Dozvídáme, že ve vybraných podnicích „*nejsou plně respektována práva a směrnice vlády o naprosté rovnoprávnosti všech osob*“.²⁵⁶ Neboť jeho dceru Annu propustili bez větších důvodů z práce.²⁵⁷

Na jaře roku 1965 se konala ustavující schůzka KPŘOCO. Předseda Smejkal si na úvod připravil referát o její působnosti v Náchodě, zároveň určil hlavní potíže, které se nedařilo překonat - negramotnost, Romové žijící ve městě na černo bez trvalého pobytu, zaměstnávání Romů u závodů bez předem sehnání ubytování. V odstranění negramotnosti měly komisi pomáhat závody a organizace ROH v závodních školách práce. Zvýšená péče měla být zejména o občany do 35 let věku. V kontrole trvalého bydliště pomáhali členi VB. Krokem vpřed bylo založení kartotéky občanů „cikánského původu“. Ke každému občanu byly vepsány údaje o členech jeho rodiny,

²⁵⁴ SOkA Náchod, f. MěNV Náchod, inv. č. 542, kart.17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 18. 3. 1964.

²⁵⁵ Například otázka domu určeného k demolici – č. p. 308.

²⁵⁶ SOkA Náchod, f. MěNV Náchod, inv. č. 542, kart.17, Zápis z besedy 15. 4. 1964.

²⁵⁷ *tamtéž*

trestné činnosti, bytové situaci. Na podzim roku 1966 se zjistilo, že jsou vepsané údaje (především o práci) nepřesné. Bylo potřeba „cikány“ osobně prošetřit. Předseda Smejkal navázal kontakt s kpt. VB Jokšlíkem a provedla se prověrka všech „cikánských“ bytů. Během prohlídky se zjistilo, kdo je v domácnosti navíc a není nahlášen.²⁵⁸ Do budoucna se počítalo s rozdělením Romů na skupinu těch, kteří žijí ustáleným způsobem života²⁵⁹ a na ty, u nichž nějaký z faktorů v převýchově ustával, tudíž potřebovali intenzivnější kontrolu a péči výborů. Romové byli přerozděleni pod patronáty členů komise a postupně se měly problémy řešit. I nadále vážla docházka na jednání. Členům, kteří na schůze nechodili pravidelně, byla jejich častá absence vytknuta.²⁶⁰ Dne 31. ledna 1966 seznámil předseda Smejkal členy komise s informacemi ze schůze rady MěNV. „Cikánskou otázku“ ve městě bylo potřeba řešit komplexně. Mimo bytovou otázku, kontroly dětí v romských rodinách a otázku ngramotnosti (více o tom v jednotlivých kapitolách) se projednávalo rozšíření komise o zástupce bytového podniku, VB, Okresní prokuratury, Zvláštní školy, ČSČK, ČSM, školské komise, MěstNV. Zástupci byli zvoleni organizacemi a do 8. 2. 1966 a jejich jména byla oznámena tajemníkovi KPŘOCO p. Fouskovi.²⁶¹ V únoru p. Karal komisi upozornil na romského občana Alexandra Demetera. Demeter si i navzdory špatné bytové situaci zval do Náchoda své příbuzné a jejich přihlášení zajistil rovnou u ONV. O případu byl informován tajemník okresní cikánské komise pan Joukl.²⁶² Případů, kdy Romové zvali do města své příbuzné a poskytli jim bydlení v už tak dost malých bytech, přibývalo. I proto byly důležité patronátní návštěvy. Z toho, že se do Náchoda snažili dostat noví Romové, usuzujeme, že se jim v Náchodě dařilo dobře. Jednali ve shodě s doporučením jejich příbuzných. Na šesté schůzi KPŘOCO dne 29. 6. 1966 předložil pan předseda členům zprávu o činnosti komise, která byla předložena MěNV. Rada města shledala činnost komise jako dobrou. Prioritou činnosti byla stále práce v terénu, patronátní návštěvy a osobní spolupráce s rodinami. Nedostatkem byl styk

²⁵⁸ SOKA Náchod, f. MěNV Náchod, inv. č. 544, kart.17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 30. 11. 1966.

²⁵⁹ Myšleno v tom smyslu, že dodržují hygienu, mají dobrou pracovní morálku a stálé zaměstnání a nejsou na ně stížnosti. V rámci možností jsou převychovaní. Srov. SOKA Náchod, f. MěNV Náchod, inv. č. 543, kart.17, Zápis z ustavující schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 21. 4. 1965.

²⁶⁰ Jako v případě Jaroslava Loudy a Rudolfa Karala. Srov. SOKA Náchod, f. MěNV Náchod, inv. č. 542, kart.17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 31. 1. 1966.

²⁶¹ Členi svoji absenci mnohdy ani neomluvili. Srov. *tamtéž*

²⁶² SOKA Náchod, f. MěNV Náchod, inv. č. 544, kart.17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 23. 2. 1966.

s okresní „cikánskou“ komisí. Zástupci z řad KPŘOCO její schůze nenavštěvovali pravidelně.²⁶³

Převýchova byla úspěšná. Z cca 40 romských rodin v Náchodě byly 3–4, u kterých bylo třeba zvýšených kontrol. Hlavní potíží způsoboval stísněný a přelidněný byt (!). Na 100 obyvatel Náchoda připadal jeden Rom. Bytová situace byla i nadále velkým a nesnadno řešitelným problémem.²⁶⁴

Velký pokrok nastal u závodů, jako byl MEZ a TEPNA. Respektovali rozhodnutí a nové romské pracovníky do práce nepřijímali, aniž by jim předtím sehnali ubytování.²⁶⁵ V roce 1967 se měla zlepšit spolupráce s ostatními organizacemi, jako byl ČSČK, jehož proškolení členové dohlíželi na dodržování hygieny nebo závodní výbory velkých podniků a jiné komise a odbory MěstNV. Někteří z členů KPŘOCO působili v jiných komisích - zemědělské či v komisi veřejného pořádku. Možná právě proto nebyly schopni vynaložit patřičné úsilí a plně se soustředit na řešení „cikánské otázky ve městě. Počet romských rodin rapidně rostl. Ve městě jich k 29. 12. 1966 bylo okolo 300.²⁶⁶

Přísun nových občanů „cikánského“ původu

Podle dostupných informací víme, že Romů přibývalo. Situace s přidělováním bytů se v roce 1966 mírně zlepšila. Noví přistěhovalci bydleli u svých již usazených příbuzných, ale o tom, že jim bude v brzké době přidělen byt, si mohli nechat zdát. Přední místa v podnikových i městských poradnících zaujímali „staronoví“ Romové a na byt už čekali třeba 3–5 let. Přísuny ovlivňovaly převýchovu. Proces se zpomaloval. Proto bylo přikročeno k jistým krokům. Svévole nastěhování občané romského původu se neměli hlásit k trvalému ani přechodnému pobytu. Záležitosti koupě rodinných domů měli projednávat přímo s okresní komisí pro práci mezi občany cikánského původu. Tak rozhodl okresní orgán a o jeho rozhodnutí se opřel i NV. Rodinný byt si mohli Romové pořídit i skrze podnik, ve kterém pracovali.²⁶⁷

Kočovní Romové v Náchodě

²⁶³ V červnu roku 1966 bylo rozhodnuto, že se členové KPŘOCO budou na zasedání okresní cikánské komise střídát. Pozvánka přišla předsedovi a ten ji dal členovi, který byl v účasti na řadě. Srov. SOKA Náchod, f. MěNV Náchod, inv. č. 544, kart.17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 29. 6. 1966.

²⁶⁴ *tamtéž*

²⁶⁵ Podniky postupovaly podle směrnice, kterou dalo závodům ONV. Srov. SOKA Náchod, f. MěNV Náchod, inv. č. 544, kart.17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 31. 10. 1966.

²⁶⁶ SOKA Náchod, f. MěNV Náchod, inv. č. 544, kart.17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 29. 12. 1966.

²⁶⁷ *tamtéž*

V roce 1964 byli z Náchoda vykázáni Romové, dočasně tábořící za jídelnou podniku TEPNA. Komise zjistila trvalé bydliště těchto osob. V jednom případě se jednalo o Náchod. V tom případě bylo dotyčnému přiděleno jiné místo k táboření. Zbytek byl z města vyhoštěn.²⁶⁸

Patronace nad romskými obyvateli

Patronace měla napomoci lepší kontrole v hygieně a školské docházce. Patroni měli navštěvovat rodiny a pomoci jim v řešení těžkých životních situací. Díky předchozímu odstranění několika rodin z evidencí bylo potřeba patronáty přeorganizovat. Přerozdělení bylo nutností i proto, že se rodiny svévolně přestěhovaly. Pracovníci, kteří je měli na starosti, je již dobře znali, proto bylo dobře, když u nich i nadále zůstali, a to i navzdory přestěhování.²⁶⁹ V jednání z května roku 1965 nalézáme změnu v návrhu na přítomnost svědka při návštěvě rodiny. Členové KPŘOCO rodiny navštěvovali navštěvovat ve dvou.²⁷⁰ V únoru roku 1966 bylo rozhodnuto o odložení patronátních návštěv z důvodu nového přerozdělení patronátů a doplnění komise o další aktivisty.²⁷¹ Přerozdělení patronátů měl na starosti tajemník p. Fousek.

V březnu roku 1966 bylo v Náchodě asi 40 romských rodin. Z toho 33 bylo plně civilizováno. Asi 5–6 rodin potřebovalo stálý dohled. Aby byla navázána úzká spolupráce, měli patroni navštěvovat všechny „cikánské“ rodiny. Do patronátní komise byly od března zapojeny i dvě nové členky paní Šrůtková a paní Nováková. Patronátní činnost byla od jara opět plněna a stále se chodilo ve dvou. Patroni se měli zaměřit na docházku dětí do školy. Rodiče, kteří docházku zanedbávali, čekali trest.²⁷² Potřebné informace se nezískávaly jen z návštěv domácností, ale i z pracovišť, čímž se minimalizovala šance, že budou lhát.²⁷³ Tu a tam se členi komise potýkali s nevhodným a zvláště hrubým chováním. Při stížnostech na „své“ Romy se členi komise vydali rovnou na návštěvu- Ostatní obyvatelé si stěžovali na hluk, potulování

²⁶⁸ SOKA Náchod, f. MěNV Náchod, inv. č. 542, kart.17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 12. 2. 1964.

²⁶⁹ *tamtéž*

²⁷⁰ SOKA Náchod, f. MěNV Náchod, inv. č. 543, kart.17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 31. 5. 1965.

²⁷¹ SOKA Náchod, f. MěNV Náchod, inv. č. 544, kart.17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 23. 2. 1966.

²⁷² SOKA Náchod, f. MěNV Náchod, inv. č. 544, kart.17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 30. 3. 1966.

²⁷³ SOKA Náchod, f. MěNV Náchod, inv. č. 544, kart.17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 27. 4. 1966.

„cikánských“ dětí venku dlouho do noci, jejich nedocházení do školy aj. Stížnosti byly víceméně podobné jako před 3–4 lety.

10. Období 1967–1968: prověrka stavu plněných úkolů na úseku převýchovy „cikánského“ obyvatelstva v okrese

V roce 1967 se situace pozměnila. Odpovědnost za „cikánské“ občany se přesunula k daným odborům. Jejich vedoucím byl předán vypracovaný harmonogram komplexního řešení „cikánského“ obyvatelstva. Plnění úkolů z harmonogramu kontroloval tajemník KPŘOCO p. Fousek. O plnění napsal zprávu, kterou přednesl na schůzi KPŘOCO. Přidělování bytů bylo i nadále složitou záležitostí. Romské rodiny stále poskytovaly ubytování jiným rodinám, které nebyly hlášeny k trvalému ani přechodnému pobytu. Usnesení ONV však i nadále zakazovalo přihlašování dalších osob „cikánského“ původu k trvalému pobytu ve městě. Rodiny byly navštíveny příslušnými pracovníky a u osob žijících v domácnostech navíc se zjišťovalo trvalé bydliště, a také kde osoby pracovaly. Předseda Smejkal byl vyzván k opětovnému jednání s náčelníkem obvodního oddělení, kapitanem Jokšlíkem.²⁷⁴ Romové měli být prohlíženi přímo v jejich bytech, ale protože by si to mnozí z nich mohli vykládat jako diskriminační opatření, bylo od osobní prověrky upuštěno. Dalšího prověřování se chopily podniky.

Nedocházení dobrovolných členů KPŘOCO na schůze komise se řešila skrze podniky, ve kterých tyto osoby pracovaly. Své zaměstnance podnítily ke zlepšení jejich činnosti. Časem došlo ke zhoršenému docházení romských aktivistů. MěNV tedy navrhl, aby se komise obohatila o 1–2 nové angažované Romy.²⁷⁵ Dne 15. listopadu 1968 byl předsedou lidové kontroly ONV Náchod vydán příkaz k provedení prověrky s cílem zjistit stav plněných úkolů na úseku převýchovy „cikánského“

²⁷⁴ Státní okresní archiv v Náchodě (dále SOkA Náchod), fond (dále f.) Městský národní výbor Náchod (dále MěNV Náchod), inventární číslo (dále inv.č.) 545, karton (dále kart.) 17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 30. 3. 1967.

²⁷⁵ *tamtéž*

obyvatelstva NV v okrese Náchod a plnění daných usnesení²⁷⁶ ONV Náchod zhodnotit. Provedením prověrky byl komisí lidové kontroly Okresního národního výboru Náchod (dále KLK ONV) pověřen p. Ondřej Holeček. Prověrka probíhala od 15. listopadu 1968 do 27. prosince 1968. Shledaná opatření k nápravě byla vydána předsedou okresní komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva p. Rantenským dne 4. února téhož roku.

Při prověrce byly zjištěny následující nedostatky. Komise pro převýchovu cikánského obyvatelstva při MěstNV již nepracovala a její kompetence a úkoly převzala komise pro ochranu veřejného pořádku a jiné specifické komise. Ty se však nescházely pravidelně, a proto otázka Romů v Náchodě zaostávala. Pan Holeček kritizoval zápisy komise, na kterých není v některých případech uvedeno, jak byly jednotlivé úkoly plněny. Nepřesnosti byly zjištěny při průzkumu vyplácení cestovného u člena komise Alexandera Demetera. Několikrát si nechal proplatit náklady za služební cesty k romským rodinám do Jaroměře, Broumova, Hronova a Ruprechtic, které podnikal svým osobním autem. Demeter doložil důkladný rozpis cest, ale v žádné ze zpráv se nenacházela ani jedna zpráva o dosažených výsledcích z jednání s romskými rodinami.²⁷⁷

Prověrce bylo podrobena uskladnění nábytku a matrací koupených z dotací pro ubytování cikánů. Nábytek byl dočasně uskladněn ve skladu v Křinicích, který p. Holeček navštívil. Sklad nebyl patrně vůbec udržován, v podlaze byly díry a na kusech nábytku byly myší exkrementy. Vlhkost v místnosti poznamenala především matrace, na kterých se objevila plíseň. Některé z matrací byly okousány. Rovněž neseděl počet matrací. Místo 28 jich bylo napočítáno 27.²⁷⁸ Hodnota nábytku ve skladu byla dle lístkovnice vyčíslena na 6 599,- Kčs.

Další kontrole byl podroben sklad nábytku ONV, kde se nacházely deky, prostěradla, povlaky na polštáře a cíchy. Lůžkoviny byly špinavé a patrně byly napadeny moly. Některé z nich byly prožrané a při fyzické kontrole se našly chuchvalce, které jsou pro ně charakteristické. Hodnota velkého skladu ONV byl dle lístkovnice 496,- Kčs. Za oba dva zmíněné sklady byl zodpovědný jeden a ten samý

²⁷⁶ Konkrétně se jednalo o usnesení rady ONV č. 5/42 ze dne 11. 3. 1966 a č. 16/136 ze dne 17. 8. 1967.

²⁷⁷ Státní okresní archiv v Náchodě (dále SOkA Náchod), fond (dále f.) Okresní národní výbor Náchod (dále ONV Náchod), inventární číslo (dále inv.č.) 1902, karton (dále kart.) 471, Zápis o výsledku prověrky č. 10/68.

²⁷⁸ Kovové postele měly být dodány z Lázní Velichovek. Podle informací vedoucího skladu jich zařízení dodalo namísto 28 o jednu méně. Srov.

pracovník, který p. kontrolorovi z KLK ONV odmítl poskytnout písemné materiály uložené v jeho psacím stole. Postup správce budov nebyl v souladu s ustanovením v §20, odst., 1. písm. a) zákona č. 70/67 Sb. o komisích lidové kontroly. Za protizákonné jednání mohla být udělena pořádková pokuta. Díky vzájemné spolupráci a ochotě pana správce k tomu přistoupeno nebylo.²⁷⁹

Po vyslechnutí výsledků prověrky KLK ONV byl předsedou komise pro převýchovu cikánského obyvatelstva pod ONV o tři dny později učiněn zápis, v němž se předseda komise p. Rantenský k jednotlivým bodům vyjádřil. Sklad podléhal pravidelné kontrole a byly zakoupeny prostředky proti škůdcům.

Po roce 1964 evidujeme velké zlepšení především po stránce péče o prostředí v okolí přidělených bytů. V tomto směru se Romové přizpůsobit snažili.²⁸⁰ Členové komise se snažili rodiny pod svým patronátem navštěvovat. Pokud se návštěva podařila a komise byla vpuštěna, byla z ní sepsána zpráva.

²⁷⁹ SOKA Náchod, f. ONV Náchod, inv.č. 1902, kart. 471, Zápis o výsledku prověrky č. 10/68.

²⁸⁰ SOKA Náchod, f. MěNV Náchod, inv. č. 543, kart.17, Zápis ze schůze komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva z 31. 5. 1965.

Závěr

Předložená studie má sloužit jako zdroj poznání v odkrytí vývoje tzv. cikánské otázky v Náchodě v šedesátých letech 20. století. Z našeho badatelského zaujetí vrcholu v éře asimilace členů romského etnika. V průběhu námi vytyčených let se romské etnikum začleňovalo do chodu majoritní společnosti, do její sociální skladby a jednotlivých vrstev veřejného života. Soustředili jsme svůj výzkum na asimilaci v pohraničním východočeském městě Náchodě. Na to, jak se zde projevoval postup orgánů státní správy – NV a komisí v řízené převýchově, si tedy pojd'me odpovědět v pár následujících řádcích shrnující tuto specifickou studii. V závěru této práce se pokusím nalézt odpovědi na otázky řečené v úvodu této studie „*Jaké segmenty převýchovy byly u tzv. cikánské otázky v Náchodě nejvíce probírané a činily největší obtíže? Jaký byl postup státních orgánů? Jak se projevoval v praxi?*“ K uspokojení a zdárnému dovršení cíle práce si přidejme ještě jednu otázku navíc „*Byla asimilace v Náchodě úspěšná?*“

Berme v potaz fakt, že práce sleduje vývoj nedlouho po druhé světové válce. Genocida se dotkla i romského obyvatelstva. Další dekády přinesly řadu změn a namísto opovrhování nastal hromadný koncept zaštitěný podporou socialisticky smýšlejícího státu – „velké začleňování“. V roce 1947 bylo v českých zemích 16 752 osob romského původu, z toho se cca 30% těchto osob usadilo právě v pohraničí.²⁸¹ Náchod patřil ke středně velkým okresním městům a v roce 1958 zde bylo k trvalému pobytu přihlášeno 335 Romů. Romské obyvatelstvo nacházelo zaměstnání poměrně rychle a to i díky expresnímu přijímání nových pracovních sil v městských podnicích. Dobrá pracovní poptávka byla jedním z více pozitiv pohraničního města. Soužití Romů a makrosociety se i díky snaze okresních a krajských orgánů nevyhnulo potížím. Sociální struktura autochtonního obyvatelstva tvořila neprůstupnou slupku. Jedním z prvních kroků města, vyjít novým obyvatelům vstříc, bylo obnovení působení komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva jednající pod MěNV Náchod.

Do řešení otázky se zapojilo několik integrovaných Romů. Elemír Horvát, Ernest Slepčík, Jan Kuro nebo Rudolf Gaži aj. Zapojili mezi členy souvisejících komisí, situaci bedlivě sledovali a byli nápomocní. Stali se „dvojitými agenty“.

²⁸¹ Nina PAVELČÍKOVÁ, *Romové v českých zemích v letech 1945–1989*, Praha 2004, s. 30.

Působnost komise byla v mnoha směrech polemická. Četnost členů na jednáních byla sporadická, avšak i napříč tomu probíhala jednání poměrně pravidelně a komise vykazovala zdárnou činnost. Pravidelnost schůzí členů komisí byla všeobecným problémem celorepublikového rázu. Mezi léty 1960–1963 se většina obdobných krajských komisí rozpadla. Uvedme si příklad Kroměřížské komise, u které se v roce 1963 zjistilo, že se k zasedání nesešla nikdy.²⁸² Mnohdy se vývoj tzv. cikánské otázky v 60. letech nesl v duchu vyměňování korespondencí mezi orgány státní správy a specializovanými komisemi.

Jaké segmenty převýchovy tedy byly u tzv. cikánské otázky v Náchodě nejvíce probírané a činily v letech 1960–1968 největší obtíže? Na základě pramenného výzkumu v této studii poukazujeme na několik segmentů v obtížné integraci – trestnou činnost, negramotnost, pracovní příležitost, otázku dětí a mládeže, nedostačující hygienu a bytovou otázku. Trestná činnost se v Náchodě vyskytovala v menší míře. Většinou šlo o provinění a přestupky. Byť tedy čtenář předpokládá, že nejvíce probíraným tématem byla jistě trestná činnost, mýlí se. Po důkladné analýze materiálů spatřujeme komplexní problém v negramotnosti Romů. Autochtonní obyvatelstvo očekávalo zlepšení a naději na integraci Romů skrze zprostředkování mnohočetných kurzů. Veškeré snahy se však střetávaly spíše s odporem romských obyvatel a kurzy jimi nebyly navštěvovány. V poměrně hojné míře reflektujeme nedostatečnou péči o děti, podcenění důležitosti vzdělání, nedocházení do školy, nedostatečnou hygienu a jiné aspekty. Zjištěným překvapením bylo, že hlavní potíže činily především ženy. Naprosto bojkotovaly snahy městské a okresní správy o začlenění a podanou ruku ve formě nabízené péče. Stavěly se na odpor a žily dále v zajetých kolejích.

Řešení tzv. cikánské otázky v Náchodě mělo mnoho příkoří. Na základě výzkumu se domnívám, že dalším z větších problémů byla otázka bydlení. Situace byla jistě problematická už před rokem 1960, ale výrazně se nezlepšila ani do roku 1968. I přes snahu komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva se nepodařilo zvýšit kritický nízký počet bytů. Naopak úspěchem bylo zamezení bydlení Romů na jednom místě, v jednom domě nebo v jedné ulici. Byty však byly ve špatném stavu a musely se opravit. Porovnáme-li řešení bytové otázky v jiných blízkých městech, například v Broumově, byla také velmi tíživá, zvláště co se týče rozprostření rodin romského původu po okrese. Bohužel tamní komise pro převýchovu cikánského obyvatelstva při

²⁸² Nina PAVELČÍKOVÁ, *Romové v českých zemích v letech 1945–1989*, Praha 2004, s. 80.

MěstNV to nebyla schopna splnit. V Náchodě se otázka i v rámci stížených možností plnit dařila.

Práce komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva navazovala spoluprací s dalšími specifickými komisemi, jako byla bytová a školská komise, komise péče o dítě nebo komise pro veřejný pořádek. Současně kooperovala s bezpečnostními složkami a navazovala na zájmy okresní komise pro práci mezi občany cikánského původu. Členové komise navštěvovali romské rodiny, nad kterými si pro větší přehled rozdělili patronáty. Členi komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva vedli řádné evidence romských občanů a navazovali spoluprací s podniky, v nichž byli zaměstnáni.

Bojkot v řízené asimilaci Romů v Náchodě spatřujeme v přístupu místních podniků, jež Romy zaměstnávaly. Místní závody plně nerespektovaly vyjádření (později zákaz) MěNV o přijmutí nových pracovních sil, aniž by podniky Romům zašitily bydlení. Celostní problém podniků tkvěl v organizaci a státem povinném držení výrobních plánů. I na podniky byl vyvíjen tlak a nové zaměstnance vítali.

Je na snadě si položit úvodní otázku „*Byla asimilace v Náchodě úspěšná?*“. Došli jsme k pozitivnímu závěru. Ano. V praktickém důsledku bylo řešení tzv. cikánské otázky v Náchodě v 60. letech i navzdory překážkám prospěšné. Členové orgánů státní správy se skrze pracovníky komise snažily potíže vyřešit a to i navzdory vyvstalým těžkostem. Angažovanost pracovníků okresní a městské správy byla zcela jistě přínosnou pro město i pro stát. I navzdory určeným mnohočetným peripetiím a neshodě postupu státní správy a jejich praktickým důsledkům, které ve studii jmenujeme.

Seznam použitých zkratek

ČČK ONV – Česká kulturní komise Okresního národního výboru
ČEZ – České elektrotechnické závody
ČSAV – Československá akademie věd
ČSČK – Československý Červený kříž
ČSM – Československý svaz mládeže
ČSR – Československá republika
ČSSR – Československá socialistická republika
DD – Dětský domov
FF – Filosofická fakulta
KNV – Krajský národní výbor
KPŘOCO – komise pro řešení otázky cikánského obyvatelstva
MěstNV – Městský národní výbor
MEZ – Mezinárodní elektrotechnický závod
MNV – Místní národní výbor
OM – Ochrana mládeže
ONV – Okresní národní výbor
OOR – Okresní odborová rada
OSP – Okresní stavební podnik
OŠI – Okresní školská inspekce
OÚNZ – Okresní ústav národního zdraví
PO – Příspěvková organizace
VB – Veřejná bezpečnost
OP – Občanský průkaz
RAJ – Restaurace a jídelny
ROH – Revoluční odborové hnutí
SNB – Sbor národní bezpečnost
TEPNA – Textilní podnik v Náchodě
ÚV KSČ – Ústřední výbor Komunistické strany Československa
VB – Veřejná bezpečnost
ZVAK – Závod vodovodů a kanalizací

Prameny a literatura

Prameny:

1. Archivní prameny

- Státní okresní archiv Náchod, fond Městský národní výbor Náchod, inv. č. 538-545, kart. 17.
- Státní okresní archiv Náchod, fond Okresní národní výbor Náchod, inv.č. 1902, kart. 471.
- Státní okresní archiv v Náchodě, fond Okresní národní výbor Náchod, inv.č. 3400, kart. 451.
- Státní okresní archiv v Náchodě, fond Okresní národní výbor Náchod, inv.č. 2138, kart. 550.

2. Literární prameny

- Administrativní lexikon obcí republiky Československé 1955: podle správního rozdělení 1. ledna 1955, Praha, s. 186–187.
- SUS, Jaroslav, *Cikánská otázka v ČSSR*, Praha 1961.

3. Dobový tisk

- *Náš hraničář* 1947.

Literatura:

- DANIEL, Daniel, *Dějiny Romů: vybrané kapitoly z dějin Romů v západní Evropě, v Českých zemích a na Slovensku*, Olomouc 1994.
- DONERT, Celia, *The Rights of Roma is the best work available on the history of Roma in twentieth-century Europe*, New York 2017.
- DAVIDOVÁ, Eva, *Cesty Romů - Romano drom 1945-1990: změny v postavení a způsobu života Romů v Čechách, na Moravě a na Slovensku*, Olomouc 2004.
- DAVIDOVÁ, Eva, *Romové a česká společnost: hledání domova, porozumění a vzájemného soužití*. Praha 2001.
- DZURKO, Rudolf, *Vyprávění a úvahy Rudolfa Dzurka*. Praha 1995.
- FRASER, Angus, *Cikáni*. Praha 1998.

- HÜBSCHMANNOVÁ, Milena, *Šaj pes dovakeras – Můžeme se domluvit*, Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci 2002.
- JUROVÁ, Anna, *Vývoj romské problematiky na Slovensku po roce 1945*, Bratislava 1993.
- MACHEK, Václav, *Etymologický slovník jazyka českého*, Praha 1971.
- NEČAS, Ctibor, *Romové v České republice včera a dnes*, Olomouc 1999.
- NEČAS, Ctibor, *Holocaust českých Romů*, Praha 1999. TÝŽ, *Romové v České republice včera a dnes*, Olomouc 1999.
- PAVELČÍKOVÁ, Nina, *Romové v českých zemích v letech 1945–1989*, Praha 2004.
- SPURNÝ, Matěj, *Nejsou jako my - česká společnost a menšiny v pohraničí (1945–1960)*, Praha 2011.
- ŠMAUS, Martin, *Děvčátko, rozdělej ohníček*, Praha 2005.

Diplomové práce:

- AXMANOVÁ, Kristina, *Státní politika vůči romskému obyvatelstvu v letech 1945–1967 na příkladu jižní Moravy*, Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Historický ústav, bakalářská práce, 2009, dostupné online (https://is.muni.cz/th/181720/fss_b/), citováno k [4. 3. 2019].
- SLAČKA, Dušan, *Cikánská otázka“ na Hodonínsku v letech 1945–1973*. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Historický ústav, diplomová práce. 2015, dostupné online (http://is.muni.cz/th/361698/ff_m/), citováno k [31. 3. 2019]

Příspěvky v odborném periodiku:

- HÜBSCHMANNOVÁ, Milena, *Co je to tzv. cikánská otázka?* Czech Sociological Review 6 (2), 1970, s. 105–120.
- SRB, Vladimír, *Některé demografické, ekonomické a kulturní charakteristiky romského obyvatelstva v ČSSR 1970*, Demografie 16, 1974, s.172–183.

Příspěvky ve sborníku:

- DAVIDOVÁ, Eva, *K současným změnám romského společenství a způsobu života*, in: Bulletin Muzea romské kultury, Brno 1993, s. 12–18.
- DVOŘÁK, Tomáš *Regulace pohybu obyvatelstva po roce 1945 a Romové. Kontinuita nebo nové trendy?* in: Milý Bore: profesor Ctiboru Nečasovi k jeho sedmdesátým narozeninám věnují přátelé, kolegové a žáci, Brno 2003, s. 321–325.
- VAŠATA, Ondřej, *Česká menšina v Broumově v letech 1890–1918*, in: Stopami dějin Náchodska: sborník Státního okresního archivu Náchod, Náchod, s. 265–280.
- SRB, Václav, *Soupisy a sčítání Cikánů (Romů) v Československu v letech 1947–1980 a odhady jejich počtu do r. 2000, resp. 2020*, in: Historická demografie 89, 1989, s. 189–206.
- SRB, Srb, *Demografický profil československých Romů*, in: Český lid 71, 1985, s. 139–148.

Seznam příloh

Příloha A.....	I
Příloha B.....	II
Příloha C.....	III
Příloha D.....	IV

Příloha A

Současná podoba budovy nové radnice – místo zasedání komise pro řešení otázek cikánského obyvatelstva

Autor pořizené fotografie: Bc. Martina Musilová, 2019.

Příloha B

Současná podoba ulice Hronovy

Autor pořízené fotografie: Bc. Martina Musilová, 2019.

Příloha C

Současná podoba Šafránice

Autor pořízené fotografie: Bc. Martina Musilová, 2019.

Příloha D

Rohový dům na Šafránici

Autor pořízené fotografie: Bc. Martina Musilová, 2019

